

ORTA ASYA’NIN NEOLİTİK ÇAĞI
“CEYTUN KÜLTÜRÜ”

Ahmet KOCAİSPİR

Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Doç. Dr. Süleyman IĞDEM
2012
Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

Ahmet KOCAİSPİR

**ORTA ASYA’NIN NEOLİTİK ÇAĞI
“CEYTUN KÜLTÜRÜ”**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM**

ERZURUM-2012

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

13.07.2012

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum, Orta Asya'nın Neolitik Çağı "Ceytun Kültürü" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

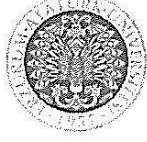
Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin/Raporumun**3**..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

13.07.2012

Ahmet KOCAİSPİR

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM danışmanlığında, Ahmet KOCAİSPİR tarafından hazırlanan bu çalışma 13 / 07 / 2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Haldun ÖZKAN

İmza:

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
KISALTMALAR	IV
TABLolar DİZİNİ	V
ŞEKİLLER DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ	VIII

BİRİNCİ BÖLÜM**GİRİŞ**

1.1. AMAÇ KAPSAM VE YÖNTEM	1
1.2. ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ VE KAYNAKLARIN DURUMU	3

İKİNCİ BÖLÜM**NEOLİTİK ÇAĞ CEYTUN KÜLTÜRÜ**

2.1. CEYTUN KÜLTÜRÜNÜN YAYILIM ALANININ COĞRAFYASI	8
2.2. CEYTUN KÜLTÜRÜ'NÜN GENEL ÖZELLİKLERİ	12
2.3. CEYTUN KÜLTÜRÜNE AİT YERLEŞİMLER VE KRONOLOJİLERİ	16
2.4. CEYTUN KÜLTÜRÜ'NÜN BULUNTULARI	40
2.4.1. Taş ve Kemik Aletler	41
2.4.2. Çanak-Çömlek (Seramik) Ürünler	66
2.4.3. Pişmiş Toprak Objeler	78
2.4.4. Süs Eşyaları	83
2.5. CEYTUN KÜLTÜRÜ'NÜN EKONOMİK YAPISI	88
2.6. CEYTUN KÜLTÜRÜ'NÜN TOPLUMSAL YAPISI VE NÜFUSU	103
2.7. CEYTUN KÜLTÜRÜ'NÜN ÇEVRE YERLEŞİMLER VE ORTA DOĞU NEOLİTİK YERLEŞİMLERİ İLE OLAN İLİŞKİSİ	111
SONUÇ	124
KAYNAKÇA	126
ÖZGEÇMİŞ	129

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORTA ASYANIN NEOLİTİK ÇAĞI

“CEYTUN KÜLTÜRÜ”

Ahmet KOCAİSPİR

Danışman: Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

2012, 129 Sayfa

Jüri: Doç. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Danışman)

Prof. Dr. Haldun ÖZKAN

Yrd. Doç. Dr. Savaş EĞİLMEZ

Orta Asya’da, ilk olarak yerleşik tarım kültürüne geçişi temsil eden “Ceytun Kültürü” bu anlamda bakıldığında bölgenin tarihi geçmişi içerisinde çok önemli bir yere sahiptir.

Kültüre ait çeşitli yerleşim yerlerinde yapılan kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkarılan buluntular, kültürün tamamıyla Neolitik Çağ içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Ceytun kültürü bu özelliği ile yine, Orta Asya’nın Neolitik Çağı içerisinde ayrı bir önem arz etmektedir.

Orta Asya bölgesinde, Güney Türkmenistan toprakları içerisinde yayılım göstermiş olan Ceytun Kültürü, gerek yaşam şekilleri, gerek kültürel buluntuları açısından değerlendirildiğinde, kendine özgü, orijinal bir yerleşik tarım kültürü görüntüsüne sahiptir.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Güney Türkmenistan, Neolitik Çağ, Ceytun.

ABSTRACT

MASTER THESIS

NEOLITHIC AGE IN CENTRAL ASIA

“JEYTUN CULTURE”

Ahmet KOCAİSPİR

Advisor: Assoc. Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM

2012, 129 Pages

Jury: Assoc. Prof. Dr. Süleyman ÇİĞDEM (Advisor)

Prof. Dr. Haldun ÖZKAN

Asst. Prof. Dr. Savaş EĞİLMEZ

In Central Asia, the first thing to represent sedentism is "Jeytun Culture", in this regard, it has a very significant place in the historical background of the region.

The findings of culture unearthed through excavation work in various residential areas indicate that the culture has to be evaluated entirely in the Neolithic Age. Once again, Jeytun Culture is an important figure with its this feature in the Neolithic Culture.

When Jeytun Culture which is widespread in the lands of the Southern Turkmenistan, in the Central Asian region is evaluated in terms of life styles and cultural artifacts.

Key Words: Central Asia, Southern Turkmenistan, Neolithic Age, Jeytun.

KISALTMALAR

Bkz.	: Bakınız
M.Ö.	: Milattan Önce
İAN TSSR	: Sovyet Türkmenistan Bilimler Akademisi Bildirileri.
İVGO	: Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi, Coğrafya Cemiyeti Bildirileri.
KSİA AN USSR	: Sovyet Ukrayna Bilimler Akademisi, Arkeoloji Enstitüsü, Saha Çalışmaları Kısa Raporu.
KSİA	: Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi, Arkeoloji Enstitüsü, Saha Çalışmaları Kısa Raporu.
KSİİMK	: Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi, Tarih Enstitüsü, Maddi Kültürler Kısa Raporu.
MİA	: Sovyetler Birliği, Arkeolojik Materyal Araştırmaları.
MYUTAKE	: Güney Türkmenistan, Arkeolojik Materyal Keşifleri.
SA	: Sovyet Arkeolojisi.
SAİ	: Arkeolojik Kaynaklar Raporu.
SE	: Sovyet Etnografyası.
TİE	: Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi, Etnografya Enstitüsü Bildirileri.
TİİAE	: Sovyet Türkmenistan Bilimler Akademisi, Tarih, Arkeoloji ve Etnografya Enstitüsü Bildirileri.
TYUTAKE	: Güney Türkmenistan, Arkeolojik Kompleks Keşif Bildirileri.

TABLolar DİZİNİ

Harita 2.1. Türkmenistan Bölgeler Haritası.....	10
Tablo 2.1. Aletlerin Yerleşim İçerisindeki Oranları.....	43
Tablo 2.2. Aletlerin Tipolojik Sınıflandırması.....	54
Tablo 2.3. Boyalı ve Boyasız Seramiklerin Ceytun Yerleşimindeki Oranları.	67

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 2.1. Ceytun Yerleşiminin Genel Görünümü.....	18
Şekil 2.2. Yerleşimin Batı Bölümünde Yapılan Çalışmalar	19
Şekil 2.3. 1 No'lu Kazı Alanının Kesiti.....	20
Şekil 2.4. Yerleşim Alanının Kuzey Yamacının Kesiti	22
Şekil 2.5. İkinci Yapı Katı Seviyesinde ki Ceytun Yerleşiminin Planı	24
Şekil 2.6. Pessencik-Tepe'de Bulunmuş Yapıların Planlaması.....	30
Şekil 2.7. Üçüncü Yapı Katı Seviyesine Ait Binaların Planı.....	33
Şekil 2.8. Ceytun Kültürüne Ait Seramik Desenlerinin Dağılımı	37
Şekil 2.9. Malzemelerin Ceytun Kültürü Üç Safhasındaki Dağılımı	38
Şekil 2.10. Güney Türkmenistan'daki Erken Dönem Yerleşik Tarım Köylerinin Radyokarbon Kronolojisi	39
Şekil 2.11. Ceytun Yerleşimi; Çekirdekler ve Çakmaktaşı Dilgiler.....	45
Şekil 2.12. Çekirdekler (Ceytun).	46
Şekil 2.13. Çakmaktaşı Dilgiler (Ceytun).....	47
Şekil 2.14. Çakmaktaşı Dilgiler (Ceytun).....	48
Şekil 2.15. Kemik Oraklar (Çoban-Depe).	49
Şekil 2.16. Çakmaktaşı Dilgilerden Yapılmış Orak Uçları	50
Şekil 2.17. Çakmaktaşı Burgular (Ceytun).....	51
Şekil 2.18. Çakmaktaşı Mikrolit ve Dilgi Aletler	53
Şekil 2.19. Geometrik Şekilli Ön Kazıyıcılar	55
Şekil 2.20. Çakmaktaşı Mikrolit Ön Kazıyıcılar	56
Şekil 2.21. Üçgen Mikrolit Ön Kazıyıcılar ve Parçaları	57
Şekil 2.22. Taştan Yapılmış Baltalar	59
Şekil 2.23. Yontulmuş Taş Baltalar	60
Şekil 2.24. Taş Aletler	61
Şekil 2.25. Taş Aletler (Ceytun)	62
Şekil 2.26. Ceytun Yerleşiminde Bulunmuş Olan Taş Havan.....	63
Şekil 2.27. Kemik Bızlar.....	64
Şekil 2.28. Kemik Bız ve İğneler.....	65
Şekil 2.29. Kemik Kazıyıcılar.....	65

Şekil 2.30. Ceytun Boyalı Seramiklerinde Kullanılan Desen Türleri.....	69
Şekil 2.31. Seramik Kaplarda Kullanılan Desenler	70
Şekil 2.32. Boyalı Seramik Kap Desenleri (Ceytun)	71
Şekil 2.33. Boyalı Kil Kaplar.....	73
Şekil 2.34. Boyasız Kap Şekilleri	74
Şekil 2.35. Boyalı ve Boyasız Kil Kaplar (Ceytun).....	76
Şekil 2.36. Boyalı ve Boyasız Toprak Kaplar (Ceytun)	77
Şekil 2.37. Pişmiş Topraktan Yapılmış Objeler	79
Şekil 2.38. Kilden ve Pişmiş Topraktan Yapılmış Objeler	80
Şekil 2.39. Toprak ve Kilden Yapılmış Figürler	82
Şekil 2.40. Kemikten Yapılmış Süs Eşyaları (Ceytun).....	85
Şekil 2.41. Ceytun Kültürüne Ait Farklı Türde Süs Eşyaları	86
Şekil 2.42. Toprak ve Deniz Kabuğundan Yapılmış Ürünler (Ceytun).....	86
Şekil 2.43. Taş ve Deniz Kabuğu Ürünler	87
Şekil 2.44. Çakmaklı-Depe’de Bulunmuş Taş Çapa	90
Şekil 2.45. Çakmaktaşı Kalıntılarının Ceytun Yerleşimi İçerisindeki Dağılımı	96
Şekil 2.46. Ceytun Kültürü ve Sialk I Komplekslerinde Bulunmuş Arkeolojik Bulguların Karşılaştırması	118

ÖNSÖZ

Erken dönem yerleşik tarıma geçişi temsil eden Neolitik Çağ'da, Ön Asya, Mezopotamya gibi bölgelerde yaşamış olan kültürler hakkında yeterince bilgi sahibi olmamıza rağmen, belki de bizi yakından ilgilendiren Neolitik Çağ Orta Asyası ile ilgili çok az bilgiye sahip durumdayız.

Lisans öğrenimimi Orta Asya'da tamamlamış olmam ve yabancı dil olarak Rusçayı bilmem dolayısıyla, bu eksikliği bir nebze gidermek amacıyla, danışman hocam Doç. Dr. Süleyman Çiğdem'inde önerisiyle böyle bir çalışma yapmaya karar verdim.

Çalışmamın her aşamasında benden desteklerini esirgemeyen, başta danışman hocam Doç. Dr. Süleyman Çiğdem'e, daha sonra Arkeoloji bölümünden değerli hocalarım Doç. Dr. Mehmet Işıklı ve Yrd. Doç. Dr. Birol Can hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca bu tez çalışması döneminde her zaman yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen tüm aile fertlerime sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Bu çalışma Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu'nun 2011/248 numaralı projesi kapsamında desteklenmiştir. Araştırma gezisi ve gereksinim duyduğumuz satın almaları gerçekleştiren ilgili kuruma ve çalışanlarına da teşekkürü bir borç bilirim.

Erzurum, 2012

Ahmet KOCAİSPİR

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. AMAÇ KAPSAM VE YÖNTEM

Yaklaşık olarak M.Ö. 10.000 ile 5500 yılları arasını kapsayan Neolitik Çağ'a ait, Ön Asya ve Mezopotamya'da yaşamış olan kültürler hakkında yapılan araştırmalar neticesinde gerekli bilgilere az çok ulaşmamıza rağmen, Orta Asya neolitiği hakkında çok kısır bilgilere sahip durumdayız.

Aslında kültürel anlamda incelendiğinde, Orta Asya neolitiğinin Ön Asya, Mezopotamya ve diğer coğrafyalarda yaşamış olan neolitik kültürlerle, gerek mimari açıdan gerek kültürel buluntular açısından az çok benzerlikler olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda, belki de Ön Asya ve Mezopotamya'da ortaya çıkmış olan neolitik kültürler ile ilişkisi olabilecek "Orta Asya Neolitik Çağ Ceytun Kültürü" hakkında Rus arkeolog ve tarihçilerin yapmış olduğu geniş çaplı araştırmalardan faydalanılarak böyle bir çalışma yapma gereği duyduk. Bu amaçla "Neolitik Çağ Orta Asya Kültürleri'nin İncelenmesi" adlı bilimsel araştırma projesi kapsamında gerçekleştirmiş olduğumuz araştırma gezisi sayesinde Neolitik Çağ Ceytun Kültürü ve yerleşimleri hakkında yapılmış olan araştırmalara ulaşma fırsatını da bulmuş olduk. Proje kapsamında edinmiş olduğumuz önemli yayınlar araştırmamıza önemli ölçüde faydalı olmuştur.¹

Bu çalışmaya başlarken öncelikle konuyla ilgili literatür gözden geçirilerek çalışmamıza faydalı olabilecek kaynak taramasını gerçekleştirdik. Yapmış olduğumuz kaynak taramasının ardından, elde etmiş olduğumuz kaynakların Türkçe çevirilerini yaptık. Yöntem olarak çalışmamızın son kısmında ise elde etmiş olduğumuz verilerin analizleri neticesinde araştırmamızı oluşturmaya çalıştık. Ayrıca elde ettiğimiz bu verileri daha anlamlı bir görünüme kavuşturmak amacıyla da çalışmamızı, resim, tablo ve çizim gibi çeşitli görsellerle desteklemeye çalıştık.

¹ Bu araştırma gezisi ve satınalmaları, Doç. Dr. Süleyman Çiğdem başkanlığındaki 2011/248 numaralı proje kapsamında gerçekleştirebilmemizi sağlayan, Atatürk Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu'na teşekkür ederiz.

Çalışmamızda konuyla ilgili yayınlar özgünlük derecesine göre ele alınmıştır. Araştırmacıların öne sürmüş olduğu varsayımların ana hatları çizilmeye çalışılırken, birbirleri arasındaki bazı önemli farklılıklarda tespit edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın ana teması olan “Ceytun Kültürü” hakkındaki bilgilere yer verdiğimiz ikinci bölümde, “Neolitik Çağ Ceytun Kültürü” ana başlığı altında öncelikle Ceytun Kültürünün yayılım alanı olan Güney Türkmenistan Bölgesinin; kültürel sınırları, coğrafi etmenler neticesinde oluşan, geçmişten günümüze bölgenin coğrafi özellikleri ve bölgenin tarihsel sürecini ana hatlarıyla vermeye çalıştık.

Bu bölümün diğer bir alt başlığı olan, “Ceytun Kültürünün Genel Özellikleri” adlı başlık altında; kültürel anlamda, Ceytun Yerleşimlerinde gerçekleştirilen çeşitli araştırmalar neticesinde ortaya çıkan, genel tablo aktarılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümün üçüncü konu başlığı olan, “Ceytun Kültürüne Ait Yerleşimler ve Kronolojileri” adlı başlık altında; bu kültürü temsil eden, Ceytun, Çopan-Depe, Çağılı-Depe, Bami, Togolok-Depe, Moncuklu-Depe yerleşimleri ve bu yerleşimlerde gerçekleştirilen çeşitli araştırmalar neticesinde ortaya çıkan kronolojik bilgilere yer verilmiştir.

Diğer bir alt başlık olan “Ceytun Kültürünün Buluntuları” başlığı altında, Ceytun kültürüne ait yerleşim yerlerinde ortaya çıkarılan buluntular neticesinde; Ceytun Kültüründe kullanılan aletler ve bu aletlerin kullanım açmaları, tipolojik sınıflandırma ve çakmaktaşı endüstrisi, geometrik mikrolitler, taş ve kemik aletler, çömlekçilik ve süsleme türleri, özel amaçlı yapılmış süs eşyaları, oyun fişleri, küçük heykelcikler gibi kazı çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan ürünler hakkındaki detaylı bilgilere yer verilmiştir.

Bu bölümün beşinci konu başlığı olan “Ceytun Kültürünün Ekonomik Yapısı” adlı başlık altında; Ceytun Kültürü’nde yerleşik tarım ekonomisinin oluşumu, yerli üretime geçiş, avlanma biçimleri, çakmaktaşı aletlerin yapılışı, ham maddenin işlenmesi, ağaç işleme ve seramik üretimi, süs eşyalarının tasarımı ve üretimi, mimari işler, açıcılık ve yemek kültürü gibi Ceytun Kültürüne ait bilgilere yer verilmiştir.

İkinci bölümde ele aldığımız “Ceytun Kültürünün Toplumsal Yapısı ve Nüfusu” adlı konu başlığı altında ise; Ceytun yerleşimlerinin nüfusu, tarımda işgücü maliyetleri,

Ceytun toplumunun üretim kapasitesi, Ceytun kültüründe aile yapısı ve ailenin rolü hakkındaki bilgilere verilmiştir.

Çalışmamızın sonunda, “Ceytun Kültürü’nün Çevre Yerleşimler ve Orta Doğu Neolitik Yerleşimleri ile Olan İlişkisi” adlı başlık altında; Ceytun yerleşimlerinde ortaya çıkan kültürel buluntular neticesinde, çevre yerleşimler ve diğer paralel Ortadoğu yerleşimleri ile karşılaştırmaya çalışılıp çeşitli sonuçlara varılmaya çalışılmıştır.

Ayrıca konun daha iyi anlaşılabilmesine yardımcı olabilecek tablo ve şekiller de çalışmamızın içerisinde sunulmuştur.

1.2. ARAŞTIRMALARIN TARİHÇESİ VE KAYNAKLARIN DURUMU

Neolitik Çağ Ceytun yerleşim alanı ve Ceytun kültürünün tamamının araştırılması genel olarak Orta Asya’daki prehistorik arkeolojinin gelişimiyle yakından ilişkilidir. Amerikalı arkeologlar, Pampelli ve Schmidt tarafından ileri sürülen Anav dönemi kronolojisine göre, Güney Türkmenistan’daki bu kültürün en erken yerleşim alanı olarak erken kalkolitik çağına ait Anav 1A merkezi belirtilmektedir.² Bu durum uzun süre literatürde bu şekilde geçerli olmuş ancak 1930’lu yıllarda, bu düşüncelerin değişmesi gerektiğine işaret eden yeni bilgiler ortaya çıkarılmaya başlanmıştır. Ancak yayınlanmış bilgilerin ve hatta kurallara uygun şekilde kayıt edilmiş arşiv malzemelerinin yokluğu bu bilgilerin o dönemde kullanımına izin vermemiştir. Şimdi ise gerekli bilgilerin olmayışı bu yerleşimlerin tarihinin resmini çizip, yeniden oluşturmasını zorlaştırmaktadır.

Mevcut bilgilere göre, seramik ve Ceytun türü aletler ilk olarak hidrojeolog Raspopov tarafından Kelyata Aşkabat demiryolu istasyonu civarında ki kazı çalışmaları sırasında bulunmuştur. 1935 yılında ise ilgili buluntular Yeni Nisa’da Maruschenko³, ve 1939 yılında Togolok-Depe yerleşim alanında bulunmuştur.⁴ Yalnız o dönemde Orta Asya’nın tamamında asıl önem eskiçağ yerleşimlerine veriliyordu; özellikle Türkmenistan’da, arkeologların çalışmaları Parfiya-Nisa’da yapılan kazı çalışmaları üzerine odaklanmıştır.

² V. M. Masson, *Pasilenie Djeytun*, İzdatel'svo Nauka, Leningrad 1971, s.5.

³ A. A. Maruschenko, “Kratkiy Otchet o Rabote Kabineta Arheologii Turkmenskogo Gosudersvenogo İnstituta”, *MYUTAKE*, 1, Aşkabat 1949, s.182.

⁴ O. K. Berdiev, “Yujnaia Turkmenia v Epohu Neolita”, *Aftoref. Diss.*, Aşkabat 1965, s.4.

Yine de Maruschenko yukarıda bahsedilen buluntuları incelenmesi sonucu elde edilen yeni malzemelere dayalı bazı yargıları açıklamanın mümkün olduğunu düşünmüştür. 1939 yılında yayınlanan makalede araştırmacı Anav kültürü hakkında: “Onun (Kelyata’da ki buluntular ışığında) en eski devresinde, yerleşik toplayıcılıktan çiftçiliğe dönüşmüş bir yaşam tarzını ispatlayan seramikler ortaya çıkar. O bazen orta neolitik çağın özelliklerini de taşır.” diye bildirmektedir⁵. Ceytun kültürüne ait bir takım yeni malzemeler ise 1940’lı yıllarda ve 1950’li yılların başında bulunmuştur (Kepele, Nayza-Depe, Bami, Çopan-Depe), yalnız buralarda kazı çalışmaları gerçekleştirilmemiş, sadece yüzey araştırması yapılmakla yetinilmiştir, bulunan malzemeler ise yayınlanmamıştır.⁶

Bize göre Orta Asya’nın prehistorik dönem arkeolojik araştırmaları için 1952 yılı önemlidir ki, o yılda Kuftin başkanlığında Güney Türkmenistan’da YUTAKE ekibinin çalışmaları gerçekleştirilmiştir.⁷ Bu çalışmaların sonucu olarak bir tek Anav kültürünün kronolojisi yeniden düzenlenmemiş, buna ek olarak birinci sırada Ortadoğu’nun arkeolojisi ve tarihi ile bağlantılı olan Orta Asya prehistorik arkeolojisinin araştırılmasının gerekliliği de ortaya çıkmıştır.

Kuftin, Maruschenko ile birlikte Ceytun’u ziyaret etmiş ve en az beş kerpiç boyu döşeme izleri bulunan iki metrelik kültür tabakasından oluşan kazı alanını oluşturmuştur. Çakmaktaşıdan yapılmış “mezolitik şekilli” malzemelerin aynı kültür tabakasına ait olup olmadığına dair Kuftin’in şüpheleri devam etmiştir, yine de araştırmacı genel olarak yerleşim yerinin tarihi anlamının önemini tespit etmiştir.⁸ Anav 1B döneminde ileri seviyedeki yerleşik çiftçiliği nitelendirirken, Kuftin: “Bu yüzden daha önceki seviyede, eğer gerçekten de o Ceytun kumları ile sınırdaş olarak açıklanmışsa da, toplayıcı donanımlı yerleşik avcılar topluluğunu değil, çapa ile çalışan evcil köpek ve bir ihtimal koyun sahibi, topraklarındaki mahsullerini oraklarıyla toplayan yerleşik çiftçileri görmelidir⁹” diye yazmıştır.

Bu fikri Ershov tarafından gerçekleştirilen, bu yerleşim ile aynı türden olan Çopan-Depe’de yürütülen kazı çalışmaları tasdik etmektedir. Oluşturulan altı metre

⁵ A. A. Maruschenko, *Anau. İstoricheskaia Sprafka; Arhitekturnie Pomiatniki*, Aşkabat 1939, s.101.

⁶ Masson, *Pasilenie Djejtun*, s.5-6.

⁷ A. P. Okladikov, *Srednaia Azia v Epohu Kamnia i Bronzi*, Moskova 1966, s.5.

⁸ B. A. Kuftin, “Po İzucheniu Kultur Anau”, *İAN TSSR*, 1, Aşkabat 1954, s.27.

⁹ B. A. Kuftin, “Po İzucheniu Kulturi Pervobidno-Obshinnih Osedlozmedelcheskih Poseleniy Epohu Medi i Bronzi”, *TYUTAKE*, 7, Aşkabat 1956, s.284-286.

kültür tabakasından ibaret kazı alanında gerçekleştirilen çalışmaları sonucunda Ershov, bu alanda kerpiç yapıların olmadığını, yani geçici yapıların, muhtemelen sütunlardan oluşan yapıların var olduğunu bildirmektedir.¹⁰

Bu meselenin belirlenmesi için, elde edilen malzemelerin tekrar çıkartılması, arkeolojik kompleksin elde edilmesi kadar, yeterli ölçüde geniş ve güvenilir sistematik kazı çalışmalarının yürütülmesi gerektiği anlaşılmıştır. Kazı çalışmaları, 1955 yılının sonbaharında Masson başkanlığındaki YUTAKE ekibinin Güney Türkmenistan erken devir yerleşik tarım kültürünü sistematik olarak incelemeye başlayınca gerçekleştirilmiştir. Bir takım Kalkolitik yerleşim alanları ile aynı anda Ceytun yerleşimindeki kazı çalışmaları başlatılmış ve 1955 yılında yapılan ilk keşif kazıları sonucu Ceytun'da uzun somun ekmeği şeklinde "protokerpiçten" yapılmış kerpiç yapılarının olduğu tespit edilmiştir.¹¹

1956 yılındaki gözlemler Çopan-Depe'de yapılan 100 m²'lik alanda kazı çalışmaları ile tasdik edilmiş, Çopan-Depe'de tekrar yapılan inceleme sonucunda, Ershov'un fark etmediği yapı kalıntılarının da var olduğunu anlaşılmıştır¹². Nihayetinde, 1957 yılında Ceytun'da erken devir yerleşik tarım kabilelerine ait yapıların uzun evrim zincirlemesinin başında olan özgün tek odalı evlerden oluşan yeni bir yapı tipi bulunmuştur¹³. 1958 yılında geniş çaplı, yerinde yapılan ve yerleşim alanının merkezini ortaya çıkaran kazı çalışmaları sonucunda bilim terminolojisine "Ceytun Kültürü" terimini ekleyecek çok sayıda malzeme elde edilmiştir.¹⁴

Bu arada Ceytun'un önemi Güney Türkmenistan'ın sınırlarını aşmıştır. İlkel yerleşik tarım komplekslerinin araştırılması, yerleşik tarım kültürünün oluşumu gibi sorunlar, Ortadoğu arkeolojisinin en önemli meselesi olmuştur. Yapılan araştırmalar sonucunda, Irak'taki Hassuna ve İran'daki Sialk I gibi seçme komplekslerden evvel gerçekten de en az bin yıllık tarihi olan yerleşik tarım kültürünün gelişme sürecinin meydana gelmiş olduğu anlaşılmıştır.¹⁵

¹⁰ S. A. Ershov, "Holm Chopan-Depe", *TIIAE*, 2, Aşkabat 1956, s.13.

¹¹ V. M. Masson, "Djeitun i Kara-Depe", *SA*, 1, Moskova 1957, s.144.

¹² V. M. Masson, "Drevne Zemledelcheskie Plemana Yujnogo Turkmenistana i İh Sviazi s İranom i İndiei", *VDİ*, 1, Moskova 1957, s.35.

¹³ V. M. Masson, "Drevneishaia Zemledelcheskaia Kultura Srednei Azii", *İAN TSSR*, 1, Aşkabat 1960, s.25.

¹⁴ Masson, *Djeitun i Kara-Depe*, s.145.

¹⁵ Masson, *Pasilenie Djeitun*, s.5-6.

Mesele arkeolojik kazı çalışması ve elde edilen malzemelerin yayınlanması aşamasını geçmiş, tarihi ve sosyolojik genelleme alanına dahil edilmiştir. Kısa bir süre sonra bu eski aşama nispeten kültür gelişiminin yüksek seviyesi ile ayırt edilebilir olduğu açıkça görülmüştür: M.Ö. 6. ve 7. bin yıllarındaki Erihon yapı katlarında birçok arkeoloğu hayran bırakan moloz taşlarından yapılmış çevre duvarlar bulunmuştur.¹⁶ Jarmo ve Erihon kültürleri ile karşılaştırılan Ceytun malzemeleri yukarıda bahsedilen mesele ve sorunların çözümü ile direk ilgili hale gelmiştir.¹⁷

Bu nedenle bir yapı katı seviyesi kadar, yerleşik alanın tümü açılarak Ceytun kazılarına devam etme kararı alınmıştır. Dozer yardımı ile yerleşimi kısmen örten kum tepesi zinciri yerinden kaldırılmış ve 1959 yılında yerleşim yerinin batı kısmında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.¹⁸

1962 yılında yerleşimin önemli bir kısmında kazı çalışmaları yürütülmüş, 1963 yılında ise Ceytun yerleşiminin doğu kısmında gerçekleştirilen kazı çalışmaları belirlenen amacın gerçekleştirilmesini sağlamıştır.¹⁹

Bu arada Ceytun kültürünün araştırılmasında, bir tek yerleşim yerinin kazılması ve elde edilen malzemelerin yayınlanması ile sınırlı kalmamıştır. 1957-1959 yılları arasında Çopan-Depe'de Ershov ve Maruschenko tarafından yürütülen yeni kazı çalışmaları sonucu onun evrimi hakkında, yeni malzemeler de elde edilmiştir.²⁰ 1959-1961 yılları arasında Türkmenistan'ın güneydoğusunda Ceytun kültürüne ait yeni yerleşim alanları bulunmuştur; bunların birisi olan Çağıllı-Depe sabit kazı alanı haline dönüştürülmüştür.²¹

Ceytun'daki hayvan kalıntıları ve aletler özel olarak incelenmiş²²; paleocoğrafik ayrıntılar ve topraktan yapılmış küçük sanat eserleri de incelenmiştir.²³ Berdiev'in hazırlamış olduğu, toplanan bulguların yayınlanması ve bunlara dayalı daha önce

¹⁶ V. M. Masson, "Dokeramicheskiy Neolit İerihona", SA, 3, Moskova 1962, s.250-252.

¹⁷ V. M. Masson, "Novie Raskopki na Djeitune: Kara-Depe", SA, 3, Moskova 1962 s.157.

¹⁸ Masson, s.158.

¹⁹ V. M. Masson, "K Evalutsii Oboronitelnih Sten Osedlih Poseleenny", KSİA, 108, Moskova 1966, s.40-42.

²⁰ D. Durdiev, "İtogi Polevih Rabot Sektora Arheologii 1954-1957 g.g.", TİİAE, 5, Moskova 1959, s.7-8.

²¹ O. K. Berdiev, "Çağıllı-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoj Djeitunskoi Kulturi", İAN TSSR, 1, Aşkabat; 1965.

²² A. İ. Shevchenko, "K İstorii Domasnih Jivotnih Yujnogo Turkmenistana", TYUTAKE, 10, Aşkabat 1960, s.464-477; G. F. Korobkovo, "Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboti", TYUTAKE, 10, Aşkabat; 1960, s.110-133.

²³ G. N. Lisitsina, "Rastitelnost Yujnoi Turkmeni v Epohu Eneolita, Po Paleobotanicheskim Dannim", KSİA, 98, Moskova 1964, s.53-54; A. Y. Shetenko, "Terrakotovaia Golofka s Poselenia Djeitun", İAN TSSR, 4, Aşkabat 1960, s.82-83.

bilinmeyen Ceytun kültürünün gelişimindeki en son devrelerinin açıklandığı toplama eseri özel bir yere sahiptir²⁴. Korobkova'nın özel araştırmasında bu kültüre ait çakmak taşı endüstrisi detaylı ve çok taraflı analize konu olmuş ve onun evriminin Orta Asya'daki diğer kompleksler ile ilişkili olduğu belirlenmiştir.²⁵

²⁴ O. K. Berdiev, "Stratigrafia Bamiskogo Poselenia", *SA*, 4, Moskova 1963, s.3.

²⁵ G. F. Korobkova, "Arudia Truda i Hozeistvo Neoliticheskoy Plemeni Srednei Azii", *MIA*, 158, Moskova, Leningrad 1969, s.76-78.

İKİNCİ BÖLÜM NEOLİTİK ÇAĞ CEYTUN KÜLTÜRÜ

2.1. CEYTUN KÜLTÜRÜNÜN YAYILIM ALANININ COĞRAFYASI

Ceytun Kültürüne ait yerleşim yerlerine baktığımızda (Ceytun, Çopan-Depe, Çağıllı-Depe, Bami, Togolok-Depe, Moncuklu-Depe) günümüz Türkmenistan topraklarının güney kısmını görmekteyiz.

Tarihi süreçte, birçok eski medeniyetin yayılım sahasında bulunan Güney Türkmenistan bölgesi, bulunmuş olduğu konumundan dolayı, bu özelliğini her zaman sürdürmüştür. Bölge kendine özgü doğal yapısı, zengin tarihi geçmişi ile birlikte coğrafi bir bütün oluşturmaktadır.

Bölgenin kuzeyinde Türkmenistan'ın diğer bir vilayeti olan Daşoğuz vilayeti, güneyinde İran, batısında Hazar Denizi, doğusunda Lebap vilayeti, güney doğusunda Afganistan toprakları yer almaktadır (Bkz. Harita 2.1.).

Bölgede insanın gelişimi ise çok eski tarihlere dayanmaktadır. Bölgede birçok eski ve yeni kentlere ait kalıntılar bulunmaktadır. Tarih öncesi devirlere ait ilk yerleşimler yaklaşık olarak 800 bin yıl öncesine tarihlenmektedir. Bu durumun en önemli delili de Kopet dağı eteklerindeki eskiçağa ait yerleşim kalıntılarıdır.²⁶

Hazar Denizi'nin kuruyarak çekilmesi neticesinde oluşan Karakum çölünün oluştuğu dönem itibariyle başlamış olduğu varsayılan yaşam düzeni, bölgenin diğer yerlerinde avcılık ve toplayıcılıkla devam ederken bölgenin bu kısmında, halk yerleşik tarım kültürünü benimseyerek, zirai faaliyetler çerçevesinde yaşamlarını sürdürmüş oldukları görülmektedir. Bölgedeki yerleşik tarım kültürünün en parlak dönemi ise Bronz Çağı olarak bilinmektedir. M.Ö. 5000-3000 tarihleri arasında sulamalı tarım yöntemleri bölge insanları tarafından artık rahat bir şekilde uygulanmaya başlanmıştır. M.Ö. 1000'li yıllarda ise, Ahamenit, Part ve Margiana gibi antik uygarlıkların bölgede hüküm sürdüğü en parlak dönem olmuştur. Tarihte çok önemli yerlere sahip olan bu tip uygarlıklar, Ortadoğu'nun tarihi ve kültürü üzerinde çok önemli etkiler yaratmışlardır.

²⁶ Fatih Koşak, *Türkmenistan Ahal Bölgesi Coğrafi Etüdü*, (Yayımlanmış Yüksek lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, s.38.

Bölgenin bugünkü coğrafi özelliklerine baktığımızda, yeryüzü şekillerinin çok sade bir görünüm arz ettiğini görmekteyiz. Bölgenin güneyinde bulunan Kopet dağ sıraları ve güneydoğusunda yer alan Bathız platosu dışındaki, diğer alanların ortalama yükseltisi 100-150 m.'dir.²⁷

Karasal çöl ikliminin görüldüğü bölgede, yağış miktarının az olması nedeniyle, suya olan ihtiyacı karşılamak amacıyla yapay su kanalları inşa edilmiştir. Dünyanın en büyük yapay su kanalı olan Karakum su kanalı, bu ihtiyaçlar doğrultusunda inşa edilmiştir.

Bölgede bulunan Kopet sıra dağlarının, bölgenin fiziki coğrafyasının oluşmasında önemli bir etkisi bulunmaktadır. Kopet dağlarının Güney Türkmenistan bölgesi içerisinde kalan kısmının en yüksek noktası, Aşkabat'ın güneyinde ve İran sınırında bulunan 2912 metre yüksekliğindeki Şah-Şah tepesidir.²⁸ Ayrıca dünyanın en önemli çöl sahalarından biri olan Karakum çölünün bir kısmı da yine bu bölge içerisinde yer almaktadır.

Jeolojik etkilerin neticesinde, eski devirlerde bu bölgeyi içerisinde barındıran Tethyse denizinin çökeltisi, kalın katmanlı kayalar meydana getirmiştir. Jeolojik devirlerde dağ sıralarının oluşmasıyla Tethyse denizi yavaş yavaş çekilmeye başlamıştır.²⁹ Bu çekilme Neojen devrin başlarına kadar devam etmiştir. Bu coğrafi etkenler neticesinde ise bölgenin büyük bir kısmını kaplayan çöl sahası meydana gelmiştir. Bölgenin büyük bir bölümünü kaplayan Karakum çöl sahası da bu oluşumlar neticesinde meydana gelmiştir.

Karakum'da silsile halinde küçüklü büyüklü kum sırtları ve tümsekler dağınık bir şekilde görülmektedir. Bizim konumuz olan Ceytun kültürünün çıkış noktasını teşkil eden Ceytun yerleşimi de işte bu kum sırtlarının bir tanesinin üzerinde kurulmuştur. Bu kum sırtlarının arasında 150-300 metre eninde çukurlar bulunmaktadır. Kum sırtlarının oluşturduğu silsileler arasındaki bu çukurlar eski devirlerde faal olan akarsu yataklarının olduğu izlenimini vermektedir.³⁰

²⁷ Koşak, s.3.

²⁸ Koşak, s.6.

²⁹ Koşak, s.6.

³⁰ Koşak, s.8.

Ceytun yerleşimleri Kopetdag sıraları ve Karakum tepeleri arasında kalan kısımda adeta sıkışmışçasına dar bir şerit üzerinde kurulmuştur. Bu bölge çok az yağışlı (yıllık en fazla 285 mm) ve kurak çöl iklimine sahiptir. Doğal olarak tarımda farklı türleriyle yapay sulama önemli rol oynar. Kopetdag eteklerindeki ovalarda mevsimlik akıntıların seviyesi sıkça ciddi boyuttadır. Yalnız sabit akıntıların miktarı fazla değildir ve bunlar küçük dereler ve çaylardan ibarettir (Kelti-Çınar, Firyuzinka, Altı-Yab, Sakiz-Yab, Arvaz v.s.). Dağ yamacı ile kumun birleştiği yerde düzlük kaybolmaktadır ve zaman zaman burada akan sel sonucu sular beraberinde toprak getirmekte ve böylece yerel göletler oluşmaktadır. Derelerin ve çayların, düzlüğe inen ve kumla temas eden yerlerinde Ceytun yerleşimleri bulunmaktadır.³¹

Harita 2.1. Türkmenistan Bölgeler Haritası.

1956 yılında Dobrin ve Masson tarafından yapılan ilk araştırmalar sırasında Ceytun bölgesinin sel veya taşkın sonucu dağ eteklerindeki dere yatağından buraya gelen sular ile sulanmış olabileceği yönünde fikir beyan edilmiştir³². 1962 yılında

³¹ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.141.

³² V. M. Masson, "Djeitunskaya Kultura", *TYUTAKE*, 10, Aşgabat 1960 s.35.

yapılan bölgenin ikinci incelemesi Geoksür vahasındaki paleocoğrafik incelemelerden tecrübeli Lisitsina tarafından gerçekleştirilmiştir ve yukarıda beyan edilmiş olan görüşlere önemli derecede düzeltmeler ve katkılar sağlamıştır.³³

Günümüzde Ceytun'un güney tarafını deve dikenleri basmış ve kısmen kurumuş alçak rölyefli arazi bulunmaktadır. Daha 1956 yılında taşkınla sular altında kalmış bu bölgede eskiden tarlaların olduğu yönünde görüş beyan edilmiştir. Bu görüşleri, 1962 yılında Lisitsina tarafından yapılan kazı çalışmaları da tasdik etmiştir.³⁴ Kazı alanının kesitinden de net olarak görüldüğü gibi kuru alanın alt kısmında toprak tabakası bulunmaktadır. Bu eski toprak tabakasının kalınlığı 85 cm kadardır ve bu tabakada insan ve doğal şartların etkisiyle değişmiş alüvyon bulunmaktadır. Humus ve tuzların eksikliği buranın Ceytunluların kullandığı tarlalar olduğunu göstermektedir.³⁵

İncelenen alanın dağ eteklerindeki derelerden biri olan Karasu tarafından sulanmış olduğu tartışmasızdır. Eski deltası Ovadab-Depe eteklerinde olan bu dere Ceytun'un var olduğu dönemde kum tepelerinin arasından akmaktadır ve taşkınların olduğu zaman Ceytun'a kadar gelmiş olduğu anlaşılmaktadır. 1962 yılında gerçekleştirilmiş olan çalışmalar sonucunda, Lisitsina neolitik çağda Karasu yatağının kuzeye kaymış olduğunu ve daha sonraki dönemlerde meydana gelen rüzgar yığıntılarının buradaki tepeleri oluşturduğu sonucuna varmıştır³⁶. Bu meselenin incelenmesinde kullanılan malzemeler yardımıyla Ceytun'lular tarafından yakıt olarak kullanılmış bazı ağaç cinsleri belirlenmiştir. Numunelerin sekizi kavak ağacı, beşi akça ağacı ve ikisi saksaul ağacından olduğu tespit edilmiştir.³⁷ Saksaul numunelerin bulunmuş olması Ceytun'un etrafında eskiden kumların yaygın olduğuna işaret etmektedir. Daha o zamanlarda tepelerden oluşan rölyefin olduğuna köyün dört metre yüksekliğindeki tepenin üzerinde oluşu işaret etmektedir. Bununla birlikte Lisitsina'nın da fark ettiği gibi deniz kabuğu ve akça ağaçlarının olması Ceytun'un yakınlarında, kenarlarında ağaçlar olan sabit suların olduğuna işaret etmektedir.³⁸

Geoksür vahasında gerçekleştirilen özel paleocoğrafik incelemeler Rus araştırmacı Bukinic'ten sonra tüm araştırmacıların da varsaymış olduğu gibi en erken

³³ Lisitsina, *Rastitelnost Yujnoi Turkmeni v Epohu Eneolita, Po Paleobotanicheskim Dannim*, s.53.

³⁴ Lisitsina, s.53-54.

³⁵ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.141-142.

³⁶ Lisitsina, *Rastitelnost Yujnoi Turkmeni v Epohu Eneolita, Po Paleobotanicheskim Dannim*, s.53.

³⁷ Lisitsina, s.53-54.

³⁸ Lisitsina, s.54.

neolitik köylerin kurumaya yüz tutmuş suların yanında değil, canlı sabit suların yakınlığında olduğunu göstermiştir. Bu oldukça doğaldır çünkü ilkel çiftçilerin tarlalarını sulama ihtiyacının yanında içme ve teknik kullanım amaçlı suya da ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu anlamda Ceytun'luların istisna olmadığını düşünmek gerekir; hem insanlar su taşkınlarının arasında su ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla birkaç kilometre ötesine koşturmuş olamazdı, bu durum 1956 yılında Dobrinin ve Masson tarafından teklif edilmiş olan hidrografik ortamın yeniden yapılandırılması sonucuyla da desteklenmektedir.³⁹

Görünüşe göre bölge insanları çok eski tarihlerden başlamak üzere kendilerine özgü, orijinal, tarihi ve kültürel temellerini oluşturma sürecini başlatmışlardı. Gerek coğrafi etkenler, gerek yaşam şartları bu kültürel sürecin oluşmasında önemli iki etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu etkenler neticesinde ortaya çıkan yerleşik yaşam düzeniyle birlikte ise bölgede hem mimari hem de sosyal açıdan birçok yeni yaşam standardının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu açıdan baktığımızda bölgede ilk olarak yerleşik yaşamı benimseyen "Ceytun Kültürü" büyük bir önem arz etmektedir.

2.2. CEYTUN KÜLTÜRÜ'NÜN GENEL ÖZELLİKLERİ

Orta Asya'da yerleşik yaşamın bilinen ilk temsilcisi olan "Ceytun Kültürü" hakkındaki bilgilere, gerek Sovyetler Birliği zamanında yapılan çalışmalar, gerek ilerleyen dönemlerde yerel arkeologlar tarafından yapılan araştırmalar sonucunda ulaşmaktayız.

Mevcut bilgiler ışığında, Ceytun Kültürü'ne ait ilk buluntulara, hidrojeolog Rospopov tarafından Kelyata-Aşkabat demiryolu istasyonu civarındaki kazı çalışmaları sırasında rastlanılmıştır.⁴⁰

Kültür adını günümüz Güney Türkmenistan bölgesi, Karakum çölü üzerinde yer alan, kum sırtlarından bir tanesinin üzerinde kurulmuş olan Ceytun yerleşiminden almaktadır. Bu yerleşim yeri Ceytun Kültürü için, şuna kadar bulunmuş en eski yerleşim yeri konumundadır. Bu tanımlamadan da anlaşılacağı gibi Ceytun yerleşimi, kültürün en eski evresini oluşturmaktadır.

³⁹ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.141-142.

⁴⁰ Masson, s.9.

Bölgede yapılan ilk araştırmalar neticesinde, kültür ilk olarak bölgenin Kalkolitik çağını temsil eden Anav kültürü dönemi içerisinde gösterilmiş, fakat daha sonra yapılan araştırmalar neticesinde elde edilen bilimsel veriler, bu kültürün, adı geçen kültürden farklı özelliklere sahip olan ve daha çok Neolitik Çağ özelliği taşıyan bir dönemi temsil ettiğini göstermiştir.

Daha sonraki yıllarda ortaya çıkarılan yerleşim yerleri, kültürü temsil eden tek yerleşim yerinin Ceytun yerleşiminin olmadığını da ortaya çıkarmıştır. 1935 yılında bölgede gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda bu kültüre ait kültürel buluntulara, Yeni Nisa ve Togolok-Depe olarak adlandırılan yerleşim yerlerinde de rastlanılmıştır. 1940'lı yıllarda ve 1950'lili yılların başında bölgede yine bu kültüre ait diğer yerleşimler (Çopan-Depe, Bami, Kepele) ortaya çıkarılmıştır. Ancak ilk aşamada bu yerleşimlerde kazı alanı oluşturulmadan, sadece yüzey araştırmaları yapılmakla yetinilmiştir. Daha sonra bu yerleşimlere, Çağılı-Depe ve Moncuklu-Depe yerleşimleri de eklenmiştir.

Ceytun kültürünün ne şekilde ve kimler tarafından oluşturulduğu hakkında ise çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Kültürün kronolojik durumu ve komşu ülkelerdeki yerleşimler ile olan bağlantısının belirlenmesi bu incelemeyi doğal olarak gerektirmektedir. Maalesef bu sorun sadece dolaylı bilgilerin mevcut olması nedeniyle çözümlenememektedir; çünkü henüz Ceytun kültürünün yayılmış olduğu coğrafyada bu kültürden önce gelen herhangi bir arkeolojik kompleks bulunamamıştır.

Sunulmuş olan Ceytun ve Hazar yakınlarındaki çakmak taşı endüstrilerinin karşılaştırılmasına dayalı Ceytun kültürü'nün mezolitik çağ ile olan genetik bağı hakkındaki görüşler Türkmen-Horasan ve Elbrus dağlarındaki toplayıcılarının Ceytun kültürünün öncüleri olduğuna işaret etmektedir.⁴¹ Ceytundan önce gelen varsayımsal kültürün temsilcilerine ait yerleşimler henüz bulunmamış ise de bu tür mantıki tümevarım, literatürde yaygındır.⁴² Rus arkeolog Sarianidi de Kopetdağ'ın bu tür yerleşik tarım öncesi kültür temsilcilerinin yaşadığı yer olduğunu ve Güneydoğu Türkmenistan'da Ceytun kültürünün oluşumunu batıdan gelen kabilelerin dağ eteklerine yerleşmiş olmasına değil, dağdan inmiş Ceytun'dan önceki yerel kültür temsilcilerine bağlı olduğunu düşünmektedir.⁴³ Yakın geçmişte Korobkova bu fikre karşı görüş beyan

⁴¹ Masson, *Djeitunskaja Kultura*, s.51.

⁴² İ. N. Hlopın, "Geoksurskaia Gruppya Poseleniy Epohı Eneolita", *MİA*, 180, Moskova 1964, s.43-55.

⁴³ V. İ. Sarianidi, "Pomiatniki Poznevo Eneolita Yuga Vostochnoy Turkmenii", *SAİ*, Aşkabat 1965, 6-7.

etmiştir. O, Ceytun ve Hazar yakınlarındaki çakmak taşı endüstrilerinin birbirine yakın oluşunu bir daha vurgulayarak eski çiftçilerin atalarının tam anlamıyla Hazar yakınlarındaki avcı-toplayıcı kabilelerinin olduğunu öne sürmüştür. Korobkova'ya göre Kopetdag'da ki çakmaktaşı endüstrisinin, ovadaki çakmak taşı endüstrisinden tamamıyla farklı geleneklere sahip, bir nevi dağ neolitiği denilen yerleşimler olarak nitelendirmektedir.⁴⁴

Yukarıda da belirtmiş olduğumuz gibi Ceytun yerleşimi bu kültürün en eski safhasını oluşturmaktadır. Diğer yerleşimlerden elde edilen buluntular neticesinde ise kültürün orta safhasını; Moncuklu-Depe ve Çağılı-Depe'nin en alt tabakaları ile Çopan-Depe ve Togolok-Depe'nin üst tabakaları oluşturmaktadır. Kültürün geç safhasını ise yine Çağılı-Depe'nin alt tabakaları ile Bami yerleşiminin 3, 4, ve 5. tabakalarının temsil ettiği anlaşılmaktadır.⁴⁵ Ceytun Kültürünü temsil eden bu tür yerleşimlerde çeşitli tarihlerde yapılan kazı çalışmaları neticesinde ortaya çıkarılan buluntular, bu kültüre ait gerek mimari gerek sosyal yaşam ile ilgili çeşitli bilgilere ulaşmamıza olanak sağlamaktadır.

Bölgede yapılan kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkarılan Ceytun kültürüne ait yapıların tamamı birbirine benzerlik göstermektedir. Evler genellikle tek odalı, dikdörtgen planlıdır. Binalar saman katkılı çamur harcın yardımıyla kerpiç duvarların örülmesi ve oluşturan bu duvarların yine aynı harç kullanılarak sıvanması suretiyle oluşturulmuştur. Evlerin tamamında, oturlan odanın haricinde bir adet "kiler" olarak kullanılmak üzere, küçük bir depo alanı inşa edilmiştir. Bazı durumlarda bu depo alanlarının iki aile tarafından ortak olarak kullanıldığı anlaşılmıştır. Yine her evin kendine ait veya ortak kullanılan bir adet avlusu bulunmaktadır. Bunların haricinde göze batan diğer bir ayrıntı ise ev içerisinde belirli bir köşede kurulmuş olan ocaklardır. Bu ocaklar genellikle yemek pişirme için kullanıldığı gibi, seramik kapların üretimi gibi farklı amaçlar içinde kullanılmıştır.

Ceytun'un kendisi ve Ceytun kültürünü temsil eden diğer yerleşimlerde, o dönemde bölgede yaşamış olan halkın çalışmalarına ve yaşam şekillerine bağlı olarak çok geniş bir alet topluluğu da ortaya çıkarılmıştır.

⁴⁴ Korobkova, *Arudia Truda i Hozeistvo Neoliticheskiy Plemen Srednei Azii*, s.77.

⁴⁵ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.138.

Elde edilen malzemeler arasında öncelikli olarak çakmaktaşıdan yapılmış aletlerin üstün olduğunu belirtmek gerekir. Ceytun çakmaktaşı endüstrisi Rus araştırmacı Korobkova tarafından aletlerin kullanım amaçlarına bakılarak incelemeye alınmıştır.⁴⁶ Bu incelemeler sonucunda, çakmaktaşıdan yapılmış olan aletlerin yapımında genel olarak dilgilerin, çekirdeklerin ve farklı boyutlardaki, geometrik şekilli mikrolitlerin kullanıldığı görülmüştür.

Belirtildiği üzere, ilkel Ceytunlular'ın çalışmalarında çakmak taşından aletlerin yapımı önemli bir yere sahiptir. En azından bu tür faaliyetlerden kalan izler arkeologlar için hissedilir ve fark edilir niteliktedir. Üzerinde işleme izleri bulunmayan mikrolitler ve dilgiler, yani iş ve av için kullanılan aletlerinin yapımında kullanılan yarı mamuller, yerleşim yerinin her tarafında eşit oranda bulunmaktadır. İlgili aletlerin bulunmadığı bir yapı yoktur. Bu bulguların plan üzerinde işaretlenmesi sonucunda bunların yoğunlaştığı noktalar da belirlenmiştir. Çakmak taşından yapılmış aletler Ceytun kültür tabakalarının en önemli özelliği olduğunu söylersek abartmış olmayız; Ceytun'da bulunmuş olan 6474 adet çakmak taşından yapılmış aletlerin içinden 3500'ü üzerinde işleme izleri bulunmayan dilgiler ve mikrolitlerdir.⁴⁷

Çakmaktaşıdan yapılmış ürünlerin dışında, yerleşim yerlerinde, farklı kullanım amaçları doğrultusunda yapılmış farklı buluntulara rastlamak mümkün olmuştur; seramik ürünler, topraktan, taştan, kemikten yapılmış çeşitli miktarlarda bulunmuş olan ürünler bu buluntu türlerine örnek olarak verilebilir.

Ceytun malzemeleri, burada herhangi bir ilkel atölyenin kalıntıları bulunmamış olmasına rağmen, neolitik çağa ait bir dizi ev aletlerini nitelendirmeye olanak tanımaktadır. İş aletlerinin fonksiyonel analiz uygulanmasıyla belirlenmesi ve ilgili aletlerin köyün içindeki dağılımının hesaba katılması bu meselede belirli sonuçlar elde edilmesi için gerekli temelleri oluşturmaktadır.

Çalışmamızın bu kısmında Ceytun'un kendisi ve diğer Ceytun yerleşimlerinden elde edilen bulgular neticesinde, ana hatlar çerçevesinde adı geçen kültür hakkında, çeşitli bilgilere yer vermeye çalıştık. Burada aktarmaya çalıştığımız bilgiler ön bilgi niteliğinde olup kültür hakkındaki ayrıntılara ileriki kısımlarda yer vermeye çalışacağız.

⁴⁶ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboti*, s.117.

⁴⁷ Masson, *Pasilenie Djeitun*, s.154.

2.3. CEYTUN KÜLTÜRÜNE AİT YERLEŞİMLER VE KRONOLOJİLERİ

Çalışmamızın bir önceki kısmında da belirtmiş olduğumuz gibi, Ceytun kültürüne ait küçük ya da büyük yerleşimlerin bir dizisi Ceytun kültürü hakkında bilgi vermekte, evrimi ve tarihinin öğrenilmesinde yardımcı olmaktadır. Günümüz itibariyle Ceytun kültürüne ait malzemelerin bulunmuş olduğu yaklaşık 13 yerleşim yeri belirlenmiştir⁴⁸. Köylerin üçünde, (Bami, Togolok Depe ve Moncuklu Depe) ilgili tabakalarda stratigrafik kazı alanları oluşturulmuştur. Yerleşimlerin diğer üçünde, (Çopan-Depe, Çağılı-Depe ve Ceytun) oldukça geniş çaplı kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir.⁴⁹ İncelemenin bu denli derin bir şekilde yapılmış olması güvenle birtakım sonuçlar ve yargılara varmaya imkan tanımaktadır.

Bölgesel olarak yerleşimler üç gruba ayrılmaktadır. Batı tarafında Bami (Aşkabat demiryollarının bir istasyonu aynı ismi taşımaktadır) ve Nayza-Depe (Bami ve Kodj istasyonları arasında). Yine bu alanda bulunan, Kızıl-Arvata'nın 30 kilometre kuzeybatı istikametinde bulunan, Baga kuyusu yakınlarında bulunmuş olan malzemeler Ceytun seramiklerine bir hayli yakındır. Merkez bölgedeki yerleşimler sayı bakımından fazladır. Bunlar Geyuk-Depe bölgesinde yerleşmiş olan öncelikle Ceytun'un kendisi, Çopan-Depe ve Togolok-Depe yerleşimleridir. Ayrıca Kelyata istasyonunun yanındaki Yeni Nisa, Anav'ın kuzeyinde yer alan Kepele, Kantar ve Yarı-Gümbez kuyularının yakınlarında yine Ceytun türü buluntulara rastlanmıştır. Bu yerleşim yerlerinin hepsi toprak kerpiç mimariye sahip kalıntı özelliğini taşımaktadır ve Orta Asya literatüründe "tepe" ve Batı Türk lehçelerinde "depe" olarak adlandırılan tepeleri ifade etmektedirler.⁵⁰

Ceytun: Ceytun yerleşimi, Aşkabat'tan kuzeybatı istikametine doğru 30 km uzaklıkta, ilk Karakum çölü kum sırtlarında, meridyene paralel olarak sıralanmış olan kum tepelerinden birisinin üzerinde yer almaktadır. Tepenin boyutu kuzeyden güneye 60 metre ve doğudan batıya 120 metredir (Bkz.Şekil 2.1.). İfade edilen son ebadın sembolik olduğunu hesaba katmak gerekir, zira yerleşim yerinin batı kısmı tamamen

⁴⁸ Ershov, *Holm Chopan-Depe*, s.13-22.

⁴⁹ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.102.

⁵⁰ Berdiev, *Stratigrafia Bamiskogo Poselenia*, s.3.

dağılmıştır. Yerleşim yerinin hemen hemen her yerinde, çok sayıda seramik parçaları, hayvan kemiklerinin kalıntıları ve çakmak taşından eşyalar bulunabilmektedir.⁵¹

Bununla birlikte kazı çalışmalarının sonucunda yerleşim yerinin dağılan batı kısmında herhangi bir yapı izine rastlanmamış, hanelerin olmadığı, bu alanın atık çöplerin toplandığı yer olduğu anlaşılmıştır. Yerleşim yerinin bulunduğu tepe etraftaki zeminden yaklaşık olarak 5,5 metre yüksekte bulunmaktadır.⁵²

Bu zamana kadar kum ve çalı ile gömülü Ceytun yerleşimi etrafındaki manzaradan çok az farkı olan kum tepesi görüntüsüne sahiptir. (Bkz.Şekil 2.2.). Yerleşik halk tarafından bu tepeye, bölgede bulunan çakmak taşlarını dikkate alarak Çakmaktaş-Beyik yani “çakmak taşlı tepe” denilmiştir. Bu isim aslında Ceytun yakınlarında yer alan metruk su toplama kuyusunun ismidir. Ceytun adı şartlı olarak daha çok, kolay kullanımını nedeniyle kabul edilmiştir.⁵³

Ceytun’da yapılan statigrafik incelemeler, yerleşim yerinin daha eskiden kum tepe üzerinde olduğunu göstermektedir. Hemen hemen köyün kuzey sınırına yakın yerde yer alan kültür tabakalarının kesitleri buradaki kalınlığının nispeten fazla olmadığını, yani 1,7-1,8 metre olduğu göstermektedir. Aşağıda bulunan tabakada sarımsı kum tabakası bulunmuştur. Burada birbirine yakın ve neredeyse aynı alanda bulunan kireç zeminli evler bulunmaktadır.⁵⁴ Ceytun yapı katı seviyesinde bulunan en yüksek evin zemini şu anki yüzeyin 25 cm altında ve yerleşim için belirlenmiş ortak röper noktasından 140 cm yükseklikte bulunmuştur. Alt kısmında sırasıyla 160, 215, 252, 268, 278, 290, 305, 310 cm derinliğinde sekiz adet kireç sıvalı zeminin yer almaktadır. Bunun haricinde 177 ve 185 cm derinlikte birtakım ilkel seviyeye işaret eden yatay kırmızı katmanlar yer almaktadır. En alt zemin katmanının aşağısında kalınlığı 10-15 cm olan kerpiç geçit bulunmaktadır; daha alt kısmında ise kum tabakasına rastlanmıştır.⁵⁵

1957 yılındaki yerleşim yerinin güneyinde oluşturulan kazı alanındaki kültür tabakalarının önemi daha da büyüktür. Kazı alanı için seçilmiş olan yer röper noktasının

⁵¹ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.6.

⁵² Masson, s.6-7.

⁵³ Masson, s.7.

⁵⁴ Masson, s.7-8.

⁵⁵ Masson, s.8.

1,5 metre altındadır, bu yüzden 50 cm'lik katlar halinde yapılan kazı çalışmalarına dördüncü yapı katından itibaren başlanmıştır⁵⁶(Bkz.Şekil 2.3.)

Şekil 2.1. Ceytun Yerleşiminin Genel Görünümü (Masson 1971).

Üst kısmında 25-30 cm'lik kum tabakası, altında ise daha sık kül ve kırmızımsı yanık toprak karışımı, kerpiç duvar ve gevşek tabakalardan oluşan kültür tabakası bulunmuştur. Zemin seviyeleri kireç macunlamalar veya sıkı kırmızımsı yanık toprak katmanları sayesinde belirlenebilmektedir. Zemin seviyelerine göre toplam beş yapı katı dönemini belirlemek mümkün olmuştur. Bazı duvarların, bu dönemlerin ikisinde kendi duruşunu koruyabildiği görülmüştür. Bazen duvarların altında yatay kül tabakaları bulunmuştur. Bu bir ihtimal yeni duvarların inşası için eskilerinin yıkılmış ve inşaat alanının, inşaat atıkları kullanımı ile doldurularak düzleştirilmiş olmasına bağlanmaktadır. Böylesi bir teknik hakkında kazı alanının alt katlarında bulunan duvarların nispeten daha alçak yükseklikte oluşu bilgi vermektedir. Kazı alanının alt kısmında yapı malzemeleri kalıntılarının olmadığı yarım metrelik tabaka bulunmuştur.⁵⁷

Muhtemelen eski duvarların kazı çalışmaları dahiline girmediği anlaşılmaktadır. Daha az ihtimal o dönemde kerpiç yapıların olmadığıdır. Az sayıdaki seramik ve çakmaktaşıdan malzemelerin, kazı alanındaki tabakaların hepsinde de değişmeye

⁵⁶ Masson, s.8-9.

⁵⁷ Masson, s.9.

uğramadığının görülmesi, açılmış olan tüm tabakaların Ceytun kültürüne ait olduğunu göstermektedir.⁵⁸

Şekil 2.2. Yerleşimin Batı Bölümünde Yapılan Çalışmalar (Masson 1971)

Onuncu yapı katının sonundaki tüm kültür tabakalarının temelinde sarımsı bir kum tabaka bulunmuştur. Birinci kazı alanı bölgesindeki kültür tabakalarının kalınlığının 3,5 metre, yani kuzey bölgelerdeki kültür tabakaları kalınlığından neredeyse iki kat fazla olduğu belirlenmiştir. Bu durum, yerleşim yerinin güney tarafındaki hanelerinin yamaç boyu kuzey kısmındaki yapılara göre daha aşağı seviyede olduğunu göstermektedir. Zamanın ilerlemesi ile beraber kültür tabakalarının birikmesi bu farkı kapatmıştır. Bu fark birbirinden uzak mesafede duran evlerin zemin seviyelerini karşılaştırınca daha da belirgin hale gelmektedir⁵⁹. Örneğin ikinci yapı katı seviyesine ait birinci yerleşimde üst zemin seviyesi 110 cm ve aynı yapı katı seviyesindeki diğer bir yerleşim yerinde ise neredeyse 1,5 metre daha aşağıda olduğu görülmüştür.⁶⁰

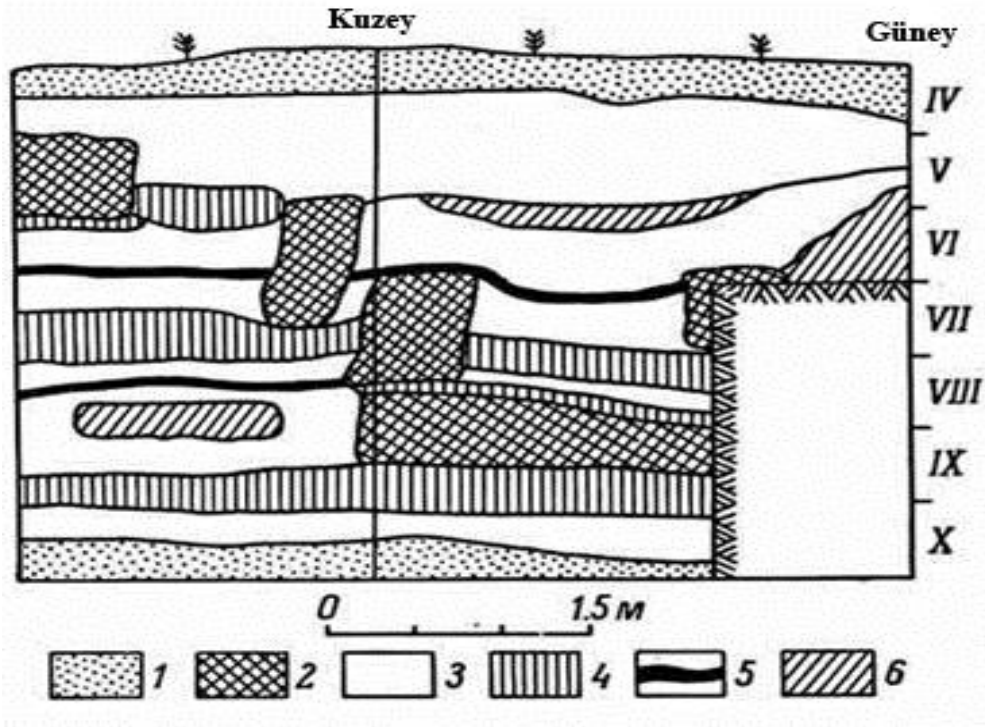
Ceytun yerleşiminin bulunduğu yerde başlangıçta muhtemelen Karakum sıra kumlarına dahil olan nispeten daha yüksek bir kum tepesinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Tepede yerleşim alanı oluştuktan sonra kum, kültür tabakası altında kalmış ve kum tepesi birçok kerpiç yapı altında sıradan bir tepe haline dönüşmüştür. Bu tepenin Ceytun yerleşimini halk terk ettikten ve üst tabakaların yıkılmasından sonra da o şekliyle kalmaya devam ettiği anlaşılmıştır. Sonradan Ceytun tepesi yavaş yavaş kum

⁵⁸ Masson, s.9-10.

⁵⁹ Masson, s.10.

⁶⁰ Masson, s10-11.

altına gömülmeye başlamış, çöl bitkileri bitmeye başlamış ve dış görüntüsüyle yeniden Karakum çölündeki sıradan bir kum tepesine benzemeye başlamıştır. Ceytun yerleşim alanının eski sınırları 1963 yılında stratigrafik kesitte “A platformunun” kuzeyinde incelemeye alınmıştır⁶¹ (Bkz. Şekil 2.4.).

Şekil 2.3. 1 No'lu Kazı Alanının Kesiti (Masson 1971)

1)-Sarı Kum Tabakası; 2)-Kerpiç Duvar Kalıntıları; 3)-Gevşek Kültür Tabakaları; 4)-Küllü ve Kömürlü Tabakalar; 5)-Kırmızımsı Yanık Toprak Tabaka; 6)- Kırmızımsı Gevşek Tabakalar. **Not:** Roma rakamları tabakaların konumunu bildirmektedir.

Ceytun'da yürütülen kazı çalışmaları sırasında asıl önem verilen nokta, yeterli derecede korunmuş olan yapı katı seviyesinin tam olarak açılması olmuştur. Böyle bir yapı katı seviyesi olarak, ikinci yapı katı seviyesi tespit edilmiştir. Bu yapı katı üzerinde yer alan yapılar aşınma nedeniyle neredeyse tamamen yok olmuştur.⁶² Bu yapıların bazı parçaları kazı çalışmaları sırasında yerleşim alanının başka bölümlerinde bulunmuşsa da olayın tam bir görüntüsünü vermemektedir.

⁶¹ Masson, s.11

⁶² Masson, s.15

İkinci yapı katı seviyesi döneminde burada kireç zeminli bir yapı bulunmuştur, yalnız bu yapının kuzey duvarlarının yıkıldığı görülmüştür. Bu seviyedeki kesite göre, daha alt kısımda kültür tabakası için geçerli kemik kırıntıları ve diğer maddeler içeren kum tabaka ile kül tabakası bulunmaktadır. Üçüncü ve dördüncü yapı katı seviyesine ait yapıların dış duvarları iyi saklanmıştır. Üçüncü yapı katı seviyesi döneminde burada, eni iki metreden biraz fazla olan bir yapı bulunmuştur.⁶³

Bu yapının güney tarafındaki duvarın kalınlığı yaklaşık olarak 25 cm, kuzey tarafındaki duvarın kalınlığı ise 45 cm'ye kadardır. Dış duvarların bu kadar kalınlaşması, yapının bilinçli olarak bu şekilde yapıldığını göz ardı edilmemesi gerektiğini gösterir. Bu durum, bu duvarın Ceytun'un kuzey kısmındaki sınır duvarlarının kalıntısı olduğu sonucuna varılmasına sebep olmaktadır.⁶⁴

Yerleşim yerinin batı sınırlarının incelenmesine ilk etapta 1958 yılında iki numaralı kazı alanı oluşturulunca başlanmıştır. Burada herhangi bir toprak kerpiçten yapılmış binanın izlerine rastlanmamış, kültür tabakalarının ise köyün temelinde yer alan kum tepesinin şekline uygun olarak doğudan batıya doğru eğimli halde olduğu gözlemlenmiştir. Buradaki kültür tabakası kül ve kumdan oluşmaktadır ve bu tabakalar hayvan kemiklerinin kırıntıları ve özellikle seramik parçaları bakımından fakirdir. Seramik parçalarının az oluşu belli ölçüde bu yapı katının geneli için geçerlidir. Bununla beraber ikinci yapı katında taştan yapılmış aletler bol miktarda bulunmuştur. Burada koyu yeşil renkte baltalara, çok sayıda çakmak taşından yapılmış delici uçlara, dilgilere ve özellikle orak kollarına (55 adet) rastlanmıştır. Bu bölümde ayrıca koyun başı şeklindeki çakmak taşından yapılmış bir buluntuya rastlanmıştır. Buradaki kültür tabakasının kalınlığı fazla olmamakla birlikte (50-70 cm), bu derinlikte gri kül ve kum tabakanın yerini, Ceytun yerleşimi tarafından üzeri kapatılmış olan sarı renkte bir kum tabaka almıştır.⁶⁵

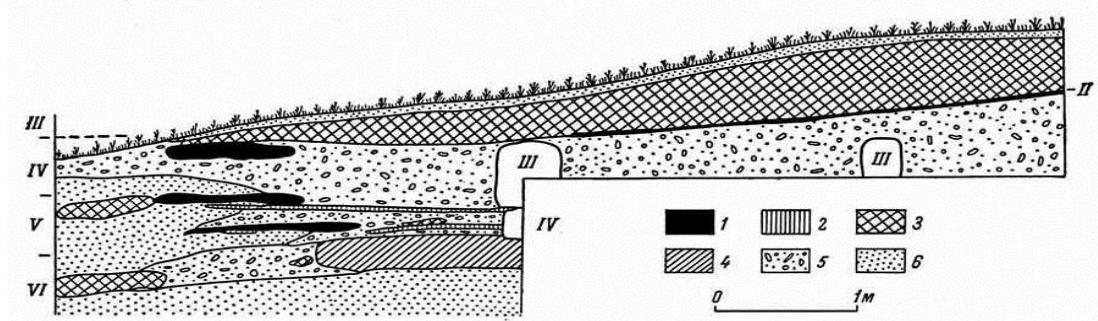
Yerleşiminin bu kısmında üst tabakaya ait olan birtakım yapı kalıntıları bulunmuştur. Zamanla neredeyse tamamen harap olmuş bu kalıntılar, bu tür

⁶³ Masson, s.12

⁶⁴ Masson, s.13

⁶⁵ Masson, s.26

planlamanın ikinci devir planlamanın aynısı olduğunu gösterse bile ilkel planlamanın resmini bütünüyle belirlemek için yetersiz olmaktadır.⁶⁶

Şekil 2.4. Yerleşim Alanının Kuzey Yamacının Kesiti (Masson 1971)

1)-Kül ve kum tabakaları; 2)-Zeminin kerpiç macunlanması; 3)-Çökmüş yapı malzemesi kalıntıları; 4)-Kerpiç setler; 5)-Kemik ve atık çöp kırıntılı kum; 6)-Kum tabaka. **Not:** Roma rakamları tabakaların konumunu bildirmektedir.

Üst tabakada yapıların inşası sırasında kural olarak alt tabakadaki yapıların inşaat artıklarından dolgu yapılmaktadır.⁶⁷ Yerleşim yerinin batısında, yerleşimin kuzey kısmında olduğu gibi üst tabakaya ait bir tane bile yapı saklanmış vaziyette bulunamamıştır. Bu yapılara ait duvar kalıntıları ise başka bölgelerde bulunmuştur.

İkinci seviye evlerin çoğunun yoğun biçimde doldurulduğu, doldurulma sürecinde bu zamana kadar hiç saklanmamış eski bina kalıntılarının, yeni yapıların inşası sırasında kullanılmış olduğu anlaşılmaktadır. İkinci yapı katı seviyesine yönelik yapılan kazı çalışmaları sonucu ilkel yapılar hakkında daha net bir görüntü elde edilmiştir⁶⁸ (Bkz. Şekil 2.5.).

Burada öncelikle evlerin standart tipi ön plana çıkmaktadır: Oluşan genel tabloya göre, binaların planlamanın genellikle dikdörtgen şeklinde olduğu, her evin içerisinde iri bir ocağın bulunduğu ve ocağın karşısındaki duvarda kil ve beyaz kalker kaplama zeminin yer aldığı anlaşılmaktadır. Evlerin bu türü ve ayrı unsurların yerleşim yeri o kadar birbirine benzerdir ki, kazı çalışmaları sırasında net olarak tüm evin planının belirlenebilmesi için kazı alanında ki unsurların (kapı, ocak veya herhangi bir çıkıntı)

⁶⁶ Masson, s. 18.

⁶⁷ Masson, s.18-19.

⁶⁸ Masson, s.23.

herhangi birinin bulunması yeterli olmuştur. Evlerin yakınlarında orta ölçekli depo alanı-kiler bulunmaktadır; evlere bitişik duvarların mevcut olması avlularının da olduğunu göstermektedir.⁶⁹

Depo olarak inşa edilen, eve ait kilerler evler kadar dikkatle inşa edilmiş ve sıkça yeniden yapılmıştır. Evler daha dayanıklı olması ve evleri aynı yerde yeniden inşa etme çabaları birkaç örnekte olduğu gibi ayrı yapıların iç statigrafisini belirlemeye yardımcı olmaktadır. Kuşkusuz bu statigrafi her biri ayrı durumda özel bir karakteristiğe sahiptir, bu yüzden tüm yeniden kurulum dönemlerini belirlemek amacıyla yapılan statigrafiyi tüm yerleşim yeri için uygulamak yanlış olacağından dolayı, tek odalı evlerin kapalı mimarisinin özelliklerine göre yeniden yapılandırılması ve yeniden inşasının bireysel olması öngörülmüştür.⁷⁰

Açığa çıkarılan yapılar tasvir edilirken genel itibariyle her biri tek odalı evin kendine bağlı küçük bir avlusunun ve kiler olarak inşa edilmiş depo alanının olduğunu (genel olarak küçük bir kiler tipi) altını tekrar çizmek gerekir. İşte bu tür komplekslere göre ikinci dönem yapılar incelenmiştir. O dönemde evlerin tümü oval şekilde ve eni 20-25 cm ve uzunluğu da 60-70 cm toprak bloklardan inşa edilmiştir. Toprağa fazla miktarda iri doğranmış saman eklenerek oluşturulan kerpiçler birbiri üzerine, toprak ve samandan oluşan harç kullanılarak eklenmek suretiyle yapılmıştır. Tüm yapılarda kullanılan sıva malzemesinin de aynı harçtan yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷¹

Bami: Arkeolojik araştırmalar sonucunda, Ceytun Kültürüne ait olduğu anlaşılan yerleşim yerlerinden bir diğeri de Bami yerleşimidir. Yerleşim yeri adını bu bölgeye 2 km uzaklıkta yer alan Bami istasyonundan almaktadır. Yerleşim, yukarıda bahsettiğimiz tepelerin içerisinde en batıda bulunan tepenin üzerinde yer almaktadır.⁷² Bu tepe çevre yüzeyinden biraz yüksekte olup M.Ö. 5-6 bin yıllardan bu yana sadece birkaç metre yükselmiştir. Tepenin yukarı kısmında kazı alanı oluşturulmuş ve burada eski yapıların kalıntıları bulunmuştur. Bunların altında ve Ceytun dönemindeki tabakaların üstünde bir metrelik çakıl tabakası bulunmuştur.⁷³

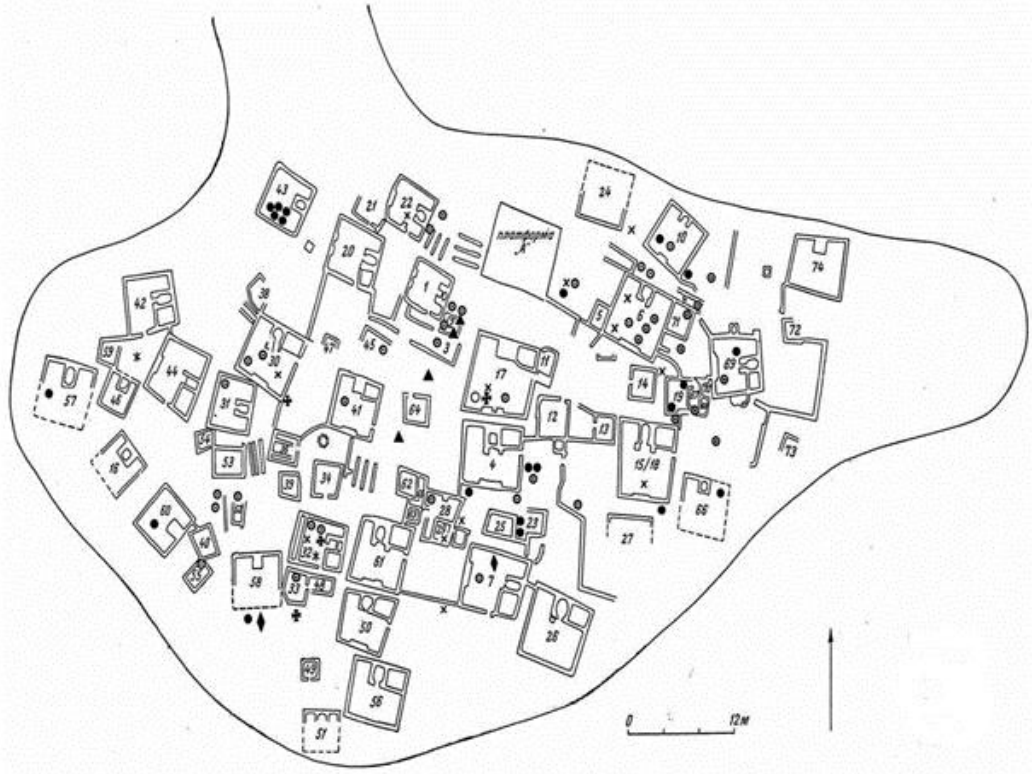
⁶⁹ Masson, s.23-24.

⁷⁰ Masson, s.25.

⁷¹ Masson, s.25-26.

⁷² Berdiev, *Stratigrafia Bamiskogo Poselenia*, s.3.

⁷³ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.102-103.

Şekil 2.5. İkinci Yapı Katı Seviyesinde ki Ceytun Yerleşiminin Planı (Masson1971)

Kalınlığı iki metreden fazla olan bu tabakalarda beş yapı katı seviyesi belirlenmiştir. En alt kısmı üstü kül ile döşenmiş, hemen zeminin üzerinde yer alan bir nevi zemin tabakası niteliğindedir. Ceytun'daki malzemelerde olduğu gibi toprak blokların kırıntıları, yakınlarda toprak bloklardan inşa edilmiş yapıların var olduğuna işaret etmektedir. Bami I tabakası muhtemelen eski dolgunun kalıntıları olabilir ve bu yüzden çok kalın değildir⁷⁴. Bir sonraki tabaka olan Bami II tartışmasız bir yapı tabakasıdır. Kazı alanı dahilinde üzerinde kırmızı toprak boya izleri bulunan 5-7 cm'lik toprak sıvası bunun bir delilidir. Ceytun'daki kalıntılara benzer bu durum burada muhtemelen bir evin olduğu yönünde düşünmemize neden olmaktadır. Ceytun'daki ev inşası geleneklerinden biraz farklı olarak ocağın önünde çukur bulunmaktadır. Bu tabakanın kalınlığı Ceytun'daki stratigrafik kesitlere eşit olarak 55 cm'yi bulmaktadır.⁷⁵

⁷⁴ Berdiev, *Stratigrafia Bamiskogo Poselenia*, s.3-4

⁷⁵ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.103

Üçüncü tabakada ise kalınlığı 40 cm ve yüksekliği 17 metreye kadar olan ve taş duvarlardan yapılmış yapıların kalıntıları bulunmaktadır. Bu tabakada bir geçit bulunmuştur. Zemin ise önceki durumlarda da olduğu gibi toprak ve saman harcı ile sıvanmıştır. Evlerin temelinde ise taş kullanılmıştır; Ceytun'da bu tür temeller hiç yoktur. Bami III tabakasının kalınlığı yaklaşık olarak 50 cm'dir.⁷⁶

Bami IV tabakasının kalınlığı biraz fazladır (60-65 cm). Buradaki kazı alanı dahilinde yaklaşık olarak 20 cm kadar kalmış olan toprak kerpiç duvarların kalıntıları mevcuttur. Duvar kalınlığı Ceytun'daki çoğu yapılara ait duvarların kalınlığı gibi 30 cm'dir. Toprak ve saman harcıyla sıvanmış zeminin üzeri kömür tabakasıyla kaplıdır.⁷⁷

Bami V tabakası üzeri hafif gri kül ile örtülü, 5-7 cm'lik toprakla sıvalı zeminden ibarettir. Bu seviyede kalıntılara rastlanılamayan ocaklar bulunmuştur. Bami V tabakası çakıl taşı tabakasıyla kaplıdır, ayrıca burada erken Kalkolitik ve Geç Bronz çağlarına ait çömlek parçaları bulunmuştur. Maalesef kazı çalışmaları sırasında çakıl taşından oluşan tabakanın kültür tabakasıyla birleşme durumuna gerekli ölçüde dikkat edilmemiştir. Çakıl taşı tabakasının kalınlığına göre (yaklaşık olarak 50 cm) bu tabaka Ceytun'daki sıradan yapı tabakasının aynısıdır. Bu durumda sel akıntılarının köyün üzerini, sakinleri tarafından terk edildikten sonra kaplamış olduğunu varsaymak mümkündür. Anav IA dönemine ait seramik parçalarının bulunmuş olması oldukça önemlidir.⁷⁸ Bu devire ait erken Kalkolitik yerleşim alanı olan ve Meani-Çaaçi bölgesinde yer alan Çakmaklı-Depe'de saf alüvyon tabakaları bulunmuştur. Rus araştırmacı Lisitsina'nın belirttiği gibi bu tabakanın durumu muhtemelen sel akıntıları ile açıklanır.⁷⁹ Bu iki durum kuzey Kopetdag düzlüğünde Anav I döneminde yüksek nemlenme veya bir nevi miroplüvial devresinin başlamış olduğuna işaret etmektedir.

Özel literatürde hazar sonrası dönemde çöl iklimi genelindeki nemlenme safhasının olduğu hakkında sorular ortaya atılmıştır.⁸⁰

Hidrojeolojik rejimin değişmesi önemli ölçüde erken tarım kabilelerinin yaşam alanının topolojisi üzerinde etkisini göstermiş olabilir; hatta bazı durumlarda bu yüzden yerel kabileler yaşam yerlerini değiştirmek zorunda kalmış olabilirler.

⁷⁶ Masson, s.103-104.

⁷⁷ Masson, s.104.

⁷⁸ Berdiev, *Stratigrafia Bamiskogo Poselenia*, s.4.

⁷⁹ G. N. Lisitsina, *Oroshaemoe Zemledelie Epohu Eneolita na Yuge Turkmenii*, Moskova 1965, s.152.

⁸⁰ M. K. Grave, *Severnaya Podgornaya Ravina Kopetdaga*, Moskova 1957, s.118-119.

Elde edilmiş malzemeler Bami köyünün Ceytun kültürüne ait olduğunu göstermektedir. Burada en azından dört yapı katı seviyesi bulunmaktadır (Bami II – V). Yapı katı seviyelerinin en erkeni olan Bami II net olarak Ceytun'daki zemin boyalarının izlerini taşımaktadır, yalnız burada zemin, kalker ile kaplanmamış, zeminin üzeri kırmızıya boyanmıştır. Elbette kazı alanının sınırlı olması (yukarı kısmında 3x2 ve aşağı kısmında 2x2 metre) eski yapıların planları hakkında fikir yürütme olanağını taşımamaktadır.⁸¹

Togolok-Depe: Statigrafik kazı alanı oluşturulan üçüncü yerleşim alanı Togolok-Depe'dir. Bu alan merkez grubu yerleşim yerleri arasında olup Geok-Depe bölgesindeki Orta-Yaylı köyünün sınırları içerisindedir. Erken dönem yerleşik tarım köyünün kalıntıları yaklaşık olarak 3000 m²'lik alana dağılmış ortaçağ kalesinin kalıntıları ile örtülüdür. Tepenin eteğinde oluşturulan kazı alanı dahilindeki Ceytun dönemine ait tabakanın kalınlığı 3 metredir. Burada var olan dört yapı katı seviyesi hakkında söz edilebilir. Bu yerleşimdeki 1967 yılında yapılmış kazı çalışmalarının devamı sırasında üst taraftaki üç yapı katı seviyesi geniş alanda kazılmıştır⁸². Bu seviyelerin en eskisi hemen kıtanın üzerinde yer alır ve kalın kül tabakası ile kaplı toprak zeminden ibarettir.

Burada dağılmış ocağın kalıntıları bulunmuştur. Ocağın yapısı belirlenmemiş olmasına rağmen Ceytun'daki ocaklardan farklı olduğu kesindir.

Togolok II tabakasına gelince; burada Ceytun'daki evlerdeki gibi kalker ile kaplı zemin kalıntıları bulunmuştur. Hatta kazı alanının bir köşesinde toprak kerpiçlerden örülmüş duvarın kalıntıları bile bulunmuştur. Duvarın yanında zeminde araştırmacıların ocak olarak belirttikleri çukur mevcuttur, yanında ise kamış hasırdan kalan izler bulunmaktadır.⁸³

Togolok II seviyesindeki zemin yine sadece toprak ve saman harcından yapılmış sıvadan ibarettir, yalnız hafif kül tabakası ile kaplıdır. Benzer zeminler Ceytun'daki bir dizi yapılarda da görülmektedir. Son olarak en üst yapı katı seviyesindeki kazı alanında kalınlığı yaklaşık olarak 20 cm olan duvar kesitine rastlanmıştır. Bu duvarın dibinde kamış hasırların izleri bulunan toprak ve saman harcı ile sıvanmış zemin bulunmaktadır. Duvarın dış tarafındaki dibinde kül birikintisi bulunmaktadır. Togolok-Depe'de

⁸¹ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.104.

⁸² O. K. Berdiev, *Stratigrafiya Togolok-Depe*, Aşkabat 1968, s.272-274.

⁸³ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.104-10.

gerçekleştirilmiş olan sonraki kazı çalışmaları sonucu planlama açısından Ceytun'daki yapılara benzeyen birer ev kalıntısı bulunmuştur.⁸⁴

Evlerin zeminleri toprak harç ile sıvanmış olup bunların birisinin üzerine kamış hasır döşenmiştir. Birinci seviyedeki evin içinde bir değil üç adet depo alanının bulunmuş olması ilginçtir. Evlerin yanlarında Ceytun'da olduğu gibi depo alanları bulunmaktadır. Hasır döşeli zeminli evin bir kısmı üçüncü seviyede de bulunmaktadır. Bununla birlikte kireç kaplı zeminin bulunması Ceytun'daki yapılara benzerliği ile dikkat çekmektedir, hatta bu benzerlik Bami'deki yapılara göre daha yakındır.⁸⁵

Çopan-Depe: Kazı çalışmalarının yapıldığı, Ceytun kültürünü temsil eden dördüncü yerleşim yeri Çopan-Depe'dir. Burası Aşhabad bölgesinin ilçe merkezi olan Geok-Depenin doğu tarafının 7,5 kilometre uzağındadır. Bu bölge nispeten değişik arkeolojik yerleşimlerle yüklüdür. Örneğin yukarıda bahsedilen Togolok-Depe Çopan-Depe'den sadece 4-5 kilometre uzaklıktadır. Daha yakın aralıkta Kalkolitik yerleşim yeri olan Tilkin-Depe yer almaktadır. Burada Ceytun döneminden sonraki Namazga II devresine ait toprak kerpiçlerden yapılan duvarların örülmesinde kullanılan çalıkların iri parçaları bulunmuştur. Benzer teknik dağ eteklerinde bulunan birtakım Kalkolitik yerleşim alanlarında da görülmektedir.⁸⁶

Çopan-Depe köyünün kalıntıları günümüzde yüksekliği 5 metre ve güney batıdan kuzey doğuya 180 metre genişliğinde bir tepeyi oluşturmaktadır. Genel olarak 2 hektardan az bir alan üzerinde yer almaktadır. Çopan-Depe dağ eteğinde Karakum'daki kum tepelerinden 3-4 kilometre güneyde yer alır. Günümüzde bilinen Ceytun kültürüne ait yerleşimlerin en iri olarak bilineni Çopan-Depe'dir. Muhtemelen burası eskiden büyük bir önem taşımaktadır. Maalesef burada yapılan kazı çalışmaları her bakımdan ciddi iş hacmi yapılmış olmasına rağmen bu hayati önem taşıyan yerleşimin doğru incelenmiş olmasına yardımcı olamamıştır. Giriş kısmında da ifade ettiğimiz gibi 1953 yılında Ershov tarafından oluşturulan statigrafik kazı alanı burada uzun süreli toprak kerpiç mimarisinin olmadığını göstermiştir.⁸⁷ 1956 yılında yapılmış çalışmalar bu durumu yalanlamış⁸⁸ olmasına rağmen Çopan-Depe'de ki yapı planlaması ve

⁸⁴ Masson, s.105.

⁸⁵ Masson, s.105-106.

⁸⁶ V. M. Masson, "Pomiatniki Eneolita Yuga-Zapadnoy Turkmenii", *SAİ*, 8, Moskova 1962, s.8-9.

⁸⁷ Ershov, *Holm Chopan-Depe*, s.13-22.

⁸⁸ Masson, *Djeitunskaja Kultura*, s.37

mimarisinin incelenmesi halen başlangıç noktasındadır. 1957-1959 yıllarında yapılan kazı çalışmaları⁸⁹ sonucunda yerleşimin statigrafisi hakkında ek ve oldukça ilginç bilgiler elde edilmiştir. Burada oldukça geniş malzeme bulunmuş olmasına rağmen köyün planlanması hakkında bilgi mevcut değildir. 1967 yılında Berdiev tarafından Çopan-Depe’de yürütülen kazı çalışmaları yerleşimin incelenmesindeki boşlukları doldurmamızda yardımcı olmuştur.⁹⁰

1967 yılında yapılmış kazı çalışmaları Çopan-Depe’nin daha birinci yapı katı seviyesinde Ceytun tipi evlerin olduğunu açığa çıkarmıştır. Burada bulunan evlerin toplamı altı adedi bulmaktadır. Evler plan olarak dikdörtgen şeklindedir ve duvarlarının birinin dibinde iri ocakları bulunmaktadır. Bazı evlerin zeminlerinde kamış hasırların izlerine rastlamak mümkündür. Burada evlerin bir çizgi üzerinde yapılmış olması, hatta bazen ortak duvarların kullanılmış olması dikkate değer. Ceytun’daki evlerin rastgele yerleşmiş olmasına karşı burada sokakların olması, daha net planlamanın olduğuna işaret eder. Buna benzer yapıların kalıntıları Çopan-Depe’deki ikinci ve üçüncü yapı katı seviyelerinde de görülmektedir. Çopan-Depe’de bulunmuş olan kalker ile kaplı zeminler bu yerleşimi Ceytun ile daha da yakınlaştırmaktadır. Burada üst tabakada mezarlıklar bulunmuştur, bunlar Ön Asya için geçerli olan köyler ile mezarlıkların alan olarak bir yerde olması geleneğinin burada da olduğunu göstermektedir. Bulunmuş olan yetişkinlere ait üç iskeletin ikisi sırt üstü yatırılmış ve bacakları yarım bükük durumda, birisi ise sağ yanına yatırılmış ve bacakları bükük durumdadır. Mezarların ikisinin başı batıya, diğeri ise kuzeye dönüktür. Ölülerin birisine ait kafatasının ensesinde toprak boyanın oluşu ilginçtir.⁹¹ Güney Türkmenistan’da hazar yakınlarındaki Kaylü⁹² devrine ait mezarlardaki bulunmuş eski bir gelenek burada, gelişmiş Kalkolitik Çağ’da da görülmektedir.⁹³ İskeletin üzerinde olan toprak boya beş çocuk mezarından ikisinde görülmektedir. Bunların dördü sol yan yatırılmış ve bükülmüştür, büyüme çağındaki olan çocuğa ait diğer bir iskelet ise uzunlamasına sırt üstü yatırılmıştır. Çopan-Depe’nin üst tabakalarında sonraki dönemlere ait mezarlar bulunmuştur ve burada bakır ok uçları da mevcuttur.⁹⁴

⁸⁹ Durdiev, *İtogi Polevih Rabot Sektora Arheologii 1954-1957 g.g.*, s.7-8.

⁹⁰ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.107

⁹¹ Masson, s.107

⁹² A. P. Okladikov, “*İzuchenie Drevneysih Arheologicheskikh Pomiatnikov Turkmenii*”, *KSİİMK*, 38, Aşkabat 1949 s.69

⁹³ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.107-108

⁹⁴ Masson, s.108

İskeletlerin yatırıldığı yönler oldukça farklıdır: ikisinin başı doğuya, birisi kuzeydoğuya, diğeri kuzeybatıya ve ötekisi ise güneybatıya dönüktür.⁹⁵ En azından bu iskeletlerin farklı yönlere dönük olmaları defn sırasında sıkı kuralların olmadığını göstermektedir.

Pessecik-Depe: 1967 yılında bulunmuş olan ve 1968-1969 yıllarında kazı çalışmaları yapılmış olan Ceytun kültürüne ait yerleşim alanlarının biri Pessecik-Depe oldukça ilgi çekicidir⁹⁶. Burası Togolok-Depe'nin kuzeybatı tarafında ve 1,5 kilometre uzaklıktadır. Buradaki kültür tabakasının kalınlığı 3,5 metreye kadar olabilmektedir. Bu tabakalarda dört yapı katı seviyesi görülmektedir. Birinci seviyede Ceytun tipi ocaklı en azından altı adet eve ait kalıntılar bulunmuştur⁹⁷ (Bkz. Şekil 2.6.).

Çoğu evin zemini kalker ile kaplıdır, bazen kamış hasırların izleri de görülmektedir. Evlerin yanında Ceytun'da olduğu gibi depo olarak kullanılan yapılar bulunmuştur. Bunlara paralel duvar kesitleri de dahildir. Pessecik-Depe'de plan olarak diğer yapılara benzer, fakat ebat olarak onlardan bir hayli büyük (evin alanı yaklaşık olarak 64 metrekaredir) bir ev bulunmuştur. İri duvarlar, kireçli zemin, ev eşyalarının yok denecek kadar az olması bu yapının evden ziyade neolitik köy sakinlerinin ortak kullanmış oldukları umumi bir mekan olduğunu göstermektedir⁹⁸.

1969 yılında Berdiev tarafından ikinci yapı katı seviyesi kazı çalışmalarının yürütülmesi esnasında ocağın karşısındaki duvarda bir adet resim bulunmuştur. Beyaz kalker ile kaplı fonda siyah ve kırmızı boylarla geometrik desenler ve hayvan figürleri çizilmiştir.⁹⁹

Moncuklu-Depe: Meana köyünün doğusunda olan Moncuklu-Depe'de ceytun kültürüne ait yerleşim yerlerine has kültür tabakaları nispeten sınırlıdır. Burası Orta Asya'daki Bronz Çağına ait en büyük yerleşim yeri olan Altın-Depe'nin hemen yanındadır. Buradaki statigrafik kazı alanı dahilinde Anav IA tabakasının altında dört metrelik Ceytun tipi seramik ve diğer malzemelerin bulunduğu kültür tabakası

⁹⁵ Okladikov, *İzuchenie Drevneysih Arheologicheskikh Pomiatnikov Turkmenii*, s.70.

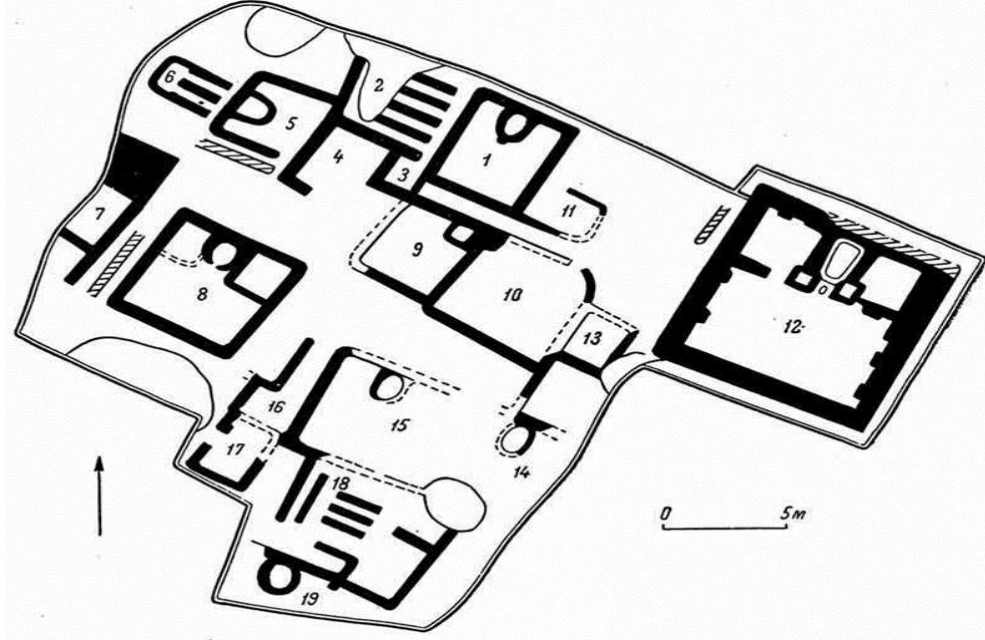
⁹⁶ O. K. Berdiev, *Novie Raskopki na Pessedjik-Depe i Chakmaklı-Depe*, Aşakabat 1968, s.10-14.

⁹⁷ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.108-109.

⁹⁸ Masson, s.110.

⁹⁹ Berdiev, *Novie Raskopki na Pessedjik-Depe i Chakmaklı-Depe*, s.11-13.

bulunmuştur.¹⁰⁰ Yalnız herhangi bir yapı malzemesine rastlanmamıştır. Ama bu bölgedeki diğer bir yerleşim yerinde eski mimariye ait muhteşem örnekler bulunmuştur.

Şekil 2.6. Pessencik-Tepe’de Bulunmuş Yapıların Planlaması (Masson 1917)

Çagıllı-Depe: Meana köyünün 8-9 kilometre doğusunda olan ve 1961 yılında Ganyalin tarafından bulunmuş Çagıllı-Depe’de, 1962-1963 yıllarında Berdiev ve Ganyalin tarafından yapılan kazı çalışmaları sırasında, statigrafik kazı alanı oluşturulmakla kalınmamış, ikinci yapı katı seviyesindeki yerleşim alanının planı da ortaya çıkarılmıştır.¹⁰¹

Birinci yapı katı seviyesi, Ceytun’da olduğu gibi zamanla tamamen yok olmuştur. İkinci yapı katı seviyesinin planı 1962 yılındaki yapılan kazı çalışmaları sonucunda sadece kısmen belirlenmiştir. Yayınlanmış olan plana¹⁰² göre birkaç yerde araştırmacılar arkasında temizlenmemiş yığınlar bırakmıştır ve bunun sonucunda oldukça çarpık figürler ortaya çıkmıştır. 1963 yılında kazı çalışmalarının devamı ile bu eksiklikler genel itibariyle giderilmiştir ve karşımıza Ceytun standart planlamasının tekrarı olan en azından altı yapı çıkmıştır.¹⁰³

¹⁰⁰ Berdiev, *Novie Raskopki na Pessedjik-Depe i Chakmaklı-Depe*, s.13-14.

¹⁰¹ O. K. Berdiev, “Çagıllı-Depe-Noviy Pomiatic Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi”, *İAN TSSR*, 1, Aşkabat 1965, s.26-43.

¹⁰² Berdiev, s.26.

¹⁰³ Berdiev, s.39-40.

Ceytun'da olduğu gibi Çağıllı-Depe'deki yapılar ebatları 60x20x10 cm olan oval şekilli toprak kerpiçlerden inşa edilmiştir. Bunların yanı sıra aynı ebatta yalnız dikdörtgen şeklindeki bloklar da bulunmuştur.¹⁰⁴

Çağıllı-Depe'deki ikinci yapı katı seviyesine ait olan beş adet ev bulunmuştur. Bu evler genel itibariyle plan olarak kare şeklindedir ve duvarlarının birisinde iri bir ocak bulunmaktadır. Ocağın karşısındaki duvarda ise bir adet çıkıntı mevcuttur. Bu çıkıntılarda duvar gözünün olup olmadığı, duvarları kötü korunmuş olmaları nedeniyle belli değildir. Evlerin tümünün içinden bir tanesi ebatlarıyla ve nispeten doğru planıyla diğerlerinden ayrılmaktadır. Bu ev muhtemelen geleneklere göre kabilenin içerisinden önde gelen bir aileye ait olabileceği düşünülmektedir. Evlerin zeminleri toprak sıvayla kaplıdır; bir evin zeminin de ise kırmızı boya izleri bulunmuştur. Diğerinde örülmüş hasır kalıntıları mevcuttur.¹⁰⁵

Depo alanı olarak kullanılan yapılarının özellikleri hakkında, dahası bunların hangi eve ait olduğunu söylemek zordur. Küçük bir tepenin üstünde dar alanda toplanmış ve sıkışmış yapılar, yaşam-depo alanlarını ayırt etmeyi imkansız olmasa da zor kılmaktadır.¹⁰⁶

Bu yapı katında, avlu içerisinde bulunmuş olan ocak Ceytun'da da nadir görülen bir durumdur. Yine bu yapı katında bir ev içerisinde bir adet havan bulunmuştur. Bu durum Ceytun yerleşiminin kendisinde çok nadir görülen bir durum olsa da, dağlara daha yakın olan Çağıllı-Depe için sıradan bir bulgudur.¹⁰⁷ Ayrıca aynı kompleks içerisinde, bir tane tahıl rendesi de bulunmuştur.¹⁰⁸

İkinci yapı katı seviyesindeki yapıların içini doldurmuş olan kültür tabakasında, birisi küçük bir çocuğa, diğeri ise bir yetişkine ait olduğu anlaşılan iki adet mezar bulunmuştur. Yetişkin insana ait iskelet sağına yan yatırılmış, bacakları bükülmüş ve başı kuzeybatı yönündedir.¹⁰⁹

Çağıllı-Depe'nin üçüncü yapı katı seviyesinde Ceytun mimari yapısının gelenekleri daha net görülmektedir (Bkz.Şekil 2.7.). Burada yerleşim alanının 2/3'lük

¹⁰⁴ Masson, *Pasilenie Djeytun*, s.130.

¹⁰⁵ Masson, s.110.

¹⁰⁶ Masson, s.110-111.

¹⁰⁷ Masson, s.113.

¹⁰⁸ Masson, s.110-111.

¹⁰⁹ Masson, s.112

kısımında, kısmen ve tamamen bir evin kalıntıları bulunmuştur. Yapı kare şekliyle ve bir duvarının dibinde ocağı ve diğer duvarındaki çıkıntısıyla oldukça tipik bir yapıya sahiptir. Evin köşesinde ocağın yanında depo alanı yer almaktadır. Evin zemini Çağılı-Depe'deki çoğu evlerde olduğu gibi üç kat toprak sıvayla kaplıdır. Bununla birlikte üst zemin ve duvarlar siyah boya ile boyanmıştır; burada öncelikle kırmızı renk tercih edilmiştir.¹¹⁰

Çağılı-Depe'nin yine bu yapı katında, yerleşim yerinin tam ortasında bulunan bir yapı kalıntısı bulunmuştur. Berdiev bu yapının bir evden ziyade genel umumi bir yapı olarak kullanılmış olabileceği hakkındaki fikrini ortaya koymuş, daha doğrusu bu yapının hem ev olarak hem de umumi bir mekan olarak kullanıldığı,¹¹¹ şeklinde beyanda bulunmuştur.

Çağılı-Depe'nin güney kısmındaki yapıların yerleşimi hakkında bilgi vermek gerekirse, yapıları inşa edenlerin, eve girişin hemen önünde bazen depo alanı bulunan kısımlar yapmaya çalıştıkları görülmüştür.¹¹²

Geleneğe riayeten evlerin giriş kısmının sol tarafında ocak, depo alanı ve bu evlere ait olan avlu bulunmaktadır. Bulunmuş olan toprak işleme ile ilgili aletler oldukça sıradandır. Tahıl rendesi ve tahıl öğütme taşlarının haricinde ayrıca burada taş parçaları, dilgiler, çekirdekler ve çekiç taşları bulunmuştur.¹¹³

Üçüncü yapı katı seviyesinde yerleşim sınırları dahilinde ölüleri gömme geleneği de bulunmaktadır. Örneğin yetişkin bir insana ait mezar bu yapı katında bulunmuştur. İskeletin bacakları hafiften bükük ve kafatası kuzeydoğu yönündedir.¹¹⁴

Çağılı-Depe'de oluşturulmuş olan kazlı alanı sonucu kültür tabakasının kalınlığı toplam 6,5 metre olarak belirlenmiştir. Bu tabaka dahilinde Berdiev, yukarıda da bahsettiğimiz üç seviye de dahil olmak üzere 12 yapı katı seviyesini tespit etmiştir.¹¹⁵ Sekiz seviyenin dördünde duvar kalıntılarına rastlanmış, diğerleri ise zemin seviyelerine göre belirlenmiştir. İlk zeminler (10 ve 11. seviyeler) taş ile kaplanmış durumdaysa da sonraki seviyelerde toprak sıva ile kaplama üstün durumdadır, yalnız evlerden bir

¹¹⁰ Masson, s.114.

¹¹¹ Berdiev, *Çağılı-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s.38.

¹¹² Masson, *Pasilenie Djejtun*, s.116.

¹¹³ Masson, s.113-114.

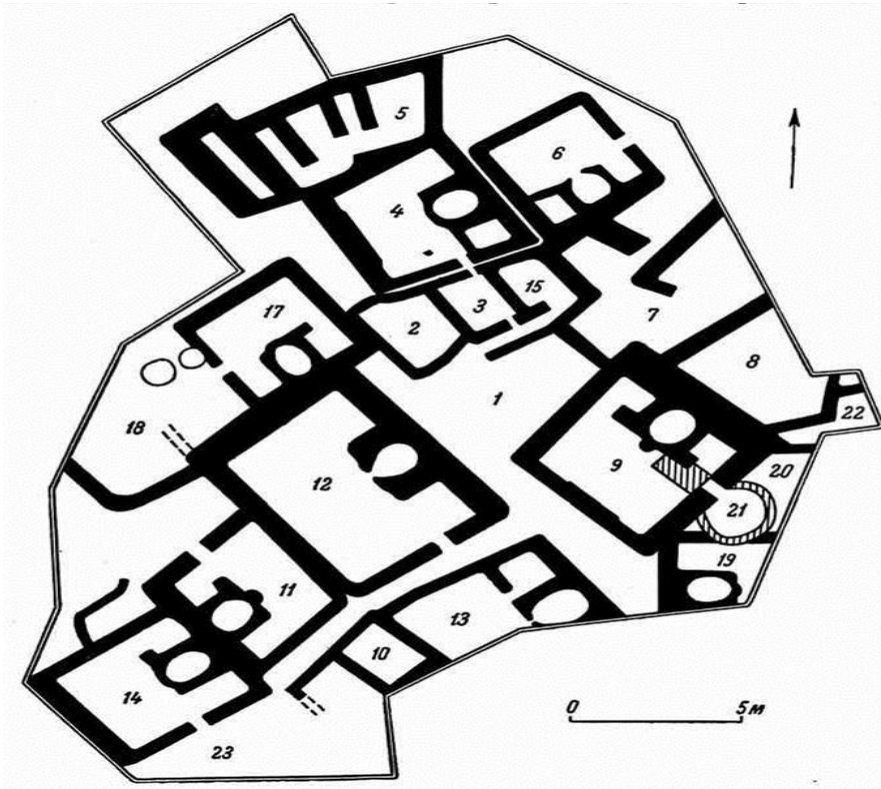
¹¹⁴ Masson, s.114.

¹¹⁵ Berdiev, *Çağılı-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s.39

tanesinde yine kalker kaplı zemin görülmektedir. Belki bu durum ev yapma geleneklerinde geçici değişiklikleri yansıtmaktadır, çünkü Ceytun yerleşiminin kendisinde toprakla sıvanmış zeminler neredeyse görülmemektedir.

Yukarıda kısaca tasvir edilen Ceytun yerleşimleri var oluşu uzun süreye yayılmış yerleşik köylerin bir dizisini oluşturmaktadır. Elde edilen bir dizi bilgiler bu komplekslerin yaşını tam olarak belirleyebilmemiz için olanak tanımaktadır ve farklı yerleşimlerin birbiriyle olan kronolojik alakalarını göstermektedir.

Ceytun'da daha statigrafinin oluşturulması sırasında bu kültürün iki etapta incelenmesi teklif edilmiştir¹¹⁶. Sonradan Çopan-Depe'dekilerden daha geç devirleri temsil eden yerleşimler ortaya çıkarılmış ve doğal olarak Rus arkeolog Berdiev Ceytun kültüründe birbirini takip eden üç evrenin belirlenmesi gerektiğini ortaya koymuştur¹¹⁷. Çakmak taşından yapılmış aletlerin teferruatlı analizi tüm Ceytun komplekslerin üçe bölünmesini destekler sonuçlar vermiştir.¹¹⁸

Şekil 2.7. Üçüncü Yapı Katı Seviyesine Ait Binaların Planı (Masson 1971)

¹¹⁶ Masson, *Djeitunskaja Kultura*, s.52-53.

¹¹⁷ Berdiev, *Yujnaia Turkmenia v Epohu Neolita*, s.47.

¹¹⁸ Korobkova, *Arudia Truda i Hozeistvo Neoliticheskiy Plemen Srednei Azii*, s.77.

Detaylı biçimde devirlere bölmenin en güvenilir kriterlerinden birisi üzerinde zaman değişikliklerine karşı oldukça duyarlı desenler olan boyalı seramiklerdir. Ceytun tipi desenleme tekniğinin oldukça fakir olmasının yanı sıra bu durum seramik malzemeler için de geçerlidir. Desen türleri ve bunların yerleşimlere göre dağılımına konu olan karma tablo kronolojik değişiklikleri oldukça net bir şekilde göstermektedir (Bkz. Şekil 2.8.).

Küçük kazı alanlarından çıkartılmış olan sayı bakımından sınırlı malzeme ve yerine göre değişen unsurlar aynı zamanda olanaklar dahilinde değerlendirilebilmelidir. Ceytun kültürünün erken safhası en iyi şekilde Ceytun'da bulunmuş olan geniş kapsamlı koleksiyon tarafından temsil edilmiştir. Çopan-Depe'nin statigrafisine dayanarak Berdiev bu safhanın içinden iki devrenin belirtilmesini teklif etmiştir,¹¹⁹ yalnız ilgili malzemelerin tam olarak yayınlanmasına kadar bu durum tam olarak net değildir. Ceytun'daki desenlerin arasından iki tür önemli derecede üstün durumdadır: birincisi-dalgalı desen, ikincisi üzengi tipi desen. Yatay dalgalı desen neredeyse bulunmamaktadır. Ağsı desen türü köyün dışında bir kaba ait üç parçada görülmüştür. Ceytunlular ilkel desen türlerine biraz değişiklik getirmek için çabalamış olmalıydılar ki bu durum V-VII. tip desenlerden belli olmaktadır(Bkz. Şekil 2.8.). İri ağsı desen (VIa tipinde) ve silüet üçgenli (VIII tipinde) desenler yine oldukça seyrek bulunan desenlerdendir (Bkz. Şekil 2.8.).

Daha üstün olan dalgalı ve üzengi tipi desen Çopan-Depe'nin alt tabakalarında ve Togolok-Depe'nin birinci yapı katı seviyesinde de bulunmuştur. Korobkova Ceytun'daki ve Çopan-Depe'nin iki alt seviyelerindeki iş aletlerinin tam benzerliğini özellikle belirtmektedir.¹²⁰

Ceytun kültürünün orta safhasına ait önemli miktarda yerleşimler bulunmaktadır ve yerleşimlerin birbirinden uzak oluşu yerel özelliklerini belirten hatların oluşmasına neden olmuştur. İkinci safhaya öz, desen olarak sıkı ağsı desen karşımıza çıkmaktadır (IVb tipinde) (Bkz. Şekil 2.8.). Bu desen üzengi tipi desenden türemiş ve zamanla onun yerini almıştır. Özellikle bu değişim Çopan-Depe'nin üst tabakalarındaki seramiklerde görülmektedir. Dalgalı desenler burada kısmen saklanmıştır ve çanakların içinde görülmektedir. V ve VI tip desenler saklanmış olup üçgen desenlerin (VIII tipi) türleri

¹¹⁹ Berdiev, *Çagıllı-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s.40.

¹²⁰ Korobkova, *Arudia Truda i Hozeistvo Neoliticheskoy Plemen Srednei Azii?*, s.78.

daha da artmaktadır (Bkz. Şekil 2.8.). Daha sonra nokta desenler ortaya çıkmaktadır (XI. tip) (Bkz. Şekil 2.8.). Benzer durum ile Togolok-Depe'nin üst seviyelerinde karşılaşmaktayız; burada IVb tipi desenler fazlaca olup, nokta desenler de görülmektedir¹²¹ (Bkz. Şekil 2.8.).

Berdiev kendine özgü seramik parçaları bulunmuş olan Bami'nin ikinci ve üçüncü yapı katı seviyelerini ikinci sayfaya dahil etmektedir¹²². Burada gerçekten de Erken Ceytun desenlerinin örnekleri bulunmamakta, ikinci sayfaya has IVb ve nokta desenler bulunmaktadır (XI. tip) (Bkz. Şekil 2.8.). Bununla birlikte üçgen tipi desenler burada oldukça farklıdır. Bami'de genellikle kapların iç yüzeyinde yapılmış çelengin etrafında arklar serisi ve merdiven tipi desenler görülmektedir.¹²³

Yerel bir özellik olan desenlerin bu türleri Bami'deki üst tabakaların hangi sayfaya ait olduğunu belirlemede sorun olmaktadır. Berdiev Bami'deki 3, 4 ve 5. tabakaları Ceytun kültürünün son safhasına dahil etmektedir.¹²⁴

Berdiev'in mülahazasına göre Yeni Nisa'daki, Moncuklu-Depe ve Çağılı-Depe'nin en alt tabakalarındaki boyalı seramik ürünler Ceytun kültürü orta safhası nezdinde değerlendirilebilir.¹²⁵ Korobkova Ceytun kültürü orta safhasında çakmak taşının işlenmesinde özensizliğin olduğuna, geometrik mikrolitlerin küçültüldüğüne, bunların arasında daire dilimlerinin ve üçgenlerin olduğuna bunların yanı sıra dişli bıçaklı oraklarda, sapların ortaya çıktığına işaret etmektedir¹²⁶ (Bkz. Şekil 2.9.).

Berdiev, Çağılı-Depe'nin üst tabakaları haricinde ceytun kültürünün üçüncü safhasına Moncuklu-Depe'nin orta tabakaları ve Bami'nin üst tabakalarının dahil edilebileceği kanaatindedir¹²⁷. Çağılı-Depe'de önem verilebilecek boyalı seramiğin olmayışı Korobkova'nın da ifade ettiği gibi burada bulunmuş olan iş aletleri ile Ceytun'daki çakmak taşından yapılmış aletlerin benzerliğine dikkat etmemize neden olmaktadır.¹²⁸ Bu durumda Moncuklu-Depe'nin orta tabakaları Ceytun kültürünün orta safhasına dahil edilmelidir.

¹²¹ Masson, "Posilenie Djeytun, s.114.

¹²² Berdiev, *Çağılı-Depe-Noviy Pomiatic Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s.32-33.

¹²³ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.115.

¹²⁴ Berdiev, *Çağılı-Depe-Noviy Pomiatic Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s.33.

¹²⁵ Berdiev, s.40.

¹²⁶ Korobkova, *Arudia Truda i Hozeistvo Neoliticheskoy Plemen Srednei Azii*, s.136-137.

¹²⁷ Berdiev, *Çağılı-Depe-Noviy Pomiatic Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s. 26.

¹²⁸ Korobkova, *Arudia Truda i Hozeistvo Neoliticheskoy Plemen Srednei Azii*, s.76.

Hemen önce incelediğimiz ve üç safhaya bölünmüş olan Ceytun kültürünün net yaşı hem Ceytun'un kendisinden elde edilen malzemeler yardımıyla hem de yakın bölgelerdeki yerleşimlerden elde edilmiş malzemeler ile karşılaştırma sonucu belirlenebilmektedir. Ceytun'da yapılan kazı çalışmaları hakkındaki detaylı raporun birinci defa yayınlanmasında bu tür anıtların Anav I-Namazga I komplekslerinden daha önce var olduğu fikrini doğrulamaktadır.¹²⁹ En azından Ceytun kültürünün üçüncü safhasına ait tabakaları olan Moncuklı-Depe yerleşiminde Anav IA dönemine ait kalıntılar bulunmaktadır.

Güney Türkmenistan'daki stratigrafik hat üzerinden Ceytun kültürünün yukarı sınırlarını belirledikten sonra kültürün kendisinin oldukça uzun dönem var olduğunu söyleyebiliriz. Buna delil olarak kültür tabakalarından oluşan ve Orta Asya düzlükleri için normal olan tepeler gösterilebilir. Giderek yıpranmış toprak yapılar yıkılmış ve yıkıntılar üzerinde yeniden evler yapılmış ve böylece rakım giderek artmıştır. Bu tekniğin daha Neolitik Çağ'da kullanıldığını Ceytun kazıları bildirmektedir.¹³⁰

Burada ikinci seviyedeki evlerin duvarları 50-60 cm'den fazla yükseklikte korunamamıştır ve sonrasında yukarı seviyeye ait zeminler bulunmaktadır. Bu evlerin içi özenle doldurulmuştur; bu durum altta kalan yapının sağlam bir temel olarak kullanma çabalarıyla açıklanabilir. Aslına bakılırsa topraktan yapılmış yapılar için 50-60 cm'lik yükseklik oldukça sabittir. Çağılı-Depe'de 6,5 metrelik kalınlıkta olan kültür tabakalarında 12 yapı katı seviyesi belirlenmiştir. Bami'de ise 2 metre kalınlığındaki tabakalarda 5 seviye ve Togolok-Depe'de 3 metre kalınlığındaki tabakalarda 4 yapı katı seviyesi belirlenmiştir. Bu anlamda Çopan-Depe biraz farklıdır: 1957 yılında oluşturulmuş kazı alanında 7,5 metrelik tabaka sadece 7 yapı katı seviyesini kapsamakta olduğu belirtilmiştir. Bir yapı katı seviyesi için ortalama olarak 60 cm kalınlık Kalkolitik Çağ için kabul edilir olduğunu Hlopin de belirtmektedir.¹³¹

Yukarıda teklif edilen nispi kronoloji sorularına dayanarak bu bilgiler Ceytun kültürünün genişliğini tasvir eden resmin oluşturulmasında yardımcı olmaktadır. Ceytun en eski yerleşim alanlarından biri olarak 4 numaralı yapının güneyinde oluşturulmuş kazı alanında belirlenmiş olan kültür tabakalarının kalınlığı 2,5 metre kadar olup 5 yapı

¹²⁹ Masson, *Djeitunskaja Kultura*, s.37.

¹³⁰ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.115-116.

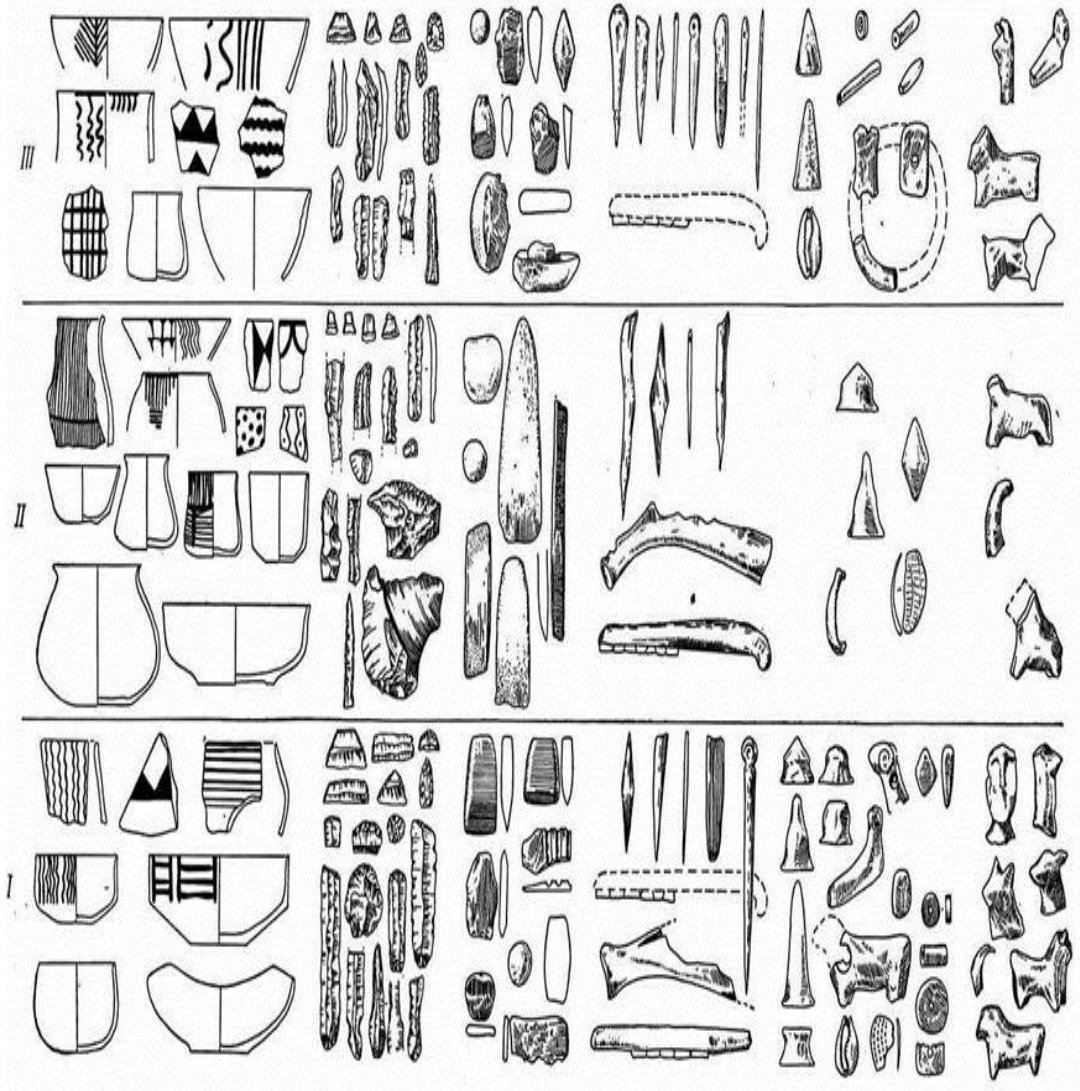
¹³¹ Hlopin, *Geoksurskaia Gruppya Poseleniy Epohı Eneolita*, s.21.

katı seviyesi görülmektedir. Çağılı-Depe’de ise erken safhaya ait malzemeler hiç bulunmamıştır. Bu durum Ceytun kültürü tabakalaşmasının en azından 9 metre kalınlıkta olduğunu bunun ise 15-18 yapı katı seviyesi anlamına geldiğini göstermektedir.¹³²

Süsleme Tipi		Ceytun	Çobantepe (Üst Tabaka)	Bami	Çakıltepe (Üst Tabaka)
I	a Dikey-Dalgah				
	b Yatay-Dalgah				
II	Sık Parantezli				
III	a Dikey-Zikzakh				
	b Yatay-Zikzakh				
IV	a İri Gözenekli Ağ				
	b Dikey-Sık Çizgili				
V	Dikey-Çizgili				
VI	Yatay-Çizgili				
VII	Eğik-Çizgili				
VIII	Siluet Üçgenler				
IX	Merdiven Şekilli				
X	Ağaç Şekilli				
XI	Noktalı				
XII	Hücrese				

Şekil 2.8. Ceytun Kültürüne Ait Seramik Desenlerinin Dağılımı (Masson 1971)

¹³² Masson, *Posilenie Djeytun*, s.118

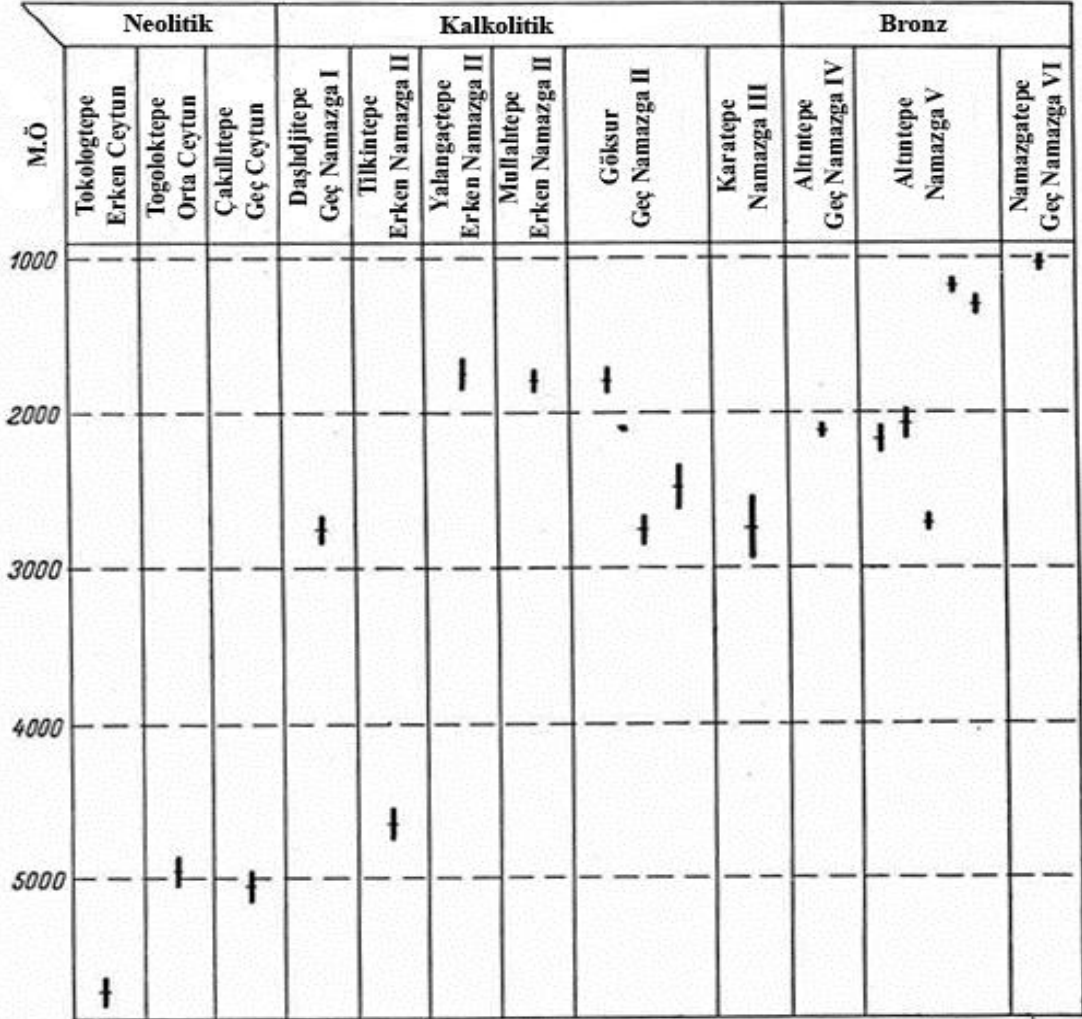
Şekil 2.9. Malzemelerin Ceytun Kültürü Üç Safhasındaki Dağılımı (Masson 1971)

Ceytun kültürüne ait elde edilmiş malzemelerin arasında ilgili yerleşimlerin tamamını belirlemede faydalanılabilecek bilgiler de vardır. Çağılı-Depe'nin (son safhanın geç dönemleri) üst tabakalarında bulunan kömürün yaşı 7000 olarak belirlenmiştir¹³³; yani M.Ö.5050 (±110) yılları.

Arkeolojide radyokarbon analizinin yaygın olmasıyla birlikte sıkça yaygın literatürüne yansıyan bu metoda itimatsızlıkta bulunmaktadır. Sürekli olarak birkaç tarihin birbirine zıt geldiğini, bazen yerleşimlerin bir alt tabakasının bir üst tabakasından oldukça genç olduğu durumlar ile karşılaşmaktayız.

¹³³ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.120.

Radyokarbon analizi sonucunda elde edilen tarihlerin bunların ilk önce statigrafik olmak üzere diğer bilgilerle desteklenmiş halde seri olarak belirlenmesi sonucunda başarıyla kullanılabilmesi açıktır. Neolitikten Erken Demir Çağı'na kadar birkaç devri kapsayan net statigrafik bilgilere sahip olan Güney Türkmenistan'daki yerleşik tarım kültürleri bu anlamda geniş bir çalışma alanını oluşturmaktadır (Şekil 2.10.).

Şekil 2.10. Güney Türkmenistan'daki Erken Dönem Yerleşik Tarım Köylerinin Radyokarbon Kronolojisi (Masson 1971).

Günümüzde ilgili yerleşimlerden elde edilmiş olan kömürlerin yaşları LOİA AN SSCB Arkeoloji Teknolojileri Laboratuvarında incelenmiş ve bunların birçoğu da yayınlanmıştır. Bu sonuçlar elde edilen bilgilerin statigrafik bilgilere ve arkeolojik kültürlerin yaşlarının belirlenmesinde kullanılan diğer metotlara uygunluğu açısından

incelenmiştir.¹³⁴ Birinci durumda Geoksur vahasına ait yerleşimlerin yaş gruplarındaki çelişkiler dikkat çekmektedir. Birbirinden yüzyıllarca uzakta olan ve statigrafik tabloda birbirinden birkaç yapı katı dönemiyle bölünmüş olan yerleşimlerin neredeyse aynı zamanda olduğu anlaşılmaktadır.

Böylece diğer bölgelerde de olduğu gibi Güney Türkmenistan'da radyokarbon analiz metoduyla yaş belirlemede başarısızlıkların belirli bir oranının olduğunu görmek mümkündür. Yalnız komşu komplekslerde ve kültürlerdeki malzemelere benzer bilgilerin bir dizisi bu duruma iyimser bir çözüm bulunabileceğini göstermektedir.

2.4. CEYTUN KÜLTÜRÜ'NÜN BULUNTULARI

Ceytun yerleşim alanında yapılan kazı çalışmaları sırasında burada yaşayan insanların çalışmalarına ve yaşamlarına bağlı olan oldukça geniş aletler kompleksi elde edilmiştir. Bu tür malzemelerin yapılacak tasvirine yönelik farklı sistemler mevcuttur. Genellikle bulunmuş olan eşyaların toplam ağırlığının eşyaların yapılmış olduğu malzemeler (kemik, taş, seramik, çakmak taşı) grubuna bölünmesi yöntemi kullanılmaktadır. Benzeri yöntem 1957-1958 yıllarında Ceytun'da yapılan kazı çalışmaları sonucu bulunan malzemelerin yayınlanmasında da kullanılmıştır¹³⁵. Bu yöntemin üstünlüğü öncelikle özel laboratuvar incelemesine gerek kalmadan daha ilk inceleme sırasında sınıflandırmayı belirlemekte kolay ve basit hale getirmesidir. Bununla birlikte benzeri türden olmayan birincil yayınlar değil de, incelenen yerleşimde yaşayanların hayatı ve yaşayışına konu olan genel bir görüntü dikkate alınınca daha üst seviyedeki kategorilerin kullanılmasına imkan vermesidir.¹³⁶

Bu anlamda Ceytun'da bulunan aletler, onların yapılmış olduğu malzemeler grubu dahilinde incelenmiştir. Burada çoğu eşyaların bize kadar ulaşmamış olduğunun altını çizmek gerekir. Örneğin doğal koşullar nedeniyle ahşaptan yapılmış veya örülmüş eşyalar tamamen yok olmuştur. Bunun yanı sıra, çoğu malzeme, özellikle köy sakinlerinin değerli olarak gördükleri eşyaları almaları sonucunda kaybolmuştur. Bu anlamda bulunan çakmak taşı aletlerin çokluğu karşısında, bunların saplarının

¹³⁴ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.120.

¹³⁵ Masson, *Djeitunskaya Kultura*, s.57.

¹³⁶ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.70.

bulunmaması bir örnektir; oysa Ceytun köylerinden biri olan Çobantepe’de kemikten yapılmış olan orağın fevkalade şekilde gövdesi bulunmuştur.¹³⁷

Bunun gibi ön açıklamalardan sonra bulunan aletleri önerilen şemaya göre somut olarak ele almak gerekirse: İlk önce en çok bulunan ürünler arasında, iş aletleri ve bunlarla yapılan üretim sonucu elde edilen yan ürünleri olduğunu belirtilmekte yarar var. Metalin kullanılmasına başlandıktan sonra görüntü genellikle aniden değişir; bu devirin erken aşamalarında (kalkolitik) taş aletler neredeyse tane tane bulunabilmiştir. Ceytun, tamamıyla daha taş devrinin son aşamalarına ait bir yerleşim olduğundan burada tamamıyla taştan yapılmış aletler bulunmaktadır.¹³⁸

2.4.1. Taş ve Kemik Aletler

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, çakmaktaşıdan yapılmış aletler gurubu, Ceytun buluntuları içerisinde en önemli yere sahip, ürünler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ceytun’un çakmak taşı endüstrisi Rus Akeolog Korobkova tarafından, aynı zamanda eşyaların tipolojisine dikkat edilerek fonksiyonel analiz açısından incelemeye alınmıştır. Korobkova tarafından öne sürülen Ceytun kültürüne ait aletlerin kullanım amaçlarına göre sınıflandırılması¹³⁹, neolitik toplumdaki ekonominin restorasyonu açısından çok önemlidir. Yalnız fonksiyonel sınıflandırmanın şimdilik sınırlı ölçekte kullanımı uygulanamaz olduğunu da dikkate almak gereklidir, çünkü her zaman olmasa da özellikle çıkartılan malzemelerin üzerinde eski aletlerin izleri bulunmamaktadır ve bu yöntemle çalışma becerisine sahip uzmanların sayısı son derece azdır. Bu yüzden uzun zamandır çakmak taşından yapılmış aletlerin sınıflandırılmasında kronolojik ve yerel değişiklik sorunlarının çözümü amacıyla karşılaştırılabilir kriterlere göre farklılık ve benzerliklerini belirlemek amacıyla farklı kompleksleri kapsayabilecek tipolojik yöntemin kullanılması daha uygundur¹⁴⁰. İşte bu amaç doğrultusunda bu çalışmada tipolojik sınıflandırma yönteminin prensipleri olabildiğince korunmuştur. Bu doğrultuda, literatürde yer alan Ceytun’daki çakmak taşından yapılmış aletlerin tipolojik sınıflandırılmasına dayanarak bunların genel özellikleri üzerinde durulmuştur.

¹³⁷ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.70.

¹³⁸ Masson, s.70-71.

¹³⁹ Korobkovo, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djejtun Po Sdelam Rabott*, s.110.

¹⁴⁰ Korobkovo, s.112.

Aletlerin farklı grup ve türlerinin belirlenmesi ve işaretlenmesinde kendiliğinden oluşan öznelcilik ile ilgili eksiklikler geniş çapta bilinmektedir. Aşağı paleolit bölgesinde son dönemlerde malzemelerin işlenmesi sırasında istatistiksel tekniklerin geniş çaplı kullanılması amacıyla tipolojik yöntemin kullanımının düzenlenmesi üzerinde önemli çalışmalar yürütülmüştür.¹⁴¹

Aşağı neopaleolitik çağa göre dilgi türünde aletleri olan mezolitik ve neolitik çağ endüstrileri için birleşik sınıflandırma şemasının geliştirilmesi bu sınıflandırma için kolay bir iş olacağı görünümü ortaya çıkmaktadır. Malesef hem SSCB'deki hem de diğer ülkelerde gerçekleştirilen arkeolojik uygulamalarda araştırmacılar pratik olarak her bir ayrı olay için özel sınıflandırma şemalarından yola çıkmaktadırlar. Üstelik tipolojik ve fonksiyonel sınıflandırma prensipleri çoğu kez parçalara ayrılmadan birlikte kullanılmaktadır¹⁴². Örneğin Kırım'daki yukarı paleolitik ve mezolitik çağ için Bander şu tipolojik sınıflandırmayı önermiştir: çekirdekler; kazıma ve fonksiyon olarak bunlara yakın aletler; kesici ve fonksiyon olarak bunlara yakın aletler; geometrik şekilli aletler ve ok uçları.¹⁴³

Prensip birliği açısından tipolojik sınıflandırma da aletlerin sadece yapısal özelliklerine göre ve "fonksiyonel" terminolojisinin sadece belirli şekildeki (burgular, deliciler, kesiciler, kazıma aletleri v.b.) eşyaların sembolik olarak işaretlenmesinde aletlerin kullanımı aracılığıyla uygulanmıştır.¹⁴⁴

Korobkova tarafından gerçekleştirilen kullanım amacına göre aletlerin sayımından farklı olarak ve Ceytun ekonomisi hakkındaki kısımlarda kullanacağımız, gerekli ölçüde sayısal veriler de sunulmuştur. Dış görünüş itibariyle ve yapısal olarak Ceytun'da bulunmuş ve çakmak taşından yapılmış tüm eşyalar 3 gruba ayrılabilir: 1- Çekirdekler; 2- Dilgiler ve bunlardan yapılan aletler; 3- Mikrolitler ve bunlardan yapılmış aletler.

Bu tür sınıflandırmanın temelinde üretim tekniği değil de tipolojik kriter bulunduğuna göre, küçük yongaların kullanımıyla yapılmış ve dış görünüm itibariyle

¹⁴¹ V.P. Lubin, "K Vaprosu o Metodike İzuchenia Nijnepaleoliticheskikh Kamennih Orudiy", *MIA*, 131, Moskova 1965, s.7-18.

¹⁴² A. A. Formozov, *Kamenniy Vek i Enelait Prikubanya*, Moskova 1965, s.54-58.

¹⁴³ N. O. Bader, *O Sootnoshenii Kulturi*, Moskova 1968, s.15.

¹⁴⁴ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.72.

dilgilerden yapılmış eşyalara benzer mikrolit eşyaların bir dizisi ikinci gruba dahil edilmiştir¹⁴⁵ (Tablo 2.1.).

Tablo 2.1. Aletlerin Yerleşim İçerisindeki Oranları (Masson 1971).

Ürün Tipi	Ürün Sayısı	Gurup İçindeki Yüzdesi	Toplam Sayı Oranı
I. Gurup			
Dilgiler ve Parçaları	100	100	1.5
II. Gurup			
Mikrolitler ve Parçaları.....	4507	76.1	59.6
Eğik Kenarlı Mikrolitler.....	267	4.5	4
Kafalı Mikrolitler.....	9	0.1	0.1
Kazıyıcılar.....	130	2.2	2
Deliciler.....	95	1.6	1.4
Honik Kazıyıcılar.....	58	1	0.9
Mikro Kazıyıcılar.....	501	8.5	7.7
Geometrik Mikrolitler.....	350	6	5.4
Toplam.....	5917 (91.5%)		
III. Gurup			
Saplı Kazıyıcılar.....	27	6	0.4
Uçlar, Parçalar, Pullar.....	430	94	7
Toplam.....	457 (7%)		

Bunların tümü daha çok açık kahverengi renkte çakmak taşından yapılmıştır. Gri ve kırmızımsı renkte olan değişik türler cüzidir. Yarı saydam açık çakmak taşı nadiren kullanılmıştır. Çakmak taşından yapılmış aletlerin I. gurubuna bütün halde bulunmuş olan aletler olduğu gibi parçalardan oluşturulan aletler de dahil edilmiştir (Bkz. Şekil 2.11.). Tüm çekirdekler için ortak özellik olarak bir kenarının kaya kabuklu olması gösterilebilir. Korobkova'nın¹⁴⁶ belirlediği gibi Ceytun malzemelerinde çekirdeğin iki türünü fark etmek mümkün olmaktadır; prizmatik (Bkz. Şekil 2.11., 10-12) ve konik (Bkz. Şekil 2.12., 3). Birinci türden oluşan grup kuşkusuz üstünlüğe sahiptir ve 39 adet tüm halde bulunmuş çekirdek ve 28 adet parça çekirdekten oluşmaktadır. Bu eşyaların

¹⁴⁵ Masson, s.72-73.

¹⁴⁶ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboti*, s.113.

çoğu küçük orantılıdır. İki gözlü çekirdekler bol miktarda bulunmaktadır. Konik şekilli çekirdekler nispeten azdır (7 adet).¹⁴⁷

II. grupta Ceytun'un çakmak taşı endüstrisinin temel parçası olan dilgiler bol miktarda yer almaktadır. Genel olarak bunlar küçük, prizma şeklinde, düzgün kalıplı ve keskin kenarlıdır (Bkz. Şekil 2.13.). Tekli istisnalar halinde uzunluğu 7-10 cm olan dilgiler de bulunmaktadır. Dilgilerin ortalama eni 0,9-1,2 cm'dir. Eni 1,5-2 cm olan dilgiler nadiren bulunmaktadır. Eni bu standartların altında olanlar çok azdır ve Ceytun'da mikrodilgiler neredeyse yoktur. Oldukça nadir olan en dar dilgilerin eni 0,6-0,7 cm kadardır. Ceytun'da dilginin yan kenarlarının ek rötuşla işlenmesi tekniği son derece azdır. Bu tür rötuşlama tekniği çok az bulunduğu gibi, Korobkova'nın gözlemlediği kadarıyla aletin çalışma kenarının körelmesi sonucu yeniden düzeltilmesinden ibarettir.¹⁴⁸ Ceytun'da bulunmuş olan çakmak taşlarından yapılmış eşyaların geniş koleksiyonunun içinde, sadece bir adet dişli rötuşlu dilgi bulunmuştur.¹⁴⁹

Tam olarak geniş olmayan dilgiler Ceytun'daki aletlerin yapımında yarı mamul olarak kullanılmıştır. Sıkça bu amaçla eğri uçlu, rötuşlanmış, bazen uzunlamasına uçların birine girmiş dilgiler kullanılmıştır (Bkz. Şekil 2.14., 3). Daha seyrek olarak bir ucuna rötuşla işlenmiş karşı oyuntular yardımıyla baş görüntüsü verilmiş dilgiler bulunmaktadır (Bkz. Şekil 2.14, 1). Bu türü nadiren bulunan dilgilerin Kuzey Kafkasya neolitik çağında da bulunduğunu Formozov bildirmektedir.¹⁵⁰

Dilgilerin alet olarak kullanımı oldukça çok yönlüydü ki, çoğu durumlarda çalışma kısmına ait kenarının fazlaca cilalanmış olması hariç, aletlerin kullanım amacı sadece mikroanaliz sonuçlarına göre belirlenebilmiştir. Alet kullanımı izlerinin incelenmesi sonucunda Neolitik Çağ'da tipolojik olarak benzer dilgilerin orak, kazıyıcı, çift saplı bıçak, testere ve sade bıçak olarak kullanıldığı tespit edilmiştir¹⁵¹. Tüm bu aletler Ceytun'dan çıkarılmış malzemeler olarak sunulmuştur. Burada sayı bakımından ilk sırayı orakların koluna paralel olarak, yuvalarına takılmış olan ve orakların birer ek parçası olarak kullanılan dilgiler almaktadır. Bu tür düz orağın kemikten yapılmış gövdesi Güney Türkmenistan'daki Ceytun kültürüne ait yerleşimlerden biri olan Çopan-

¹⁴⁷ V. M. Masson, *Srednaya Aziya i Drevniy Vostok*, Moskova 1965, s.77-79.

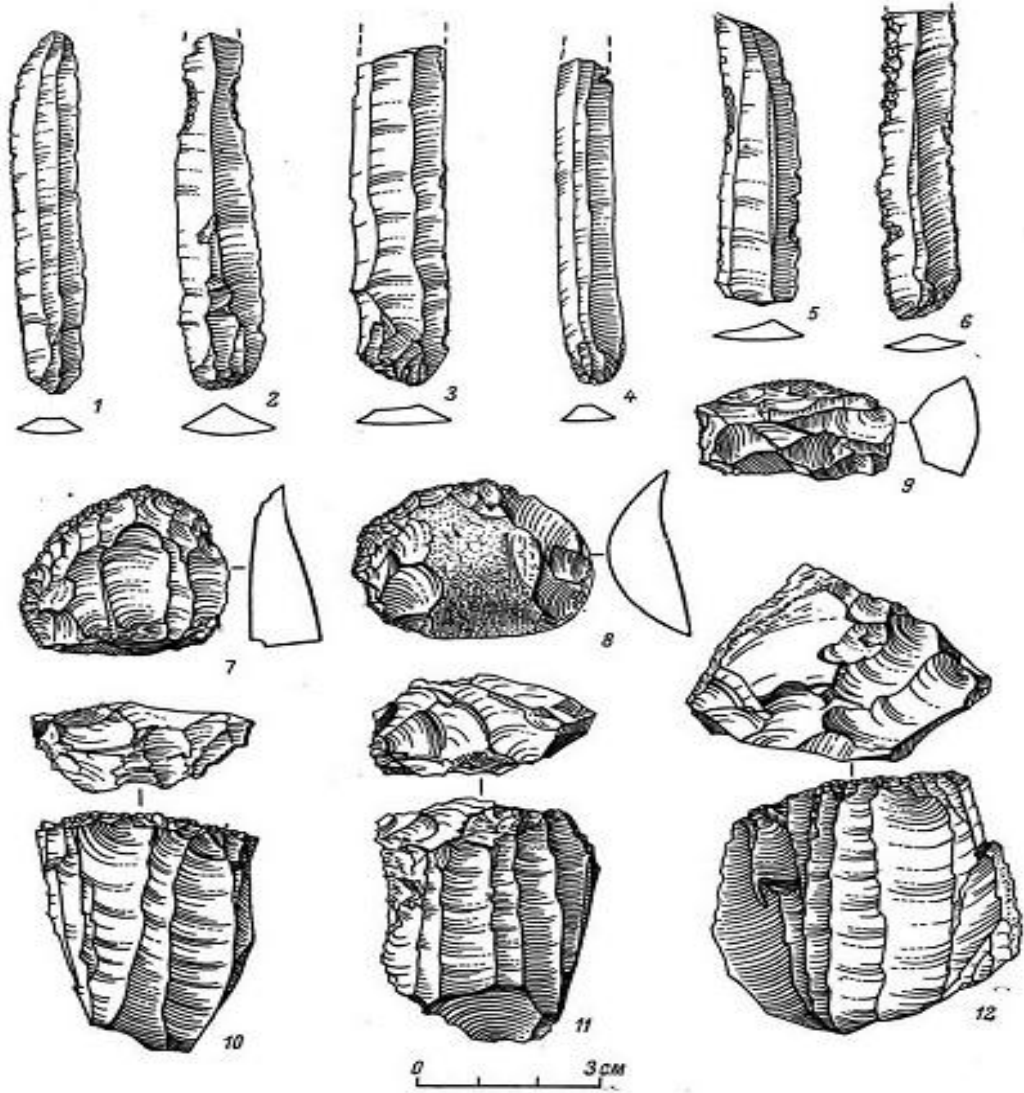
¹⁴⁸ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboti*, s.114.

¹⁴⁹ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.73.

¹⁵⁰ Formozov, *Kamenniy Vek i Eneloit Prikubanya*, s.56.

¹⁵¹ G. F. Korobkova, "Primenie Metoda Mikroanaliza k İzucheniu Funktsiy Kamennih i Kostiannah Orudiy", *MIA*,129, Aşkabat 1965, s.193-194.

Depe'de bulunmuştur (Bkz.Şekil 2.15.). Orakların yapımında eni 0,9-1,2 ve uzunluğu 4-4,5 cm olan dilgiler kullanılmıştır, bazı örneklerin uzunluğu 8,5 cm'ye kadar ulaşmaktadır (Bkz.Şekil 2.16.). Bazen bir ucunda yumru kabuğunun korunmuş olduğu dilgiler de kullanılmıştır.¹⁵²

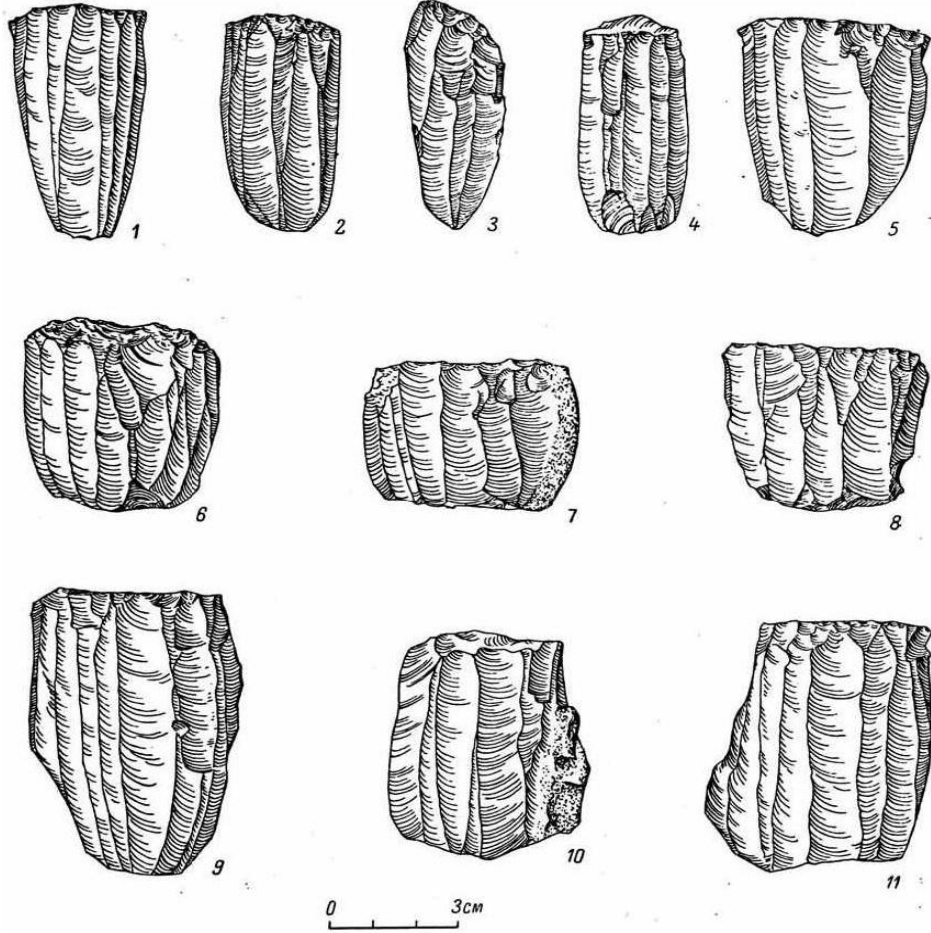

Şekil 2.11. Ceytun Yerleşimi; Çekirdekler ve Çakmaktaşı Dilgiler (Masson 1971)

Orakların yapımında uç olarak kullanılan kenarı eğik ama kendisi bütün olan dilgilerin incelenmesi sonucu aşağıdaki ebatlar elde edilmiştir: 2,9-3 cm (4 adet dilgi), 3,4-4,8 cm (6 adet), 5-5,9 cm (5 adet). Orak uçları arasında 6 adet diğerlerinden farklı

¹⁵² Masson, *Posilenie Djejtun*, s.73-74.

uçlu dilginin de dahil olduğunu ve bu arada aynı türden 3 adet dilginin üzerinde çalışma izleri bulunmadığını¹⁵³ da hatırlatmak gerekir (Bkz. Şekil 2.16., 9).

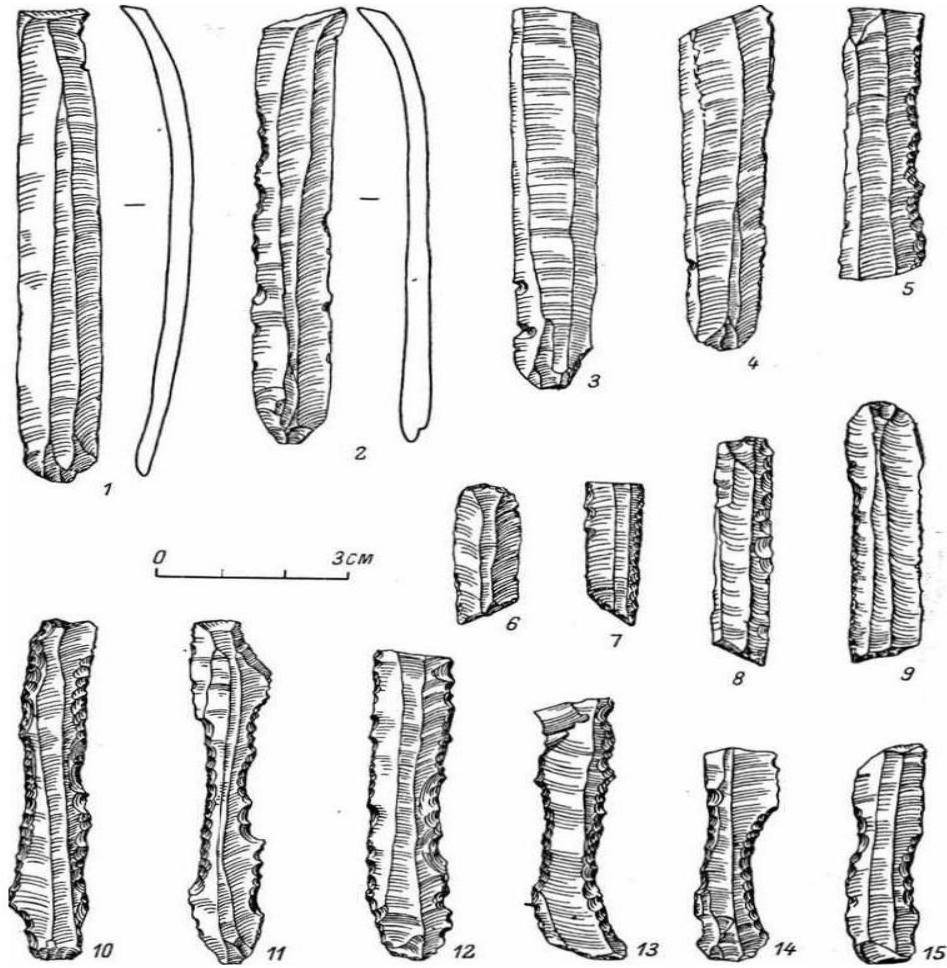
Şekil 2.12. Çekirdekler (Ceytun) (Masson 1971).

Yapımı için uzunluğu 8,3 cm'ye kadar dilgi kullanılan kazıyıcıların arasında ayrıca eğik kenarlı olanlarına da rastlanmaktadır. Bu tür dilgilerin bütün halde olanlarının uzunluğu 4,1 cm'den 5,4 cm'ye kadar değişebilmektedir. Bu durum aralarında uzunluğu 4,3 ve 4,5 cm'ye kadar olan, bıçak ve testere olarak kullanılan dilgiler için de geçerlidir. Testere olarak kullanılan dilgilerin eni bazen 1,4-1,7 cm ve ilgili aletlerin azami uzunluğu 8,6 cm'ye kadar ulaşmaktadır, yani Ceytun dilgi standartlarına uymaktadır. Ceytun yerleşiminde rastlanmış eğik kenarlı 267 adet dilginin içinden 200 tanesi alet olarak kullanılmıştır, ancak bunların 67'sinde çalışma

¹⁵³ Masson, s.74.

izleri bulunmamıştır¹⁵⁴ ki, bu durum aletlerin muhtemelen çok kısa süreli kullanımından kaynaklanmış olabileceği anlaşılmaktadır.

Bu dilgiler Ceytun çakmak taşı endüstrisinin temel aletleridir ve bunların şekilleri muhtemelen asıl aletin sapına ucun daha sağlam yerleştirilmesi yönündeki çabalar ile yakından ilgilidir.¹⁵⁵

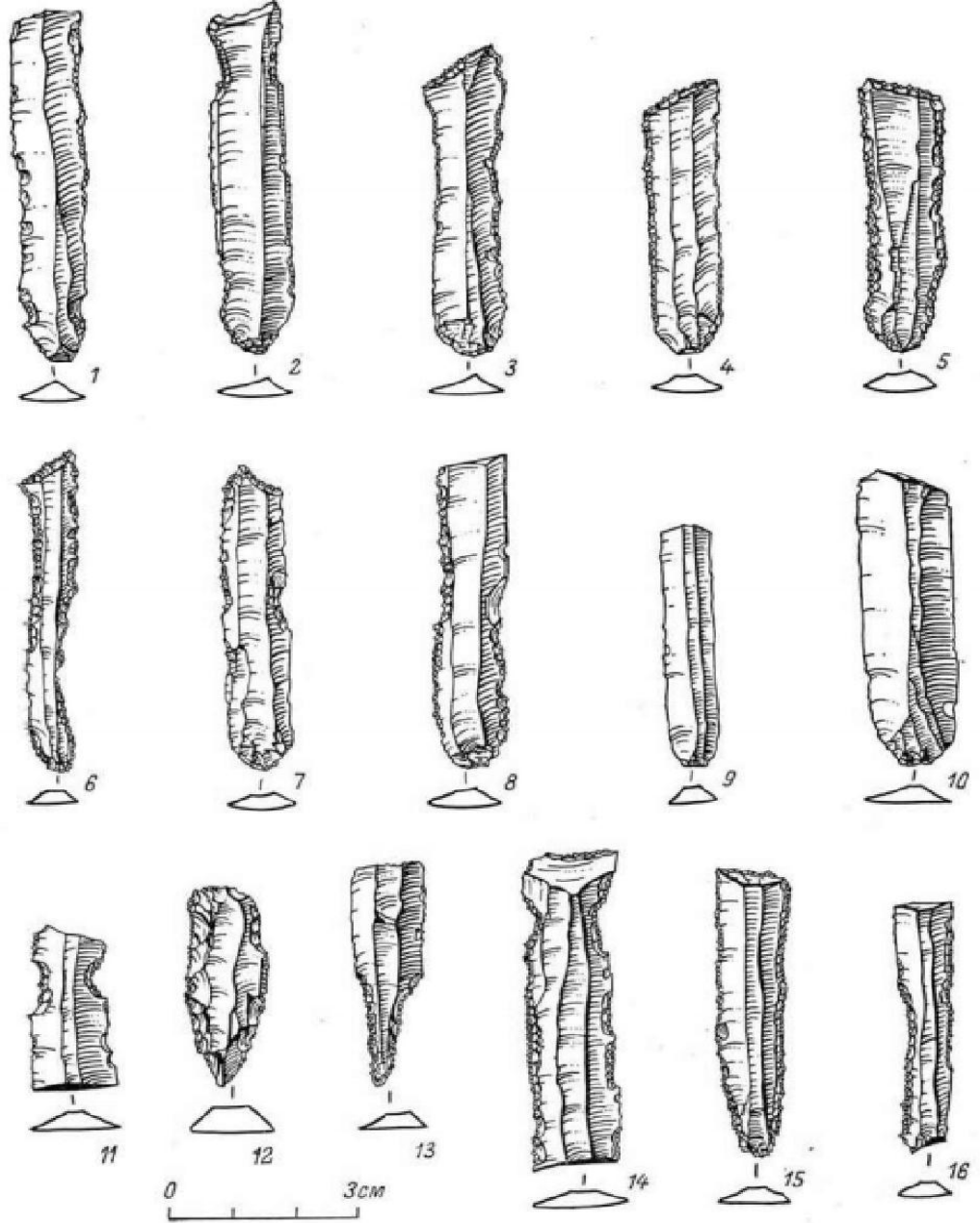
Şekil 2.13. Çakmaktaşı Dilgiler (Ceytun) (Masson 1971).

Standart Ceytuni dilgilerden, çift saplı bıçaklar da yapılmıştır. Tipoloji bakımından bu tür aletlere çalışma kenarları sarp ve keskin rötuşlu, çoğu zaman

¹⁵⁴ Masson, s.74-75.

¹⁵⁵ Masson, s.75.

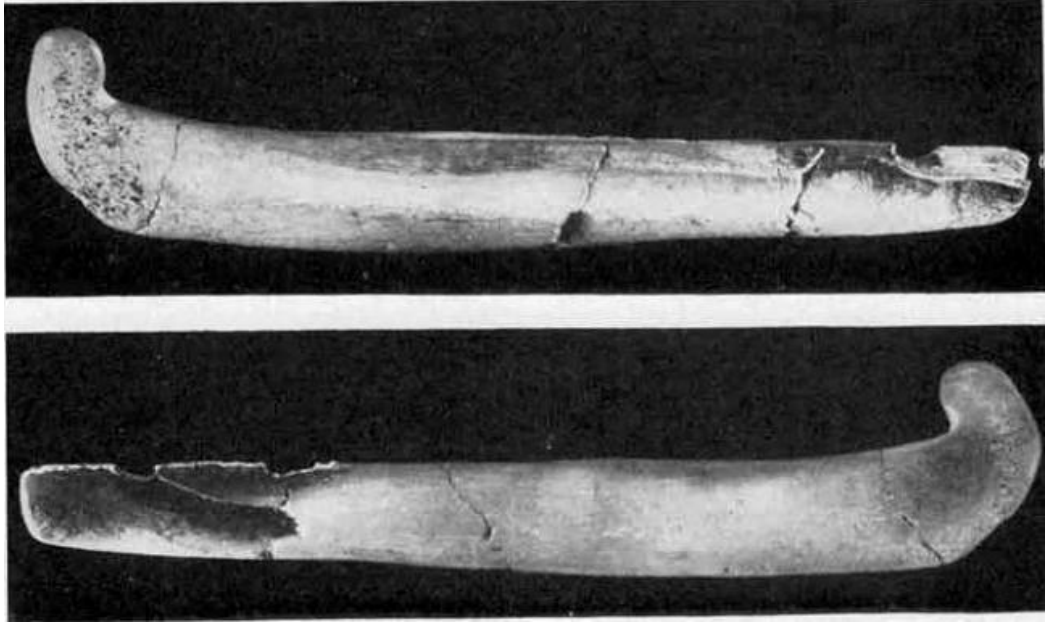
rötuşlanmış oyuntulu aletler de dahildir (Bkz. Şekil 2.18., 10-15). Çift saplı bıçakların azami uzunluğu 7,5 cm ve asgari uzunluğu ise 2,5 cm'dir. Çift saplı bıçakların yapımında ayrıca çoğu kez eğik kenarlı dilgiler de kullanılmıştır. Bu tür bütün halde bulunmuş dilgilerin uzunlukları 3,2 cm'den 6,6 cm'ye kadar değişebilmektedir.

Şekil 2.14. Çakmaktaşı Dilgiler (Ceytun) (Masson, 1971).

Fonksiyonel analiz sonuçlarına göre çift saplı bıçakların grubuna net olarak yapısal açıdan hiçbir benzerliği olmayan, sırf tipolojik sınıflandırma açısından yeterli bulunan birçok aletin dahil edildiğinin altını çizmek gerekir.¹⁵⁶

Dilgiler aynı zamanda, yerli literatürde delgi olarak adlandırılan burguların yapımında öncelikli malzeme olarak kullanılmıştır. Korobkova'nın da işaret ettiği gibi Ceytun'da iki tür burgu kullanılmıştır¹⁵⁷: uzunca simetrik iğneli (Bkz. Şekil 2.17., 10, 11) ve çalışma kenarına doğru giderek daralan dilgi türünde olanlar (Bkz. Şekil 2.17., 2, 5). Ceytun'da birinci türden olan aletlerin 22'si bulunmuş olup çoğunlukla özenle yapılmış ve zariftir; buna karşılık ikinci tür aletler daha yaygın durumdadır (48 adet bulunmuştur).¹⁵⁸ Sadece aletin çalışma kısmının mevcut olduğu birtakım hallerde, aletin yeniden şekillendirilmesi mümkün olmamaktadır. Diğer aletlerde de olduğu gibi burguların yapımında bazen kenarı eğik dilgiler kullanılmıştır. Fonksiyonel analiz sonuçları, tipoloji bakımından burgu grubuna dahil edilen ve burgu ile yapılan deliğin genişletilmesinde kullanılan birtakım aletlerin de dahil edilmiş olduğunu göstermiştir.¹⁵⁹

Şekil 2.15. Kemik Oraklar (Çoban-Depe).

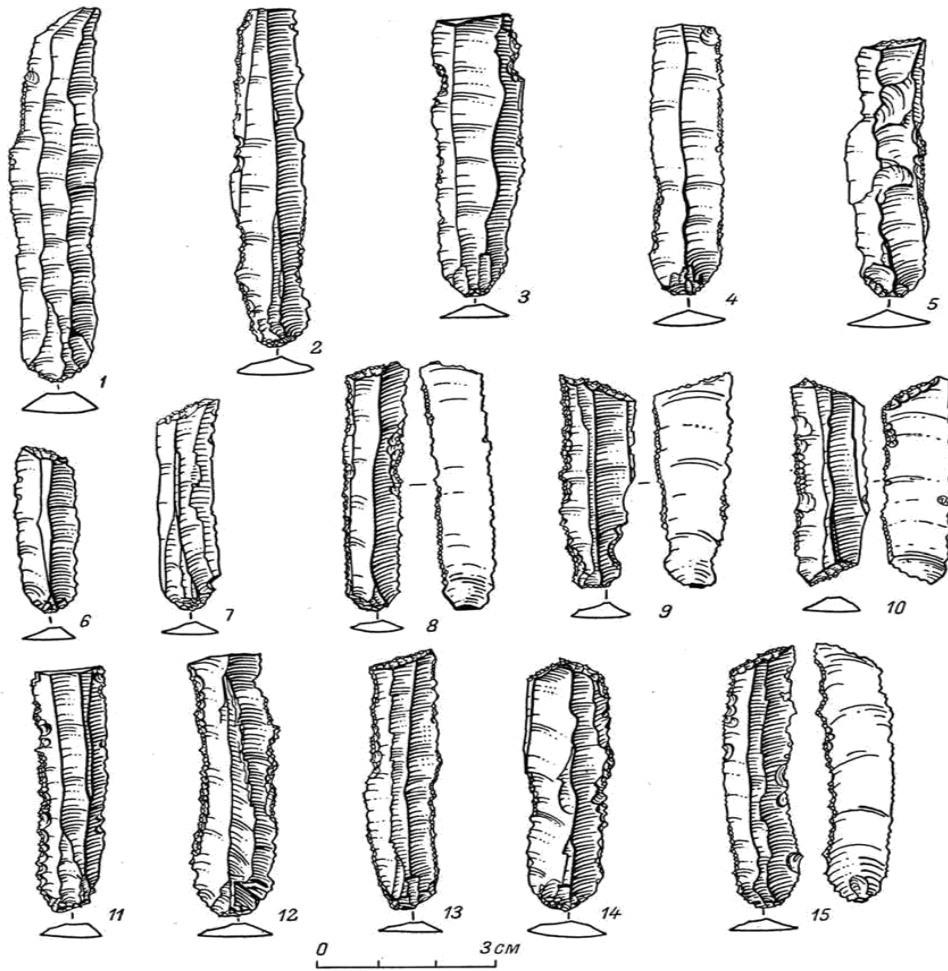
¹⁵⁶ Masson, s.76.

¹⁵⁷ Korobkova, *Opreğenje Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Rabott*, s.116.

¹⁵⁸ Masson, *Poslenie Djeitun*, s.76-77.

¹⁵⁹ Masson, s.76-77.

Ceytun'un çakmak taşı endüstrisinde, oval çalışma kenarlı ve ucu ince rötüşlanmış uçlu ön kazıyıcıların yeri özeldir (Bkz. Şekil 2.18., 8-11). Çalışma izlerinin incelenmesi tipolojik olarak uçlu kazıyıcı grubuna dahil olan bir dizi dilginin, orakların yapımında uç olarak kullanılmış olduğu görülmektedir.¹⁶⁰

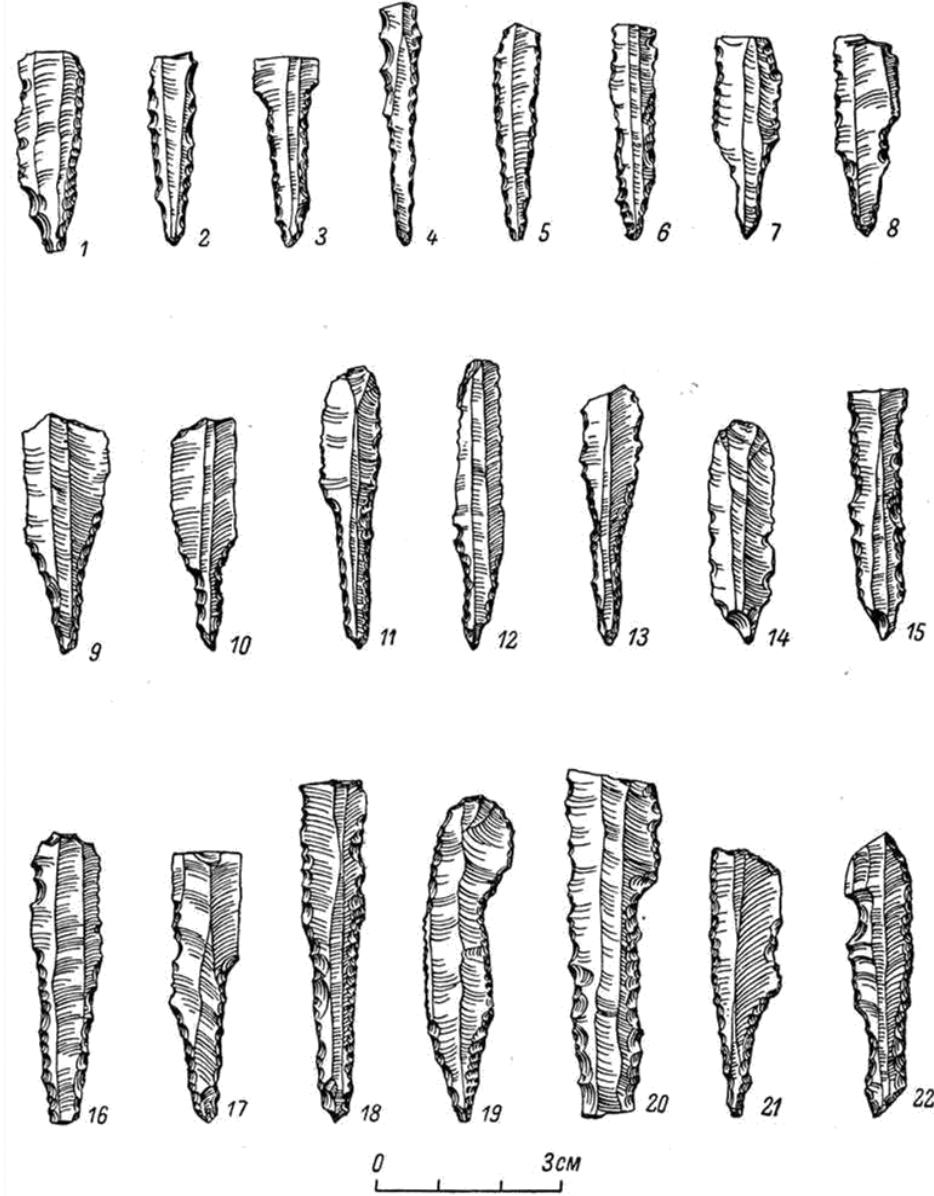

Şekil 2.16. Çakmaktaşı Dilgilerden Yapılmış Orak Uçları (Masson 1971).

Ceytun'da bulunmuş olan çakmak taşından yapılmış aletlerin mikrolit olması bu eşyaların kendilerine özgü özelliğidir. Daha küçük ebattaki dilgilerden yapılmış olan uçlu ön kazıyıcıların bir kısmı mikrolittir. Özellikle mikro kazıyıcılar grubunda olan aletlerin çoğunda bu mikrolit özelliği ayrıca belli olmaktadır. Çoğu zaman küçük dilgilerden ve daha az durumlarda yongalardan yapılan bu aletlerin ebatları genellikle çok küçüktür ve bu yüzden elde tutulması zordur. Dış görünüş olarak bir alt grubu

¹⁶⁰ Masson, s.77.

keskin uçlu ve ince rötuşlu uç şeklindeki mikrolit aletler oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 2.18., 1-6). Daha çok badem şekilli olan bu tür eşyaların sayısı oldukça fazladır (137 adet).¹⁶¹

Şekil 2.17. Çakmaktaşı Burgular (Ceytun) (Masson 1971).

Küçük ebatlı ön kazıyıcıların diğer türleri arasında aletlerin etrafını saran rötuşlu yuvarlak kazıyıcıların olduğunu altını çizmek gerekir (Bkz. Şekil 2.18., 15, 16) ve bu kazıyıcılar uzunlamasına kenarında rötuşludur. Bazen bunun gibi rötuşlama tümsek

¹⁶¹ Masson, s.77-78.

çalışma ucunu oluşturmuştur (Bkz. Şekil 2.18., 17, 18), diğer durumlarda ise dilginin kullanılmış kısmının yan kenarlarında görünmektedir (Bkz. Şekil 2.17., 19). Fonksiyonel analiz sonucunda elde edilen verilere göre ön kazıyıcılar hayvan derisinin işlenmesinde kullanılmıştır¹⁶². Ceytun yerleşiminden, 1958 yılından sonra elde edilen malzemeler üzerinde yapılmış olan çalışma sonucunda bu malzemelerin arasında, kesme-sıyırma aletlerinden oluşan diğer bir grupta ortaya çıkarılmıştır.¹⁶³

Ceytun'da bulunmuş bol miktardaki geometrik şekilli mikrolitler çok büyük anlamlar teşkil etmektedir ki, bunların kendine özgü görünüşleri, açıklanabilir kronoloji ve yerel alternatifler ile ilgili durumlarda oldukça önemli bilgiler vermektedir. Bulunan aletlerin tasvirinde farklı terminolojik adlandırmalar mevcuttur. Kimi araştırmacılar bunların sınıflandırılmasında asıl önemi aletlerin şekillerine verirken, diğerleri ise bulunmuş olduğu yere ve yapılan rötuşlamaya göre sınıflandırmaktadır.¹⁶⁴

Sayısal kriterler ile desteklenmeyen “alçak”, “yüksek”, “ufak” sıfatları sıkça kullanılmakta ve bu durum subjektif yorumlara geniş imkanlar tanınmaktadır. Bu sınıflandırmalar arasında en güzel yol, aletlerin şekillerinden yola çıkılarak, Fransız araştırmacılar tarafından ortaya atılan sınıflandırmalardır.¹⁶⁵

Ceytun'da bulunan aletlerin şekilleri, miktar bakımından tüm geometrik monolitlerin şekilleri sayısından azdır. Bu da aletlerin sınıflandırılmasında yeni bir yöntemin öne sürülmediğini göstermektedir. Yalnız alt grupları oluştururken sayısal kriterler de hesaba katılarak tasvir edilmesi arzu edilen bir yol olmuştur. Genel olarak Ceytun'da dört ana alt grup mikrolitler yaygındır: Yamuklar, dilimler, üçgenler ve dikdörtgenler.¹⁶⁶

Boyu 2 cm'den küçük olan tüm eşyalar küçük grubuna, 2 cm'den 2,5 cm'ye kadar olanlar orta ve 2,5 cm'den fazla olanlar büyük gruplarına bölünmüştür. Aynı zamanda başka şekilde gruplandırma arzusu da mevcuttur. Örneğin yukarı kenarı 1 cm'den fazla olan dilimler uzun, eninin yüksekliğine oranı 1:1 olan dilimler yüksek grubuna dahil edilmektedirler. Bazen, bazı aletlerin ya dairelere ya da küçük üçgenlere dahil olması

¹⁶² Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboti*, s.110.

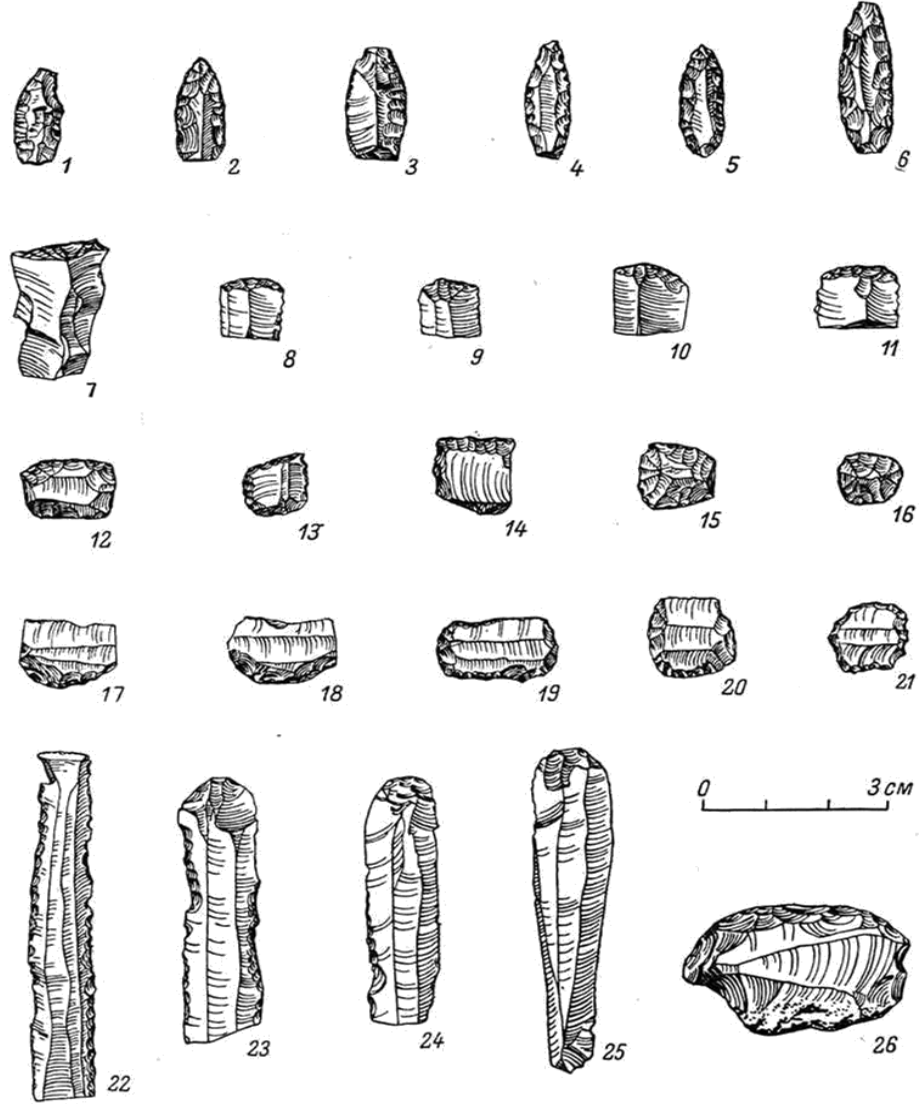
¹⁶³ Korobkova, s.110-111.

¹⁶⁴ Korobkova, s.111.

¹⁶⁵ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.78.

¹⁶⁶ Masson, s.78-79.

gerektiği hususunda tereddütler meydana gelmektedir. Belirlenen alt grupların ve alternatiflerin oranı Tablo 2.2.'de olduğu gibi gösterilebilir¹⁶⁷ (Bkz. Tablo 2.2.).

Şekil 2.18. Çakmaktaşı Mikrolit ve Dilgi Aletler (Masson 1971).

Toplamı 350 aletten oluşan geometrik mikrolitlerin içinden en fazla olanı yamuk şekilli aletlerdir. Bunların içinde sanki dikdörtgenlere yakın gibi, düzleştirilmiş kenarları olan düzgün simetrik olanları daha fazladır (Bkz. Şekil 2.19., 8-10). Asimetrik (Bkz. Şekil 2.19., 17) olan yamuk şekilli aletlere de rastlanabilmektedir. İncelenen

¹⁶⁷ Masson, s.79.

mikrolitin enine bağı olan yamuğun yüksekliği sabittir ki bu yükseklik yine mikrolitin enine eşittir (genelde 1,4-1,7 cm). Mikrolitin yan kenarları sıkça üst kenarları gibi keskin biçimde rötuşludur. Mikrolitin alt kısmında bazen aletin kullanımından kaynaklanan oyuklar bulunmaktadır.¹⁶⁸

Tablo 2.2. Aletlerin Tipolojik Sınıflandırması (Masson 1971).

Seçenekler	Ürün Sayısı	Alt Tipler İçindeki Yüzdesi	Tipler İçindeki Yüzdesi
I. Alt Tip			
Küçük (Tabanı 2 cm'e Kadar Olanlar).....	205	77.7	59.1
Orta (Tabanı 2 cm'den 2,5 cm'e Kadar Olanlar).....	29	11	8
Büyük (Tabanı 2,5 cm'den Büyük Olanlar).....	6	2.3	1.7
Uzunlamasına (Üstü 1 cm'den Büyük Olanlar).....	24	9	7
Toplam	264 (75.5%)		
II. Alt Tip			
Küçük (Tabanı 2 cm'e Kadar Olanlar).....	37	67	10.5
Büyük (Tabanı 2,5 cm'den Büyük Olanlar).....	10	18	2.8
Yüksek (Yükseklik: Taban= 1:1).....	8	14.5	2.3
Toplam	55 (15.5%)		
III. Alt Tip			
Küçük (Tabanı 2 cm'e Kadar Olanlar).....	29	100	8
IV. Alt Tip			
Küçük (Tabanı 2 cm'e Kadar Olanlar).....	2	100	0.6

Literatürde geometrik şekilli mikrolitlerin silahların ucuna takılarak kullanılmış olduğu yönündeki fikirler de yaygındır. Ceytun'da ok ve mızrak uçlarının var olması avcılığın tartışmasız var olmasının yanında malzemeler hakkında böylesi bir yargıya

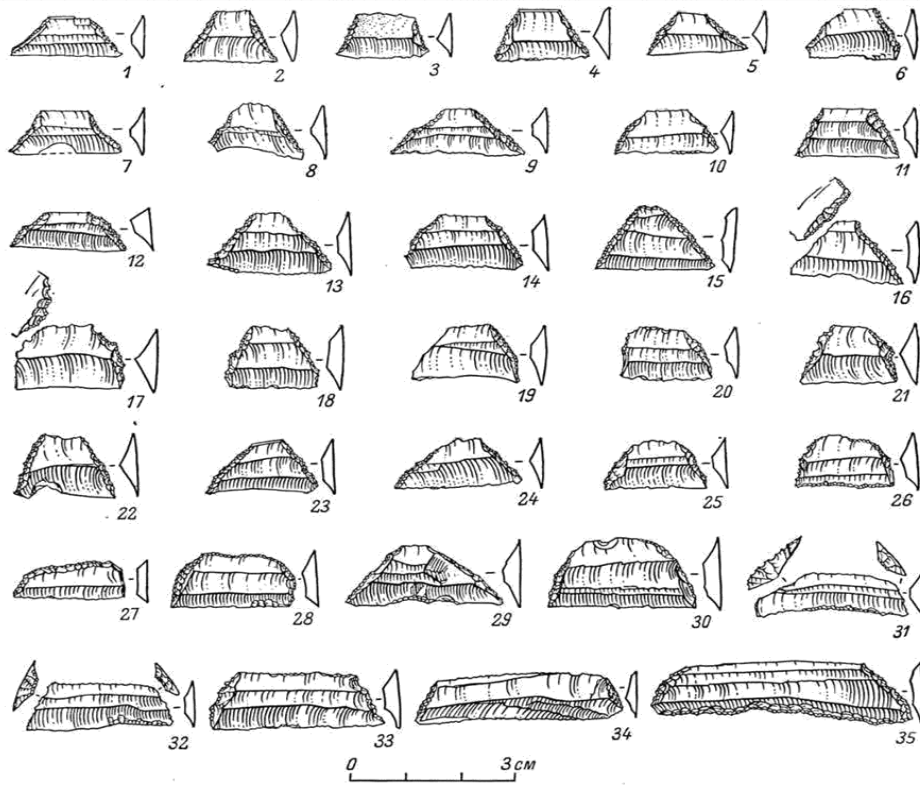
¹⁶⁸ Masson, s.79.

varabilmemize olanak tanımaktadır. Bunun yanında Korobkova tarafından yapılan fonksiyonel analizin de göstermiş olduğu gibi Ceytun'da Mikrolitlerin kullanımı bir hayli çeşitlidir. Bunların bazıları (70 adet), oraklarda uç olarak kullanılmıştır. Çoğunluk olarak küçük Mikrolitler, istisna olarak birkaç adet orta ve uzun mikrolit de kullanılmıştır. Uzun mikrolitlerin ebatları temeline göre 2,5 cm'den 3,9 cm'ye kadar değişebilmektedir. Küçük ve uzun mikrolitler pullukların yapımında uç olarak da kullanılmıştır.¹⁶⁹

Şekil 2.19. Geometrik Şekli Ön Kazıyıcılar (Masson 1971).

¹⁶⁹ Masson, s.79-80.

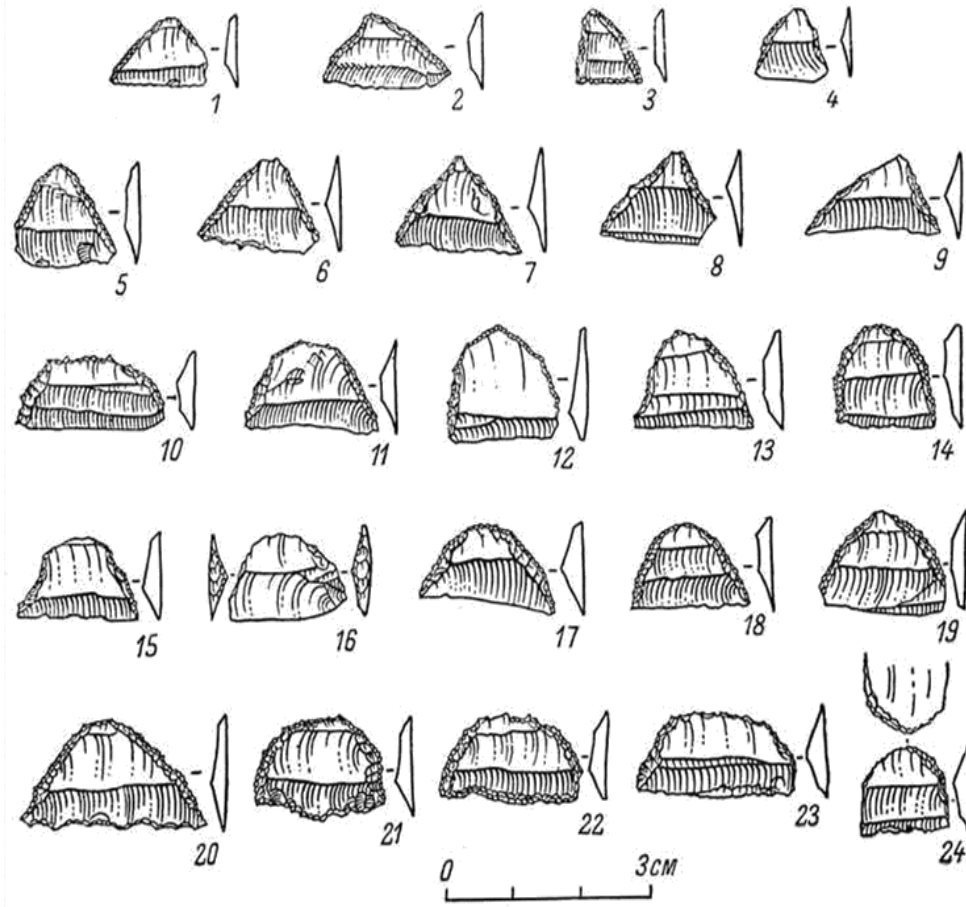
Şekil 2.20. Çakmaktaşı Mikrolit Ön Kazıyıcılar (Masson 1971).

Alt kenarı rötuşlanmış uzun mikrolitin birisi sıyırma aleti olarak hizmet ederken orta ebadtaki mikrolit ise yan kazıma aleti olarak kullanılmıştır. Görünüşe göre mikrolit uçlar bu amaç ile kullanılan eğri kenarlı dilgiler ile uyumludur. Esas itibariyle mikrolitler, özellikle uzun olanları (Bkz. Şekil 2.20., 32-35) bir tarafı değil de iki tarafı eğik olan dilgi görüntüsündedir.¹⁷⁰

Bu amaç için kullanılan dilimler (Bkz. Şekil 2.21., 10-24) bu tür kullanımlara daha az uyumluydu ki, onların az oluşu bu durum ile açıklanmaktadır. Yine de orağın yapımında uç olarak kullanılan bir dilimden bahsedilebilir, diğeri ise yan kazıma aleti olarak kullanılmıştır. Belki asıl keskin uçlu olan dilimler ilk önce silahların yapımında kullanılmıştır. Yine mikrolitlerin arasında olduğu gibi Ceytun'daki üçgenlerin arasında da düzgün kenarlı eşkenar üçgenlere (Bkz. Şekil 2.21., 5-8) benzer şekiller çoğunlukta olmakla birlikte asimetric figürler de bulunmaktadır.¹⁷¹ Bu bir ihtimal iki minyatür dikdörtgen küçük mikrolitlerin tesadüf varyasyonu olabilir.

¹⁷⁰ Masson, s.80.

¹⁷¹ Masson, s.80.

Şekil 2.21. Üçgen Mikrolit Ön Kazıyıcılar ve Parçaları (Masson 1971).

Belirlenen üçüncü grup nispeten biraz daha küçük olan az sayıdaki kazıyıcılardır. Bu eşyalar genellikle küçük ebatlıdır ve bunların çalışma kenarları keskin biçimde rötuşludur¹⁷² (Bkz. Şekil 2.18., 26).

Sunulmuş olan kısa özet Ceytun çakmak taşı endüstrisinin özelliklerini oldukça yüzeysel olarak değerlendirme imkanını tanımaktadır. Bu çakmaktaşı endüstrisinde; yongalar yardımıyla yapılan aletler, sayı olarak cüzdür ve neredeyse tesadüfen bulunmuş eşyalar olarak ele alınabilir. Ceytun çakmaktaşı endüstrisinin ikinci özelliği aletlerin çoğunun yapımında rötuşlanmamış dilgilerin tercih edilmesidir. Parçalamanın mükemmel tekniği sonucunda hatırı sayılır miktarda ek işlenmeye gerek kalmadan kullanılan ince ve keskin dilgiler elde edilmiştir. Tabi ki bu durum alet üretim sürecini önemli derecede artırmıştır. Örneğin oyuklu çift saplı bıçaklarda veya burgularda

¹⁷² Masson, s.80-81.

olduğu gibi çoğu Ceytun figürleri özellikle belirli yerlerde değil bir dizi kültür ve arkeolojik komplekslerde yaygındır.¹⁷³

Son olarak Ceytun çakmaktaşı koleksiyonunun üçüncü özelliği; geometrik mikrolitlerin önemli miktarda olmasıdır. Dilgilerden yapılmış toplam aletlerin türlerine oranı olan endeks 6'dır ve Hazar Denizi yakınlarındaki komplekslerdeki veya Kelteminar alanındaki rakama kıyasla oldukça yüksektir. Ceytun endüstrisini niteleyen hususi özellikler arasında en önemlisi geometrik mikrolitlerin içinden yamuklara aittir.¹⁷⁴

Ceytun yerleşiminde taştan yapılmış aletlere yok denecek kadar az rastlanmıştır. Kısmen bu durum, Ceytun'un bulunduğu bölgeden kaynaklanmış olabileceği şeklinde tahminler yürütülmektedir. Ceytun kültürüne ait diğer yerleşim yerlerinde ise taş eşyaların sayısı bir hayli çoktur. Bami yakınlarındaki köyde duvar temellerinin taşla döşenmiş olduğu belirtilmektedir. Ceytun'da taş eşyalarının arasında taşlama aletleri dikkat çekicidir. Dört adet bütün halde bulunmuş olan taş baltacık yine bu guruba dahil edilmektedir¹⁷⁵ (Bkz. Şekil 2.22., 1, 2; 2.23., 3, 4).

Bütün halde bulunmuş baltaların tümünün köyün güneybatı kısmında bulunmuş olması dikkat çekmektedir. Hepsi de çok güzel taşlanmıştır. Baltaların ikisi koyu yeşil renk çakıl taşından yapılmış olup, diğer ikisi de daha açık renk çakıl taşından yapılmıştır. Genelde batı literatüründe "kelt" olarak adlandırılan baltaların keskin uçları uzun süreli kullanılmış olmaları nedeniyle çok yıpranmıştır. Baltaların birisinin tersi rötuş aleti olarak da kullanılmıştır. Zımparalanarak yapılmış olan taş aletlerin birisi üç adet oluklu yassı karo şeklinde olup, ağaçtan yapılmış okların ucunun düzeltilmesinde kullanıldığı tahmin edilmektedir¹⁷⁶ (Bkz. Şekil 2.23., 2). Bu tür aletlerin bu şekilde kullanımı etnografik malzemeler üzerinden bilinmekte olup Ceytun'da bulunanları ise buna ek olarak mikroskobik analiz tarafından da desteklenmiştir.¹⁷⁷

Birçok yapının ve depo alanlarının içinde bulunmuş olan uçların birinde burguyla delinmiş ve zımparalanmış taş alet buluntuları, ilgi çekicidir (Bkz. Şekil 2.24., 1-4). Bu

¹⁷³ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.81.

¹⁷⁴ Masson, s.81-82.

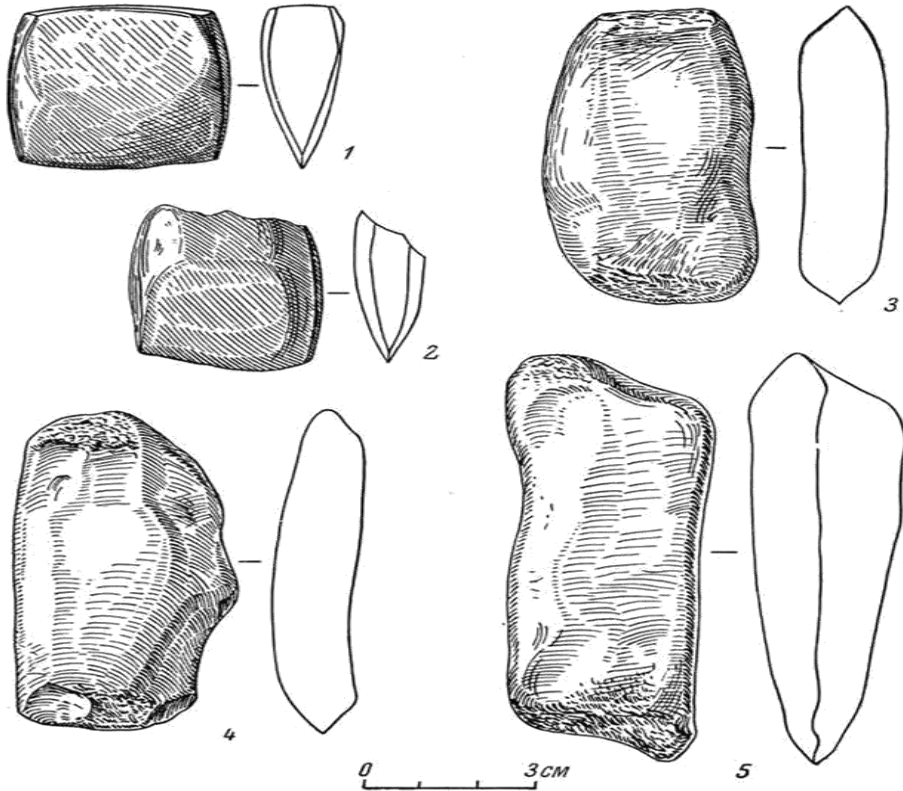
¹⁷⁵ Masson, s.82.

¹⁷⁶ Masson, s.82.

¹⁷⁷ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Rabott*, s.111-112.

aletler dış görüntü olarak Orta Asya'da Demir Çağı'na ait göçmen mezarlıklarında bulunan bileği taşlarına oldukça yakındır. Gryaznov bu son bileği taşlarının sadece pandatif olarak kullanıldığını belirtmektedir¹⁷⁸. Korobkova tarafından yapılan Ceytun eşyalarının özel incelemesi, karşımızda sıkma rötuşlama tekniğinin olduğunu göstermiştir ve delikler taşıma kolaylığı için yapılmıştır.¹⁷⁹

Sıkma-rötuşlama araçları olarak deliksiz taşlar da kullanılmıştır. Yassı ve çok güzel zımparalanmış yanları, taşların yumuşak maddelerin, daha çok toprak boyaların ezilmesinde kullanılmış olduğunu göstermektedir (Bkz. Şekil 2.25., 1-4). Boyaların hazırlanmasına Ceytun'da bulunmuş birçok taş aletin de ilgisi bulunmaktadır. Boya maddesinin ufalanması için iri (Bkz. Şekil 2.25., 4)ve biraz daha küçük ebatlı havanlar kullanılmıştır (Bkz. Şekil 2.25., 5). Bazen mineral boyaların ufaltılmasında havanın yerine yuvarlak taşlar da kullanılmıştır. Ceytun'da bu amaçla yassı karo kullanılmıştır ki bu karo aynı anda üç görev yapmıştır; havan, rötuşör ve boya rendesi.¹⁸⁰

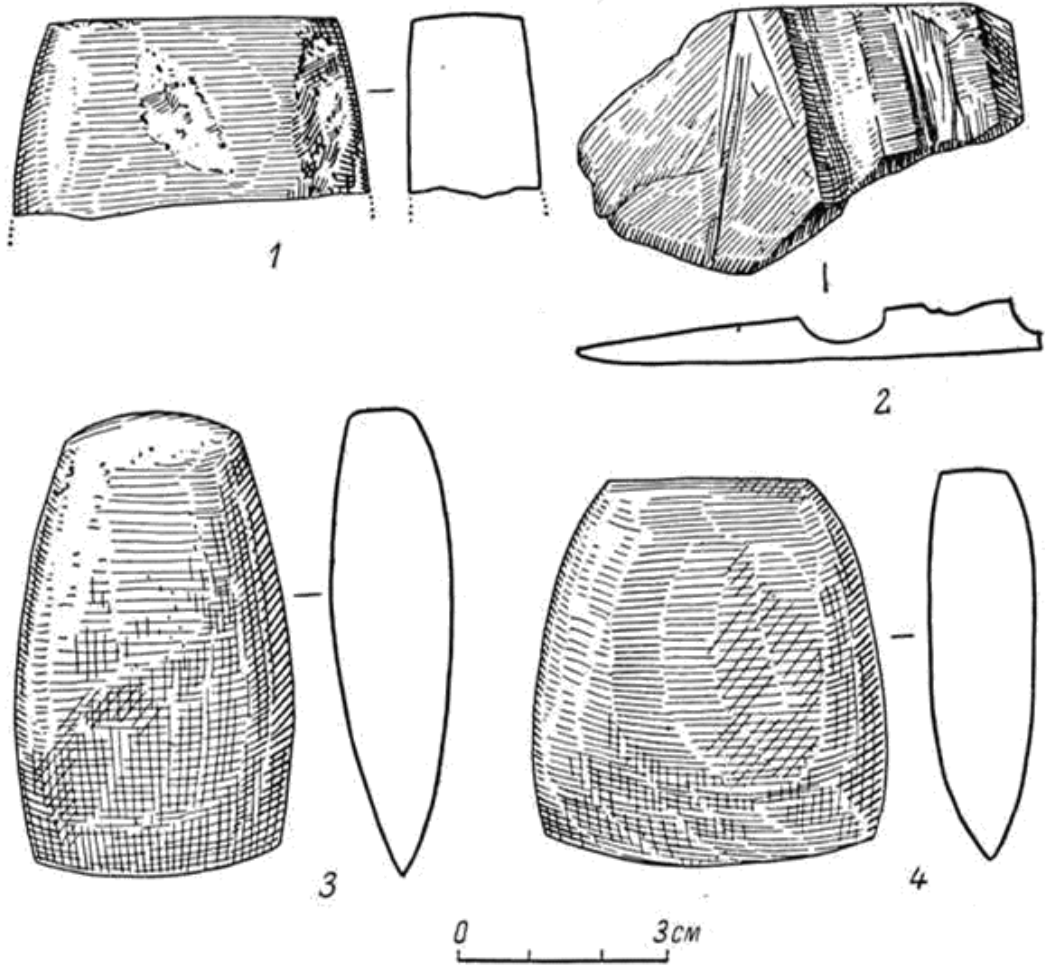
Şekil 2.22. Taştan Yapılmış Baltalar (Masson 1971).

¹⁷⁸ M. P. Gryaznov, *İsledonania po Arheologii SSSR*, Leningrad 1961, s.139-144.

¹⁷⁹ Korobkova, *Opreğenje Funktsiy Kostianih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Rabott*, s.116.

¹⁸⁰ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.82-83.

Ceytun'da bulunmuş olan yalnız taş havan içinde ve dibinde ezilmiş boya kalıntılarını taşıyor olması ilginçtir (Bkz.Şekil 2.26.). Bu durum Ceytunlular'ın boyayı sadece çömlek kapların, evin zemin ve duvarlarının boyanmasında değil, süs amaçlı da kullanmış olabileceklerini göstermektedir. Ceytun kültürüne ait yerleşimlerde bulunan mezarlarda ölenlerin bedenlerinden kalma boyalar kemiklerin üzerinde de bulunmuştur.¹⁸¹

Şekil 2.23. Yontulmuş Taş Baltalar (Masson 1971).

Taş aletler ayrıca seramik üretiminde de kullanılmıştır. Bunların arasında spatula kalıntıları (Bkz. Şekil 2.27., 7) ve çalışma izlerine göre seramik parlatici olarak kullanılan taş iyeler de bulunmaktadır¹⁸²(Bkz. Şekil 2.25., 6).

¹⁸¹ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.83.

¹⁸² Masson, s.84

Tarla ürünlerinin işlenmesinde kullanılan taş aletlerin az miktardadır. Elimizde olanlar sadece bir adet havan (Bkz. Şekil 2.25., 4) ve birkaç nispeten küçük olan, gri kireç taşından yapılmış tohum rendesinden ibarettir¹⁸³ (Bkz. Şekil 2.25., 8, 9). Ceytun malzemelerinin bu özelliğini bu yerleşimde taş eşyalarının çok az bulunması ile açıklamak gereklidir. Bu anlamda gerçi son Ceytun döneminde olan ama dağlara daha yakın olan Çağılı-Depe tam anlamıyla zıttır.¹⁸⁴

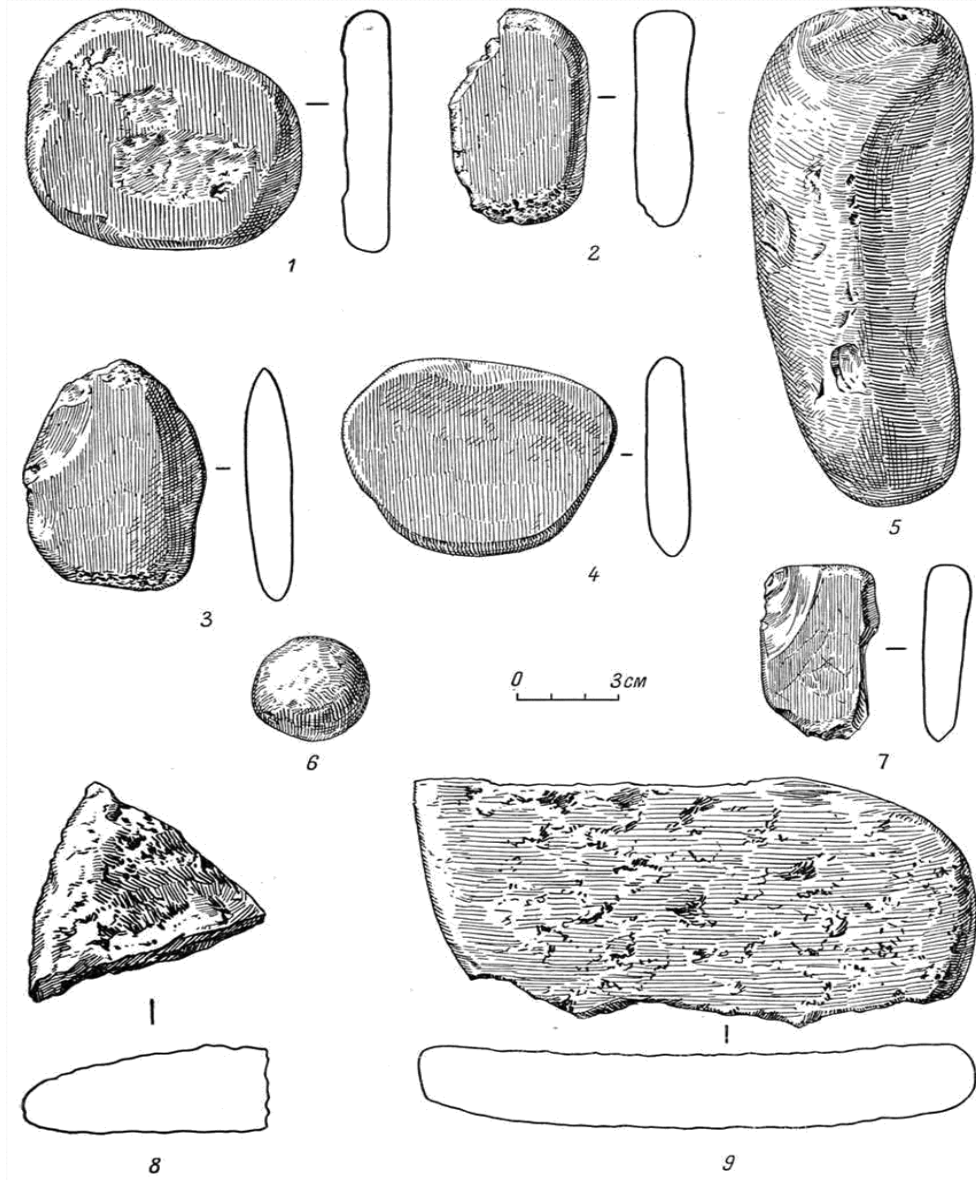
Şekil 2.24. Taş Aletler (Masson 1971).

Ceytun bölgesindeki kurak ve sıcak iklim şartları altında kemikten yapılmış aletler çok güzel korunmuştur. Yalnız bunlar arasında uç kullanılarak yapılan aletler

¹⁸³ Masson, s.84-85.

¹⁸⁴ Masson, s.83.

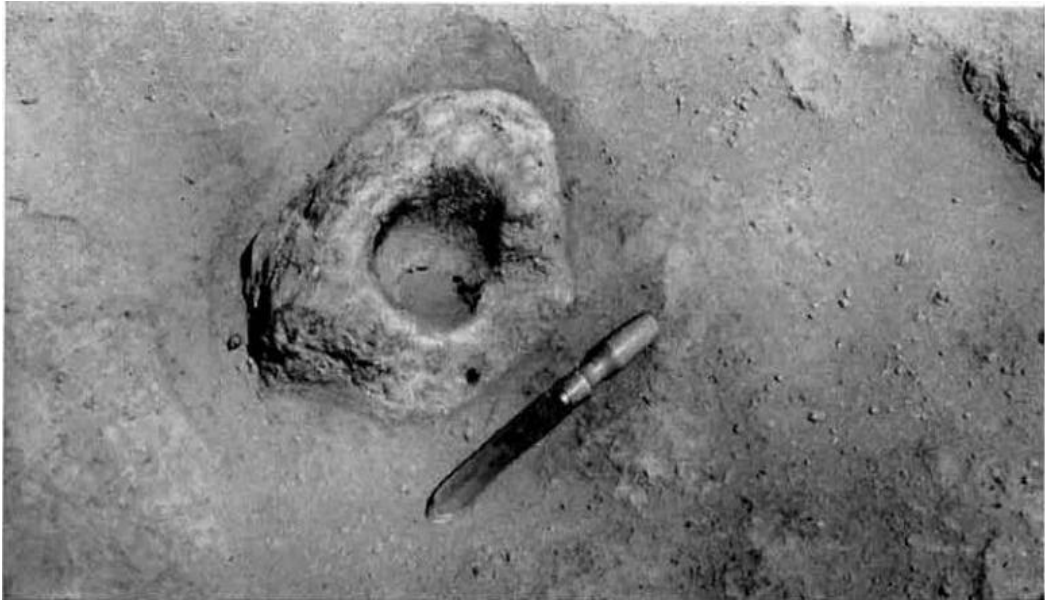
bulunmamaktadır ve herhalde uçların ağaçtan yapılmış olabileceği ya da aletlerin kullanımında özenli davranıldığı düşüncesi oluşmaktadır. Ceytun'da bulunmuş olan kemik eşyaların büyük bir kısmı parçalanmış ve uçları keskinleştirilmiş, boru şeklindeki kemiklerden yapılan delici aletlerden oluşmaktadır. Bir tarafından, aletin ucu herhalde dayanıklı olması amacıyla hafif yakılmıştır.¹⁸⁵

Şekil 2.25. Taş Aletler (Ceytun) (Masson 1971).

¹⁸⁵ Masson, s.83-84.

Delici aletlerin çoğunun çalışma kısmı uzun süreli kullanılmış olmaları nedeniyle çok parlaktır. Köyde toplamı 47 adet delici alet ve delikleri yitirilmiş 2 adet iğne bulunmuştur. Delici aletlerin en yaygın olanları uzunluğu 9-18 cm'ye kadar olan nispeten geniş kemiklerden yapılmıştır. Bunlar genellikle iki tarafından bilenmiştir (Bkz. Şekil 2.27., 1, 2) ama bazen delici ucunun sadece bir tarafından bilenmiş olanları da mevcuttur (Bkz. Şekil 2.28., 10). Delici aletlerin tamamının korunmuş olduğu durumlarda bunların yukarı uçlarının yassı olduğu görülür. İkinci tür olan küçük delici aletler (5-6 cm) de bunun gibidir (Bkz. Şekil 2.28., 7). Küçük delici aletlerin birisi çift taraflı kullanılmak üzere yapılmıştır (Bkz. Şekil 2.27., 4). Üçüncü tür ise epifizleri bir tür dayanak olması için bırakılmıştır. Bu gruba oldukça zarif (Bkz. Şekil 2.27., 4) ve boru şeklindeki kemiğin neredeyse yarısından yapılmış iri (Bkz. Şekil 2.27., 7) delici aletler de dahildir. Dördüncü gruba kesitleri kare veya oval şeklindeki delici-iğneler dahil edilebilir (Bkz. Şekil 2.28., 3). Bunların en küçükleri bile deliksizdir.¹⁸⁶ Belki bu gruba kürdan tipli kalıntılar da dahil edilmelidir.

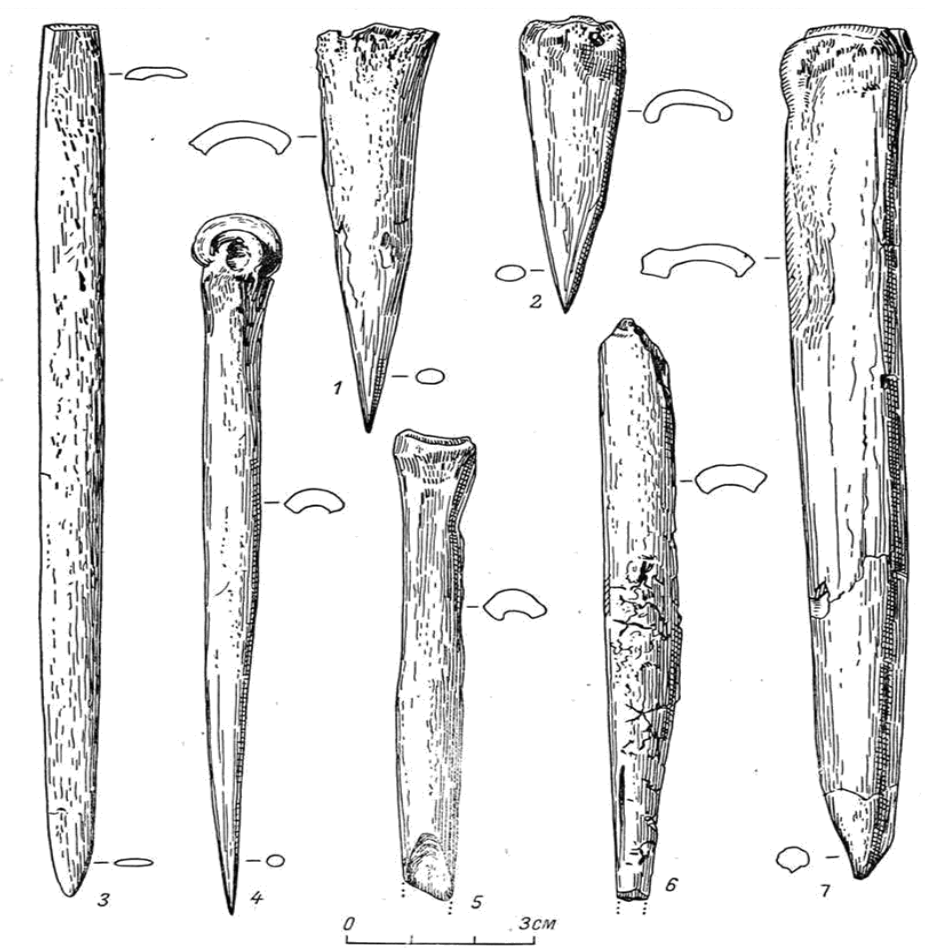
Şekil 2.26. Ceytun Yerleşiminde Bulunmuş Olan Taş Havan (Masson 1971).

Büyük ilgi çeken aletlerin bir diğeri hayvanların kürek kemiklerinden yapılan aletlerdir. Bu arada ilgili malzemelerin sayısının oldukça fazla olduğu görülmüştür (kalıntılarıyla birlikte 70 adet). Bu aletlerin yapımında kürekkemiği, orta duvarcığınan

¹⁸⁶ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.84

genelde düzgün olmayan dalgalı olacak şekilde kırılmıştır (Bkz. Şekil 2.29.). Aletin sapı olarak kürekkemiğinin kalınlaştığı kenarı alınmıştır.¹⁸⁷

İlgili aletler üzerinde Rus araştırmacılar Semenov ve Korobkova'nın yapmış oldukları özel inceleme sonucu bunların daha sık derinin iç tarafının temizlenmesi için kazıma aletleri olarak kullanıldığını göstermiştir¹⁸⁸. Bu durum Ceytunlular'a ait kemik aletlerin çoğunluğunun deri üretimi ile ilgili olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Bu durum kaburga kemiklerinden yapılan deriyi parlatmak için kullanılan alet türü için de geçerlidir.¹⁸⁹

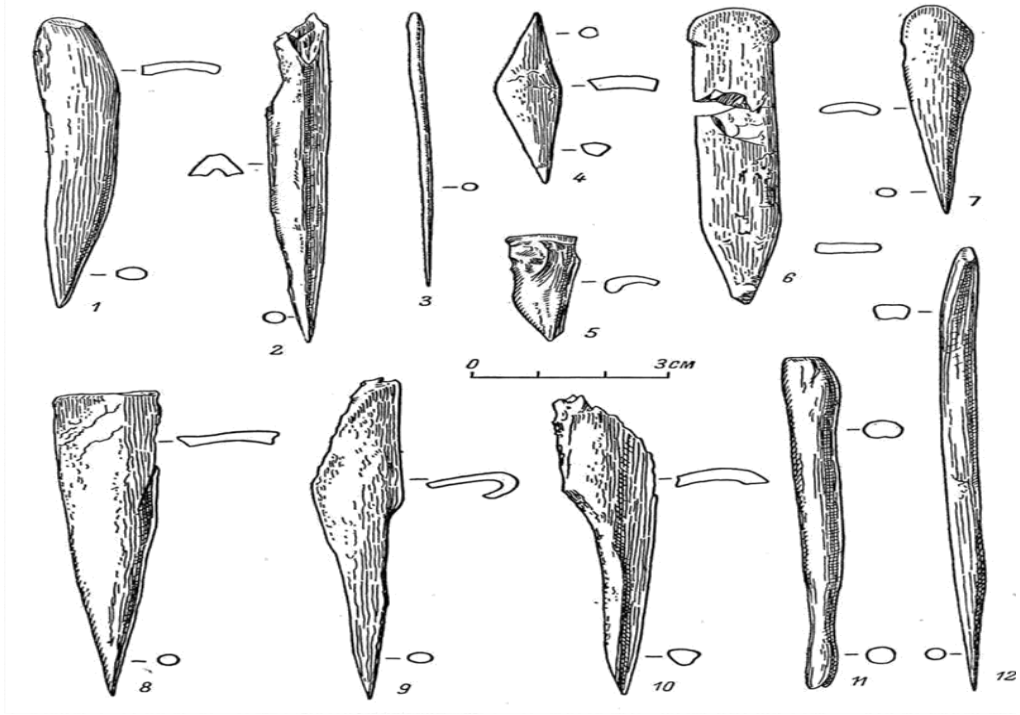

Şekil 2.27. Kemik Bızlar (Masson 1971).

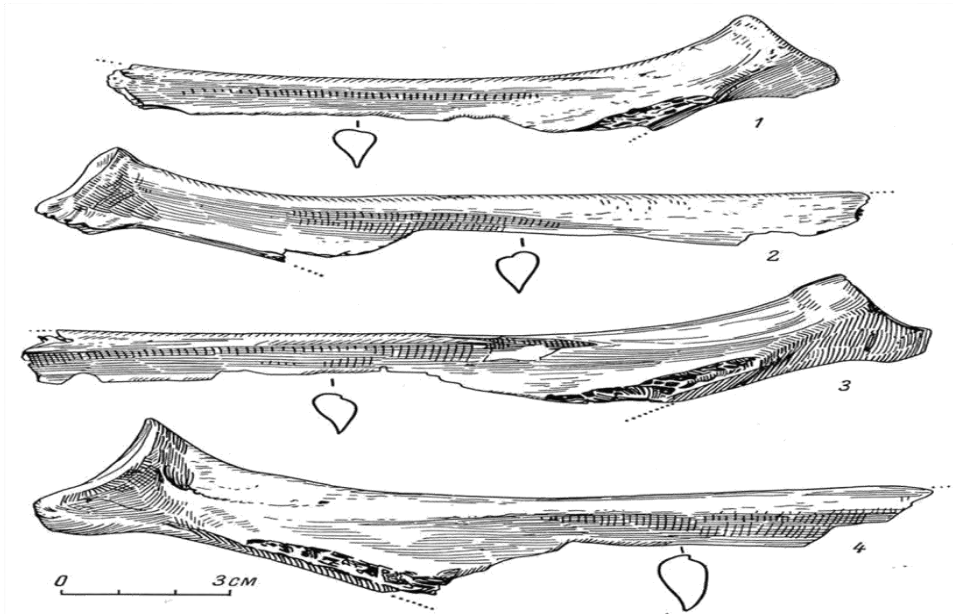
¹⁸⁷ Masson, s.84.

¹⁸⁸ Korobkovo, *Opredelenie Funktsiy Kostiannykh i Kamennykh Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Rabott*, s.110-133.

¹⁸⁹ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.85.

Şekil 2.28. Kemik Bız ve İğneler (Masson 1971)

Şekil 2.29. Kemik Kazıyıcılar (Masson 1971)

2.4.2. Çanak-Çömlek (Seramik) Ürünler

Sembolik olarak ev aletleri olarak adlandırdığımız Ceytun tipi aletlerin ikinci grubunun en önemli kısmını çömlek kaplar oluşturmaktadır. Bunların sayısı nispeten azdır, şekilleri kabaca ve eski biçimli, desenleri ise ilkeldir. Kısacası çömlekçiliğin gelişmesi yolunda daha başlangıç aşamada olduğunu göstermektedir ve bu izlenim ilgili eşyalar ile daha da yakından tanışmaya başlayınca giderek güçlenmektedir. Sayısal özellikleri bile dikkate değerdir. Ceytun yerleşiminin batı kısmında yapılan 1959 yılındaki kazı çalışmaları sırasında 1100m²'lik bir alanda 1076 parça seramik bulunmuştur, yani işlenme izlerine rastlanmayan dilgiler ve Ceytun'da nadir bulunan yongalar dahil çakmak taşından yapılmış eşyaların sayısından iki kat daha azdır. Aynı zamanda 400m²'lik alanda bulunan Geç Kalkolitik Çağ'a ait Karatepe gibi küçük bir yerleşimden 5693 parça seramik bulunmuştur. Neolitik Çağ'a ait Ceytun'da seramik parçaları çakmak taşından yapılmış aletlere göre daha seyrekler.¹⁹⁰

Ceytun'daki tüm çömlek kaplar kalınlığı fazla olan kaplardan da daha iyi anlaşılacağı gibi çömlek bant kullanımıyla elle yapılmıştır. Kapların yüzeyleri özenle düzleştirilmiş ve bazen parlatılan kaplar da görülmektedir. Çömlek balçığının içine çok sayıda ufak doğranmış saman eklenmiştir. Çoğu zaman kapların ortasında siyah küllerin, yan taraflarında ise açık ve koyu lekelerin bulunuyor olması fırınlama esnasında termik ayarlamamanın daha gerekli dereceye ulaşmamış olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte kapların kalitesi fırınlamanın ilkel ocaklarda¹⁹¹, bilhassa köyün kuzey kenarında olan "A platformunda" yapıldığı yönündeki düşüncelere neden olmaktadır¹⁹². Ceytun'da bulunmuş çömlek kapların tümü boyalı ve boyasız olarak iki gruba ayrılabilir. "Boyalı seramik kültürü" için alışılmış olduğu gibi boyasız kaplardan sayıca az olmasıyla beraber boyalı seramikler bütün bir kültürün anlamlı özelliklerinden biridir. Bu iki grubun oranı tablo 2.3.'de gösterilmektedir (Bkz. Tablo 2.3.).

Boyalı seramikler farklı renkleriyle dikkat çekicidir, ama bu durum aslında fırınlamanın farklı şartlarından kaynaklanmaktadır. Motifler ise bir tek kırmızı boya ile yapılmıştır. Boyanın ezilmesinin izlerini birçok taş üründe görülmektedir. Bu boya fırınlamadan sonra açık toprak ya da sarı-turuncu renge dönüşmektedir. Nadiren toprak

¹⁹⁰ Masson, *Novie Raskopki na Djeitune: Kara-Depe*, s.159-161.

¹⁹¹ V. İ. Sarianidi, "Keramichiskie Gornı Vostochnoanauskih Poseleniy", *KSİA*, 83, Moskova 1963, s.84.

¹⁹² Masson, *Djeitunskaya Kultura*, s.45.

renğinde kaplar da bulunabilmektedir. Fırınlama sonucunda desenler de farklı tonlara bürünmüştür.¹⁹³

Daha çok motifler koyu kahverengi veya kestane renğinde, nadiren mora çalan kırmızı veya koyu kestane rengindedir. Genellikle saklama kapları olarak kullanılan silindir-konik şekilli farklı ebattaki büyük çömlek kaplar üzerinde de farklı motifler bulunmaktadır. Bu kapların özelliği, dibine yakın yerinde bazen oluk silme şeklinde olan göğüslemenin mevcut oluşudur (Bkz. Şekil 2.30., 23). Kabın cidarlarını ve eğik kısmını ayıran yer eğe ile düzleştirilmiş, sadece tekli hallerde vurgulanmış sertlik ön plana çıkmaktadır¹⁹⁴ (Bkz. Şekil 2.30, 24).

Tablo 2.3. Boyalı ve Boyasız Seramiklerin Ceytun Yerleşimindeki Oranları (Masson, 1971).

Yerleşim Alanı	Kazı Yılı	Boyalı Çanak-Çömlek	Boyasız Çanak-Çömlek	Toplam Sayı
Batı Kısım.....	1959	116 (10.7%)	962 (89.3%)	1078
Merkezi Kısım.....	1962	$\frac{61}{18}$ (8.8%)	$\frac{634}{137}$ (91.2%)	$\frac{695}{155}$
Doğu Kısım.....	1963	$\frac{117}{52}$ (19%)	$\frac{472}{83}$ (81%)	$\frac{589}{135}$
Toplam.....		294 (12%)	2068 (88%)	$\frac{2362}{290}$

Kapların üst kısmı genellikle silindir şekillidir ve bazen hafif dışarı eğik ama genelde düz bir çiçek tacıyla son bulur (Bkz. Şekil 2.30., 6, 8, 11). Tekli hallerde çiçek taçlarının üst kısımları kalınlaştırılmıştır (Bkz. Şekil 2.30., 4). Ara sıra kapların üst kısmı silindir değil ağzına doğru belirgin biçimde daralmalı hafiften konik şekillidir. Bu tür kaplardan yola çıkılarak Ceytun kültürünün orta devresine doğru saksı tipi kapların gelişmesi başlar.¹⁹⁵

¹⁹³ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.85-86.

¹⁹⁴ Masson, s.86.

¹⁹⁵ Masson, s.87.

Ceytunlular'ın kullanmış oldukları kapların içerisinde, boyasız kaplar, boyalı kaplara göre nispeten daha seyreklerdir. Kullanılan desenler, genellikle dibinde göğüslemesi olan ve yanları düz ya da köşeli olan kaplar üzerinde çok seyrek şekilde bulunmaktadır. Küçük dört köşeli kaplarda desen parçaları daha seyreklerdir. Ceytun'un doğu kısmındaki köyün uç kısmından daha uzaktaki kazı alanında konik şekilli boyalı iri kabın parçası bulunmuştur (Bkz. Şekil 2.31., 17). Eski çömlekçilerin bu tür kapların üzerine desenler çizmek için çaba gösterdikleri şaşırtıcı değildir; çünkü bu kapların nispeten geniş olan dış yüzeyleri farklı desenleri çizmek için oldukça uygundur. Ceytun seramiklerinin üzerinde bulunan motif unsurlarının sınırlı olmasının yanı sıra birkaç desen türleri belirtilebilir; bunların içinden çoğunun Kalkolitik Çağ'da ki parlak boyalı kaplar ile fark edilir derecede ilgisi olduğunu görmek mümkündür. Ceytun seramikleri örneği üzerinden ileride erken dönem tarım kabilelerin uygulamalı sanatlarına temel olan desen ve şema prensiplerinin oluştuğunu görebiliriz.¹⁹⁶

Ceytun'daki yaygın olan desen türü şeritli çizimdir. Şeritli çizim düzgün yüzey üzerinde bırakılmış dalgalı çizgilerden oluşur (Bkz. Şekil 2.30., 11) ve seyrek durumlarda birbiriyle kesişir (Bkz. Şekil 2.30., 16). Genellikle kabın eğimli yerinin başladığı yerde geniş bir şerit çizilmiştir ve kapların bu şeridin üzerindeki alanına desen çizilmiştir. Dalgalı çizimin bu sınır çizgisinin aşağısında olduğu numuneler de mevcuttur.¹⁹⁷

Ceytun motiflerinin ikinci türü üzengi şekilli desenlerdir. Bunlar birkaç yatay kuşağı oluşturan dikey üzengiler sırasından oluşur. Bu desen türünün geometrik olarak ayarlanmışlarından (Bkz. Şekil 2.30., 13) serbest yerleştirilmiş ve sanki dalgalı desen gibi çizilmişlerine kadar farklı versiyonları mevcuttur (Bkz. Şekil 2.30., 8). Ceytun yerleşiminde bulunan bir yapının avlusunda birinci tür desenli muhteşem bir iri kap bulunmuştur. Bu desende Güney Türkmenistan'ın boyalı seramik endüstrisinin gelişme çizgisini belirleyen geometrik çizim eğiliminin temelleri atılmıştır.¹⁹⁸

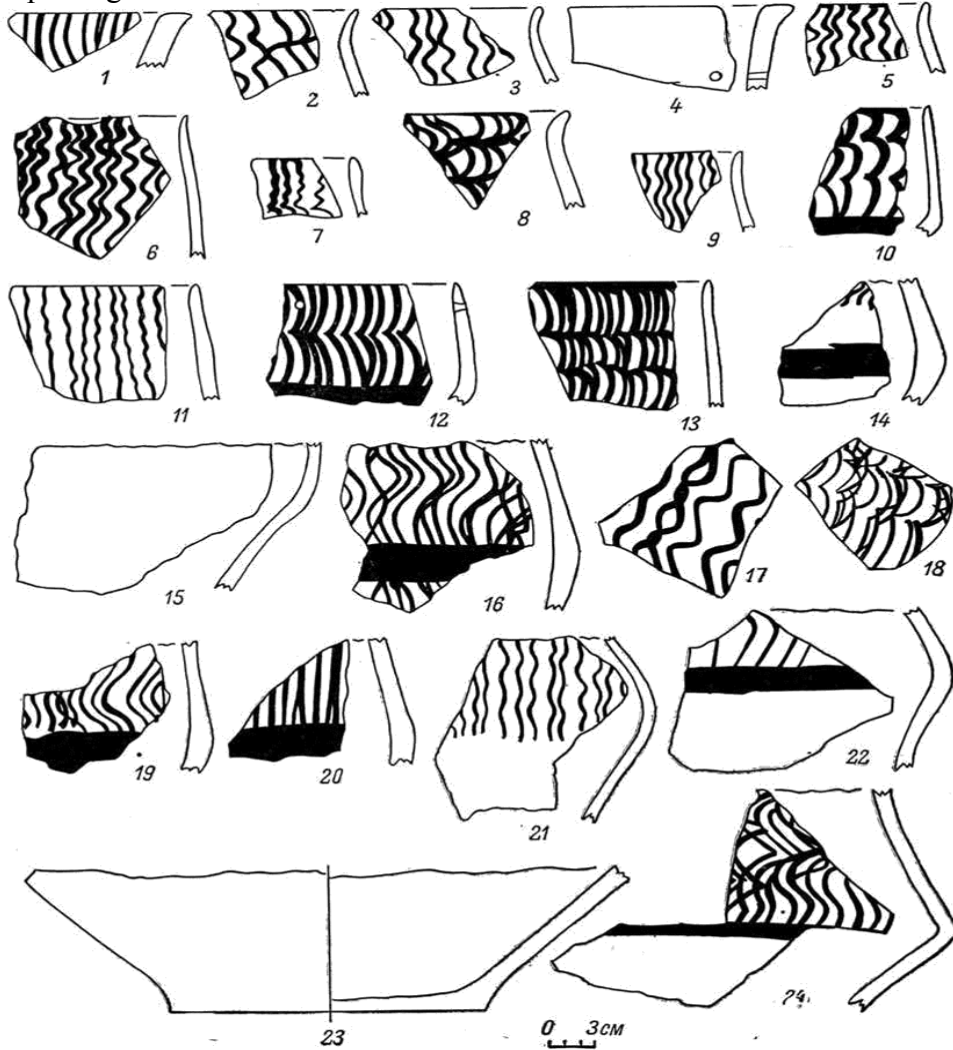
Ceytun seramiklerinde ki desenlerin üçüncü türü, ağsı motiftir. Genetik olarak üzengi tipi desene yakın olan sıkı ağsı desen daha önce bahsedilen ve Ceytun köyünün doğu kenarındaki kazı alanında bulunmuş olan bir adet kaseğin üzerinde bulunmaktadır

¹⁹⁶ Masson, s.86.

¹⁹⁷ Masson, s.86.

¹⁹⁸ Masson, s.86-87.

(Bkz. Şekil 2.31., 17). Bir diğer kabın üzerinde de geniş ağsı desen bulunmaktadır (Bkz.Şekil XXXI,13). Bu tür desen Ceytun tipi seramiklerde nadir bulunur ve Ceytun için tipik değildir.¹⁹⁹

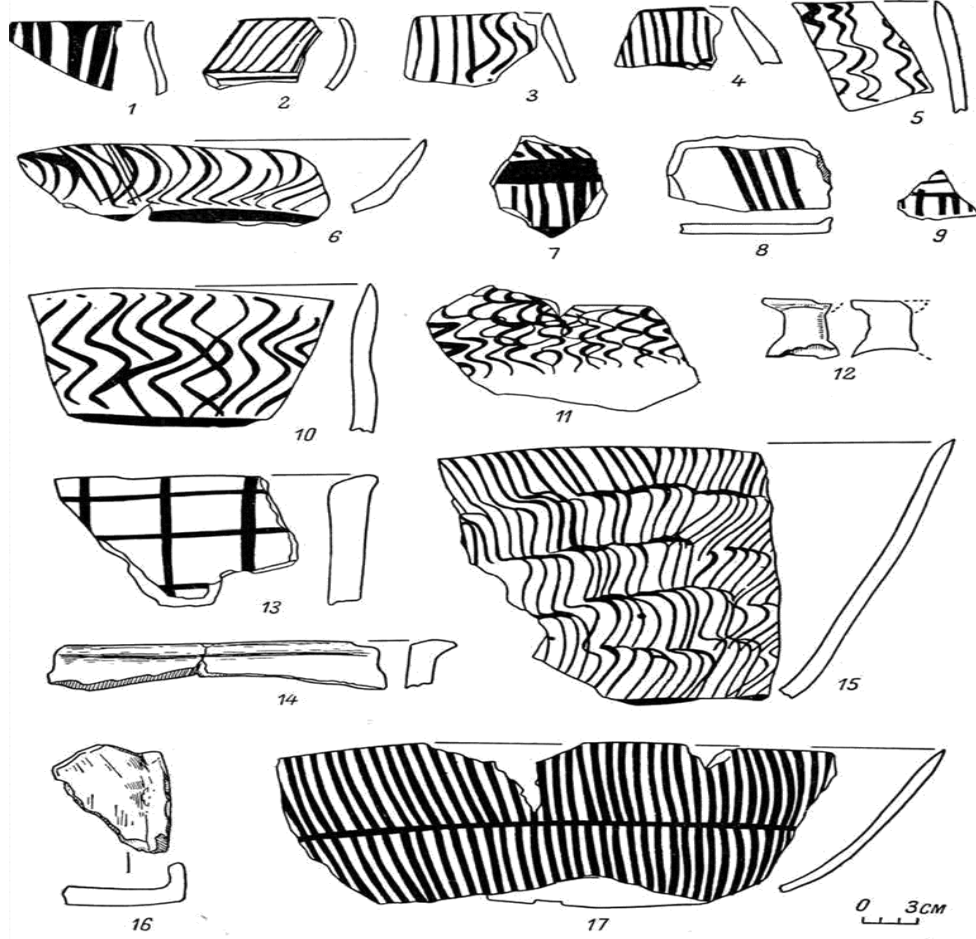

Şekil 2.30. Ceytun Boyalı Seramiklerinde Kullanılan Desen Türleri (Masson 1971)

Yumurta tipi desenli kaplar alt tarafında üçgenler dizisinin olmasıyla ilginçtir, bu bize Güney Türkmenistan erken Kalkolitik Çağ motiflerini hatırlatmaktadır (Bkz. Şekil 2.32., 1). Teorik olarak üzengi tipi çizimlerin şeritli desen türünden türemiş olması oldukça inandırıcıdır, yalnız Ceytun'da bulunmuş iki tür boyalı kapların sayıları eşittir. Örneğin merkezde bulunan evlerde yapılan kazı çalışmaları sırasında üzengi tipi desenli 19 adet ve şerit desenli 17 adet parça bulunmuştur. 1963 yılında gerçekleştirilen doğu

¹⁹⁹ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.87-88.

kenarındaki kazı çalışmaları sonucunda 55 parça üzengi desenli ve 35 parça şerit desenli parçalar bulunmuştur.²⁰⁰

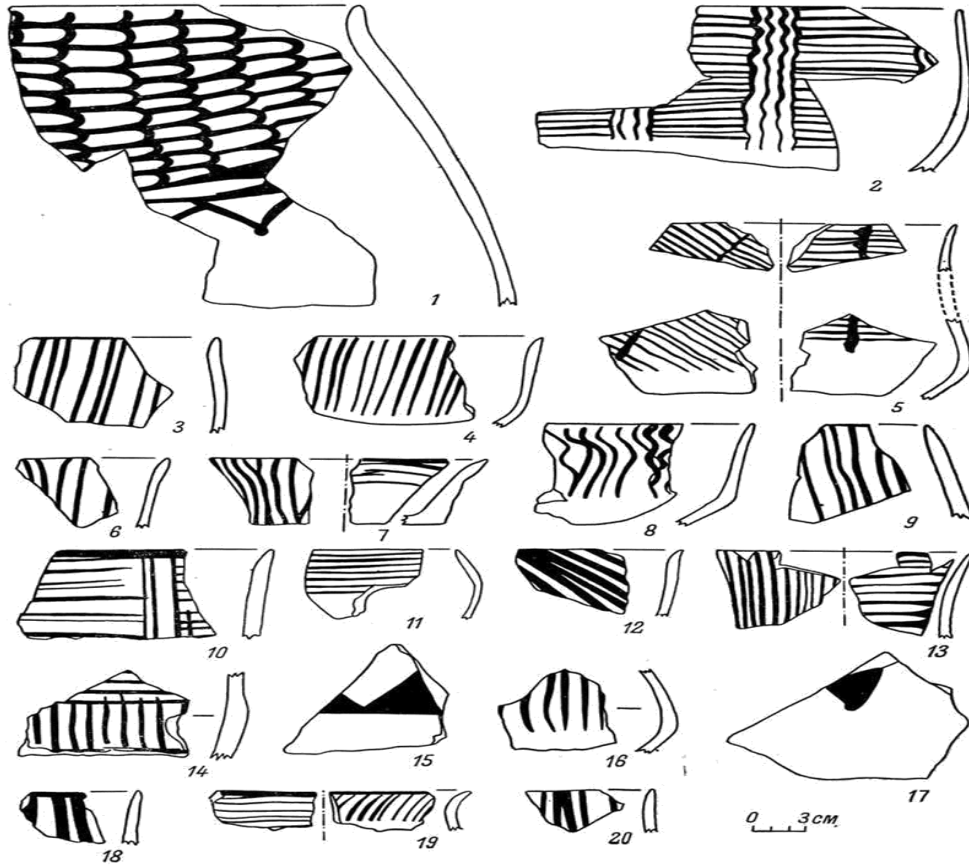

Şekil 2.31. Seramik Kaplarda Kullanılan Desenler (Masson 1971)

İleriki üç tür desen de nispeten seyrek bulunmaktadır, yalnız bunların tümü boyalı seramiklere bir çeşitlilik kazandırma çabalarından kaynaklanmıştır. Hususen desenlerin dördüncü türü de bunlardandır. Elde edilen parçalara göre ilgili desen genellikle dibine doğru eğik kapların üzerine yapılmıştır. Bu durumda eğik kısmın üzerine dikey çizgilerden oluşan desen dayanacak şekilde yatay bir çizgi konulmuştur (Bkz. Şekil 2.32., 14). Diğerlerinde böyle bir desen, yan tarafında geniş bir çizginin olduğu kapların üzerine yapılmıştır. Bazen yatay çizgi çiçek taçlarının yanından, daha çok kabın dış tarafında, daha da seyrek durumlarda kabın içinden geçmiştir. Dikey çizgiler

²⁰⁰ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.87.

öylesine konmuştur ki, belirli grupların arasında önemli ölçüde desen konmamış alanlar bırakılmıştır²⁰¹ (Bkz. Şekil 2.32., 18).

Şekil 2.32. Boyalı Seramik Kap Desenleri (Ceytun) (Masson 1971).

Ceytun seramiklerinde kullanılan desenlerinin beşinci türü yatay çizgilerden oluşur. Bir tek çizgiden oluşan desenli parçalar nispeten azdır. Şöyle ki, desenin bu türü Ceytunlular tarafından seramik desen unsurlarının en basitlerinin kullanıldığı frizlerin yapımında yaygın halde kullanılmıştır. Frizler fazla zahmet talep etmemesi ile birlikte seramik desen sanatının önemli işaretidir çünkü Kalkolitik Çağ'da motifler önemli ölçüde bunlara dayalıdır. Ceytun frizlerinde dikey bölme çizgileriyle bölünmüş yatay çizgi desenleri kullanılır. Buluntuların birinde bölücü çizgi rolünü yatay dalgalı çizgilerden (Bkz. Şekil 2.33., 2) oluşan grup oynamaktadır; diğerinde ise yatay çizgileri ile dikey çizgiler sırasıyla yer değiştirmektedir (Bkz. Şekil 2.33., 4). Sıkça bölücü rolünde

²⁰¹ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.87-88

kenarları tekli veya çift çizgiyle çerçevelenmiş boş aralıklar kullanılmıştır. Bazen yatay çizgi, deseninin ortasındaki boşluğu kısa eğik ya da dik çizgilerle doldurur²⁰² (Bkz. Şekil 2.32., 10).

Ceytun'da altıncı desen türü olan eğik çizgilerden oluşan desen oldukça az bulunur. Eğik çizgiler sadece bir tane kabın dış yüzeyinde bulunmuştur (Bkz. Şekil 2.32., 12), yalnız bu desen türü kare şeklindeki kapların iki tarafında da bulunur (Bkz. Şekil 2.32., 7). Numunelerin birinde iç yüzeyinde yatay çizgiler, dış yüzeyinde ise dikey çizgiler eklenmiş eğik çizgilerden oluşan desen türü mevcuttur²⁰³ (Bkz. Şekil 2.32., 19).

Üzerinde üçgen motifi olan yedinci tür desen tek bir örnekte bulunmuştur (bu motif erken kalkolitik çağda sevilen Anav IB-Namazga I tipi kapların üzerinde de bulunmuştur). Maalesef üzerinde bu desen bulunan parçanın küçük olması, kabın tamamı hakkında fikir yürütebilmeğe olanak vermemektedir²⁰⁴ (Bkz. Şekil 2.32., 15).

Boyasız Ceytun kaplarının yüzeyleri genellikle boza yakın kahverengi-kırmızı veya kahverengi-boz renktedir. Bu seramik ürünlerinin şekilleri az bulunan türlerdir. Burada genellikle kaplar ve kaselere rastlanır.²⁰⁵

Kaplar genelde dibine yakın gözle görülür kaburgaya sahiptir (Bkz. Şekil 2.34., 3) diğer durumlarda ise şekilleri yuvarlağa yakındır, yani iri bir kaseyi andırır (Bkz. Şekil 2.34., 4). Kaplar iki türdedir; kaburgalı (Bkz. Şekil 2.34., 6) ve yarı yuvarlak²⁰⁶ (Bkz. Şekil 2.32., 5).

Boyalı seramik ürünlerin arasında küçük kap ya da çiçek tacının altında küçük kıvrımlı kupa şekilleri oldukça yaygındır (Bkz. Şekil 2.35.). Muhtemelen bunların içine içecek doldurulmuştur, kaseler ise sofraya takımı içindedir, kaplar ise saklama amaçlı kullanılmıştır. Tüm kapların dibi genellikle yassıdır ve gövdesine doğru küçük çıkıntılıdır. Yerleşik tarım kabilelerine ait tüm eski seramikler genellikle yassı tabanlıdır, bu durum düz toprak zeminlerin olması ile açıklanmaktadır.²⁰⁷

Ceytun seramiklerinin orijinal şekillerinden biri de dikdörtgen ya da kareye benzemektedir (Bkz. Şekil 2.36., 1, 5). Sembolik olarak salata kaseleri diye adlandırılan

²⁰² Masson, *Posilenie Djeytun*, s.88.

²⁰³ Masson, s.88-89.

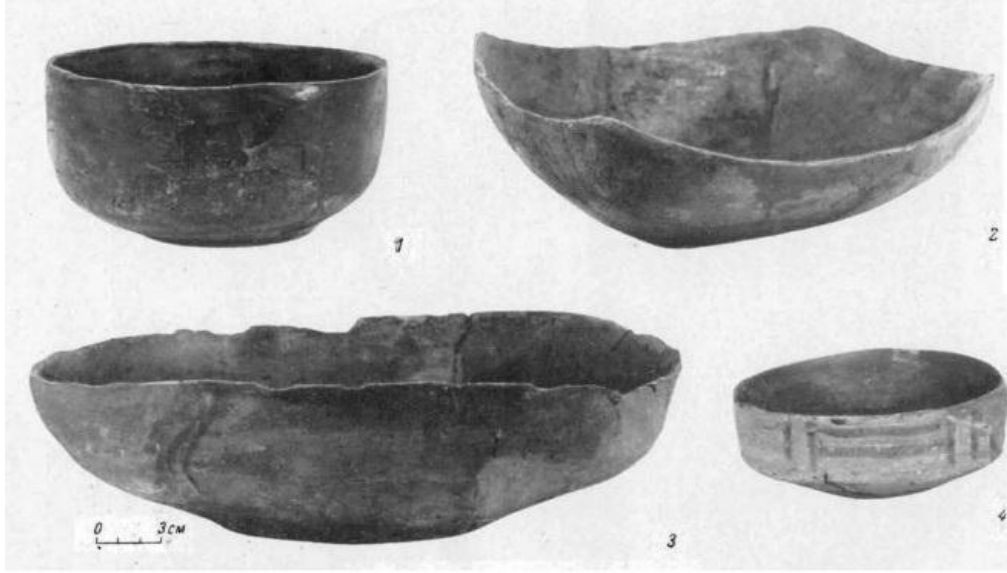
²⁰⁴ Masson, s.89.

²⁰⁵ Masson, s.89.

²⁰⁶ Masson, s.89-90.

²⁰⁷ Masson, s.90.

kaplar daha sonra izlerini kaybettirir ve sadece erken kalkolitik komplekslerde az miktarda bulunabilmektedir.²⁰⁸

Şekil 2.33. Boyalı Kil Kaplar (Masson 1971).

Ceytun'da seyrek şekillerdeki seramik ürünler bulunmuştur, yalnız orijinal şekillerinin yeniden yapılması her zaman mümkün olmamaktadır. Örneğin silindirik bacaklı altlık bunlardan bir tanesidir (Bkz. Şekil 2.26., 2). Bu altlığın Ceytun kültürüne ait olduğu konusunda başlangıçta şüphe olmuştur, yalnız kültür tabakalarında benzer bacak bulunması altlığın Neolitik Çağ'a ait olduğunu tasdik etmiştir.²⁰⁹

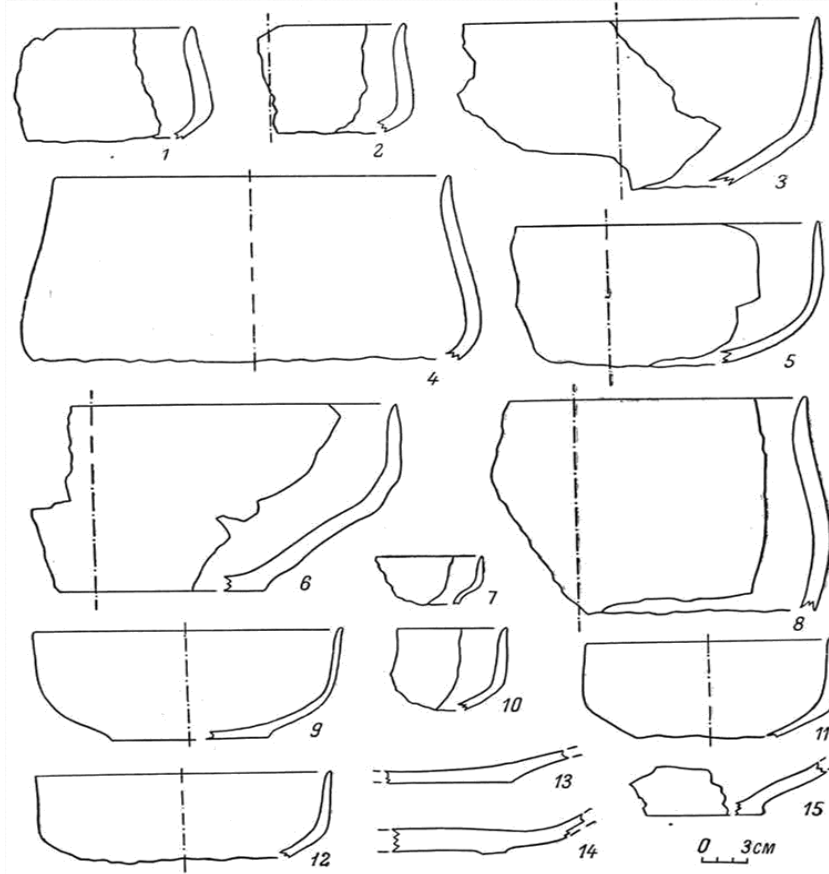
Elde edilen malzemelerin arasında iç tarafında belirsiz nedenle konik şekilli çıkıntısı olan kabın dibi bulunmuştur. Ayrıca içi boş kalın duvarcıklı silindirik şekilli bir kap da bulunmuştur, kabın iç tarafında koyu kırmızı boya kullanılarak yapılmış olan bir tür desen mevcuttur. Seyrek şekilli ürünlerin arasında küçük bir seramik de bulunmuştur (Bkz. Şekil 2.35.).

Elde edilmiş olan seramik tasvirinin sonunda, daha Ceytun devrinde kırılmış ürünlerin parçalarından anlaşıldığı kadarıyla, delik açılarak ve sonradan birleştirilerek tamir etme tekniğinin kullanıldığını da belirtebiliriz. Kaplardaki delikler, kenarlarına

²⁰⁸ V. M. Masson, "Kara-Depe u Artıka", *TYUTAKE*, 10, Aşkabat 1960, s.345.

²⁰⁹ Masson, *Djeitunskaya Kultura*, s.45.

bakılırsa çakmak taşından yapılmış burguyla delinmiştir, yalnız delici aletin nasıl kullanıldığı belirsizdir. Daha geç dönemlerde modern zamana kadar bu tür deliklere metalik raptiyeler yerleştirilmiş, raptiyeler çekiçle yassılaştırılmış ve ek olarak delik, çamur macunla ile sıvanmıştır. Ceytun'da ise büyük bir ihtimalle kırık kapların parçaları birbirine bağlanarak tamir edilmiştir.²¹⁰

Şekil 2.34. Boyasız Kap Şekilleri (Masson 1971).

Genel olarak Ceytun seramikleri kaplara bakıldığında; sınırlı türden şekillerin sayısı, desenlerdeki ilkelik, kabaca yapılmış kalın kenarlı eşyaların fazla oluşu, bunların hepsi karşımızda çömlekçiliğin en eski etabı olduğunu göstermektedir. Bu arada bir ayrıntı göze çarpmakta olup, bu da Ceytunlular'ın yemeklerini ateşte pişirmek için çömlek kapları kullanmış olmaları hakkında hiçbir bilginin olmamasıdır. Dahası birkaç örnek olayın tam tersine işaret etmektedir. Mesela Ceytun'da kazan tipi kaplar hiç yoktur. Köyün tümünde, içeriği, ilgili kabın bu maksatla kullanılmış olabileceğini

²¹⁰ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.90.

gösteren hiçbir kalıntı bulunamamıştır. Buna karşılık erken Kalkolitik komplekslerde bu tür kazanlar oldukça yaygındır. Ceytun'da ateşe konmuş olması sonucu fümelenmiş olan kaplar da bulunamamıştır. Bulunmuş olan parçalar genellikle çift taraflı fümelenmiştir ki bu durum parçaların kül tabakaları arasında olmaları ile açıklanmaktadır. Bununla beraber Ceytun'da, daha çok evlerin içindeki ocakların yanında yanmış ve çatlamış taşlar bulunmaktadır. Etnografik bilgilerden de bilindiği gibi ocakta ısıtılmış taşlar ile ağaç ya da deriden yapılmış kaplardaki sıvıların ısıtılmış olduğu anlaşılmaktadır.²¹¹

Yanmış ve çatlamış taşların bulunması ve Ceytun seramikleri arasında özel amaçlı kazanların yokluğu, burada gerçekten de yemek hazırlamanın eski yöntemi kullanıldığı hakkında yorumlara neden olmaktadır. Isıtılmış taşların yardımıyla yemek pişirme tekniği daha Çanak-çömleksiz Neolitik Çağ'da Peru'da görülmektedir, burada da binlerce yanmış ve çatlamış taş bulunmuştur.²¹²

Ceytun'da bulunmuş olan çömlek kapların bazı türleri Çanak-çömleksiz Neolitik Çağ'da ki kaplara kadar inmektedir. Örnek olarak çömlekçilik için garip olan dörtgen kase gösterilebilir; kase oldukça eskidir ve yapımında yuvarlak şekil elde edilmeye çalışılmıştır.²¹³

Ortadoğu'da bulunmuş olan malzemeler seramik öncesi devirde taştan yapılmış kapların yaygın olduğunu göstermektedir. Bunlar Erihon dönemi Neolit Çağ'da görülmüş olup, Kuzey Irak'taki Jarmo'da da bulunmuştur. Anadolu'da ki Hacılar yerleşimindeki buluntular ise, eski seramik kapların şekil ve desen itibarıyla taş prototiplerine benzetilmeye çalışılmış olduğunu açıkça göstermektedir. Maalesef Güney Türkmenistan'daki yerleşimler hakkında bunun gibi bilgiler şimdilik yoktur. Daha önceden de belirtildiği gibi dağlardan uzak olan Ceytun'da taştan yapılmış alet buluntuları neredeyse yok denecek kadar azdır²¹⁴. Büyük bir ihtimalle kumtaşlarının daha çok olduğu Kopetdağ'da hammaddenin sınırlı olması yerel kabileleri kapların yapımında daha az emek ve daha uygun malzemeleri kullanmalarını gerektirmiş olabilir.

²¹¹ Masson, s.91.

²¹² Masson, s.91-92.

²¹³ Masson, s.92.

²¹⁴ Masson, s.92-93.

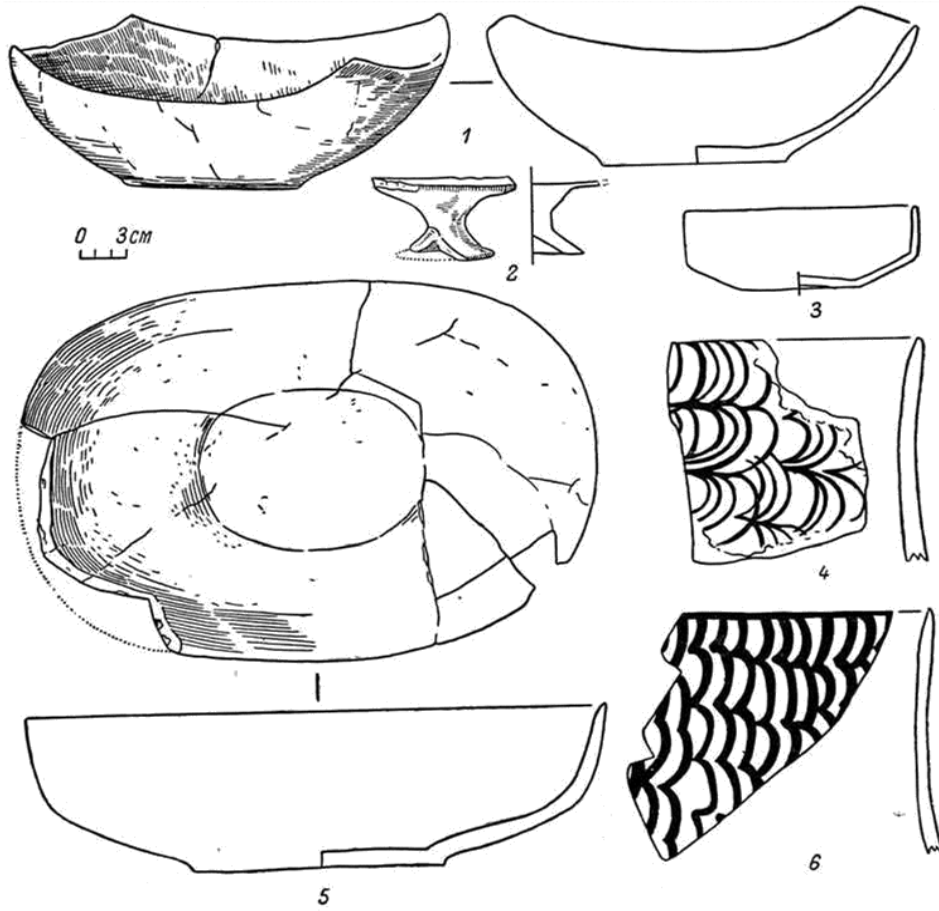

Şekil 2.35. Boyalı ve Boyasız Kil Kaplar (Ceytun) (Masson 1971).

Ceytun yerleşiminde bulunmuş olan, gövdesi silindir şekline yakın ve dibine doğru eğilmiş olan, erzakların saklanması için kullanılmış Ceytun kaplarının şekilleri ilginçtir. Bu tür eğilme Ortadoğu’da bulunmuş olan neredeyse tüm kaplarda görülür. Hassuna’da yapılmış olan kazı çalışmalarında yine bu türde, eğim ile gövdenin tam ortasında olan yan kısmına kadar yere gömülmüş büyük çömlek kaplar bulunmuştur.²¹⁵

²¹⁵ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.92-93.

Bu tür büyük kaplar daha önceki kazılmış olan çukurlarla sanki bağlantılı gibidir; bu çukurların da duvarları yanıktır. Çukurlarda kullanılmış olan çamurların kırıntılına Jarmo'da çömlek kapların bulunmadığı tabakalarda da rastlanmıştır. Daha sonradan seramiğin ortaya çıkmasıyla bu tür saklama çukurların kullanımı artık durdurulmuştur. Ceytun'da bu tür kap sadece bir yerde görülmüştür. Belki de duvarları ufak doğranmış saman karışımı çamur ile sıvanmış ve daha sonra fırınlanmış olan bu tür çukurlar insanları bir tek sıvamadan oluşan fırınlanmış saklama depoların, yani çömlüklerin yapımı için bir çıkış yolu oluşturmuştur. Ortadoğu'da seramiğin ortaya çıkmasında bu en gerçekçi yoldur; bunu arkeologların elde etmiş oldukları somut malzemeler de desteklemektedir.

Şekil 2.36. Boyalı ve Boyasız Toprak Kaplar (Ceytun) (Masson 1971).

Ceytun köyünde bulunmuş olan ikinci grup eşyaların özellikleri de böyledir. Ceytun'da bulunmuş olan çömlek kaplar bir taraftan antik izler taşıırken diğer bir yandan

da yeni bir oluşum olan çömlekçiliğin oluşması ve gelişmesine tanıklık etmektedir. Çömlek kapların yapılmaya başlandığı zamandan itibaren kullanılan ilkel desenler aracılığıyla estetik görüntü verilmeye çalışılmıştır. Çömlekçiliğe sağlam bir şekilde girmekle beraber yapılan ve yenen yemeklerin çeşidi artmış ve bu durum toplumun refahının da artmasına neden olmuştur.

2.4.3. Pişmiş Toprak Objeler

Erken dönem yerleşik tarım kabilelerinde refahın yükselmesi ve boş vakitlerin oluşmasıyla Ceytun'da yapılan kazı çalışmaları sonucu bulunan eşyaların diğer grubu ile yakından ilgilidir. Demek istediğimiz pişmiş topraktan yapılmış ürünlerdir. Şekil itibariyle bunları beş gruba ayırmak mümkündür. Birinci grubu kesik konik şekilli eşyalar oluşturur (Bkz. Şekil 2.37., 13-15). Bunların üst yüzeyleri genellikle yassı olup, bazen hafif tümsektir. Alt tarafı, hatta bazen üst tarafı ise belirli ölçüde parlatılmıştır.²¹⁶

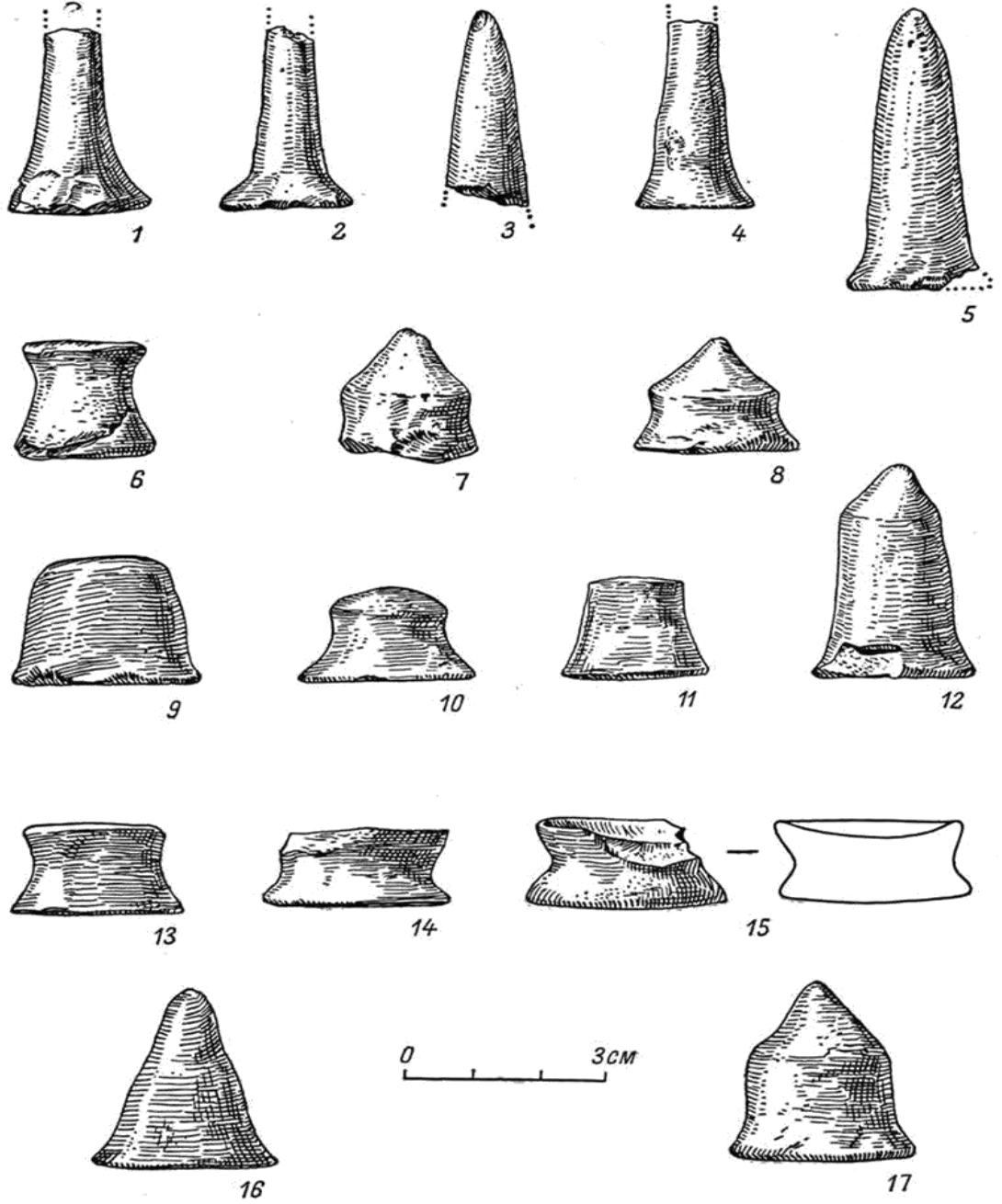
İkinci gruba silindir-konik şekilli ürünler dahil edilmektedir. Bazen konik şekil keskin biçimde belirtilmiş, bazen de yassılaştırılmıştır (Bkz. Şekil 2.37., 17), bu durumda bu ürünler üçüncü grup eşyalara daha yakındır (Bkz. Şekil 2.37., 9). Bu gruptaki eşyaların çoğunun üst kısımları uzun süreli kullanılmış olması nedeniyle oldukça yassılaştırmıştır. Üçüncü grup ise üst kısmı yarı silindir şeklinde olan ve muhtemelen, uzun süreli kullanılmış olmaları nedeniyle oldukça parlaktır. Bu gurubun diğer bir özelliği de, gövde silindir şeklinde olup (Bkz. Şekil 2.37., 10), alt kısmı ise genişlemektedir (Bkz. Şekil 2.38., 15). Bu alternatif taştan yapılmış ve yüzeyi zımparalanmış iki bütün ve bir parça örneklerle desteklenmektedir. Bu grupta hem iri hem de minyatür eşyalar bulunmaktadır. Dördüncü grupta uzatılmış konik şekilli ürünler yer alır (Bkz. Şekil 2.37., 1-5).²¹⁷ En son beşinci grupta ise kısa boylu konik şekilli ürünler yer almaktadır (Bkz. Şekil 2.37., 16). Bu tür ürünler az sayıdadır ve muhtemelen bir önceki guruba bile dahil edilebilir.

Bu arada yine bu bölgeye yakın Luka-Vrublevetz köylerindeki benzer ürünleri incelerken Bibikov "Konilerin küçük olması ve pratik amaçlı kullanılmış olma ihtimalinin az olması nedeniyle, bunların oyun fişleri olarak kullanılmış olabileceğini

²¹⁶ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.95.

²¹⁷ Masson, s.96-97.

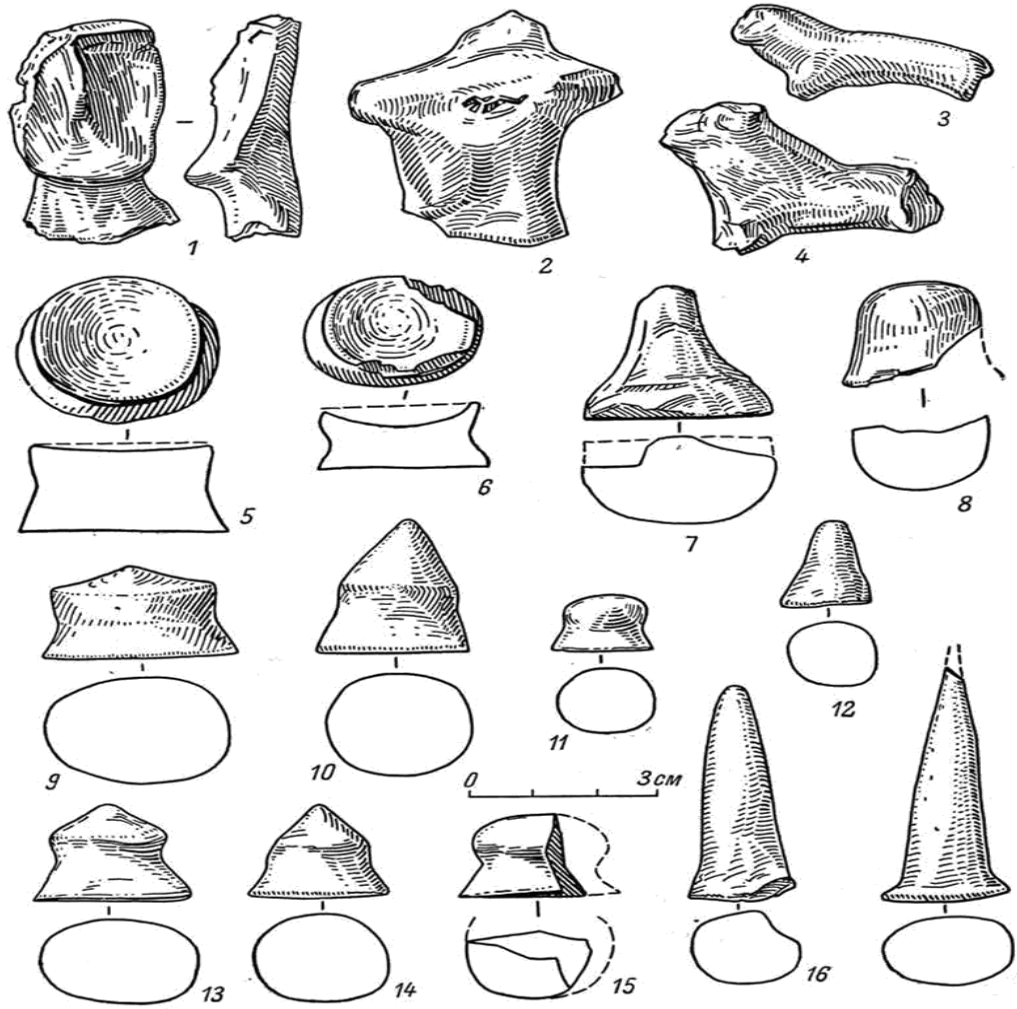
düşündürmektedir” diye yazmıştır²¹⁸. Böyle bir sonuca Ceytun’da bulunmuş eşyaları LOİA AN SSCB Arkeolojik teknoloji laboratuvarında incelemeye alan Rus araştırmacılar Semenov ve Korobkova da varmışlardır.²¹⁹

Şekil 2.37. Pişmiş Topraktan Yapılmış Objeler (Masson 1971).

²¹⁸ S. N. Bibikov, “Rannetripolskoe Poselenie”, *MIA*, 38, Moskova 1953, s.200.

²¹⁹ Korobkova, *Opreğenje Funktsiy Kostiannyh i Kamennyh Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Rabott*, s.110-133.

Şekil 2.38. Kilden ve Pişmiş Toprakta Yapılmış Objeler (Masson, 1971).

Erken dönem yerleşik tarım alanı olan bölgelerde, örneğin Tripoli’de fiş olarak bir tek topraktan yapılmış koniler kullanılmıştır.²²⁰ Yalnız Ceytun’da bulunmuş fişlerin farklılık sebebini çıkartmak güçtür; belki rakip fişleri ayırt etmek ya da farklı rollerdeki fişleri ayırt etmek amacıyla farklı fişler yapılmış olabilir. Ceytun’da bulunmuş fişlerin sayımı sonucu bunların birbirine oranını belirlemek mümkün değildir, yalnız sayıca çok az olan konilerin diğerlerin içinden fark edildiğini söylemek mümkündür.

Ceytun kültürünün temelinde olan yerleşik tarım ekonomisinin istikrarlı oluşu neolitik köylerde yaşayanların boş zamanlarının olmasını öngörmektedir, özellikle kış günlerinde boş zamanlar farklı oyunlarla doldurulmuş olabileceği düşünülmektedir. Bu

²²⁰ Masson, *Posilenie Djejtun*, s. 98-99.

oyunların tarihi diğer Neolitik Çağ'daki oyunların tarihi gibi daha Mezolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır. En azından Mezolitik Çağ'daki Gari Kamarbanda köylerinde yanmamış topraktan yapılmış, araştırmacıları şaşırtan honiler bulunmuştur. Benzer oyun geleneğinin korunmuş olması Güney Türkmenistan'da da görülmektedir. Kalkolitik Çağ'da ki bu oyunlarda kullanılmış olan toprak ve taştan yapılmış konik şekilli fişlere ilgili yerleşimlerde de rastlanmaktadır.²²¹

Üzerinde durmak istediğimiz diğer bir buluntu türü heykelciklerdir. İlgili malzemeler oldukça sıradan olup sayı bakımından azdır. Böylesi bir durum Ceytun'un erken dönem yerleşik tarım yerleşimlerine benzer bir yerleşim alanı olduğunu bir kere daha göstermektedir. Nispeten insana benzer heykellerin var olduğunu, bulunmuş olan pişmiş toprak kafa göstermektedir (Bkz. Şekil 2.37., 1). Bulunan kafada sembolik olarak burun, kaşlar, ve sarkmış çene şemaları gösterilmiştir.²²² Diğer buluntular arasında küçük bir bayan figürünün gövdesi ayırt edilmektedir; göğüsleri konik biçimde olup, birisi kırılmıştır (Bkz. Şekil 2.37., 1). Maalesef heykelin geriye kalan kısmına bakarak oturan ya da ayakta olan bir bayanın olduğunu söylemek mümkün değildir; aslında bu durum bu türün Kalkolitik Çağ'da ki gelişimi açısından çok önemlidir. Elde edilen malzemelere göre erken Kalkolitik Çağ'da (Namazga 1) ayakta duran heykeller yaygındır ve sonradan oturan heykeller de yapılmaya başlamıştır. Bununla beraber devir olarak Ceytun'a yakın olan Ortadoğu'daki yerleşimlerde (Jarmo, Hassuna, Hacılar, Çatalhöyük) oturan bayan heykelleri tüm yerleşimlerde yaygındır. Bunların üst kısımlarında bazen oturan insanın silüetini fark etmek mümkündür. Konik bazlı topraktan yapılan heykeller Jarmo'da ki buluntulardan ötürü bilinmektedir.²²³

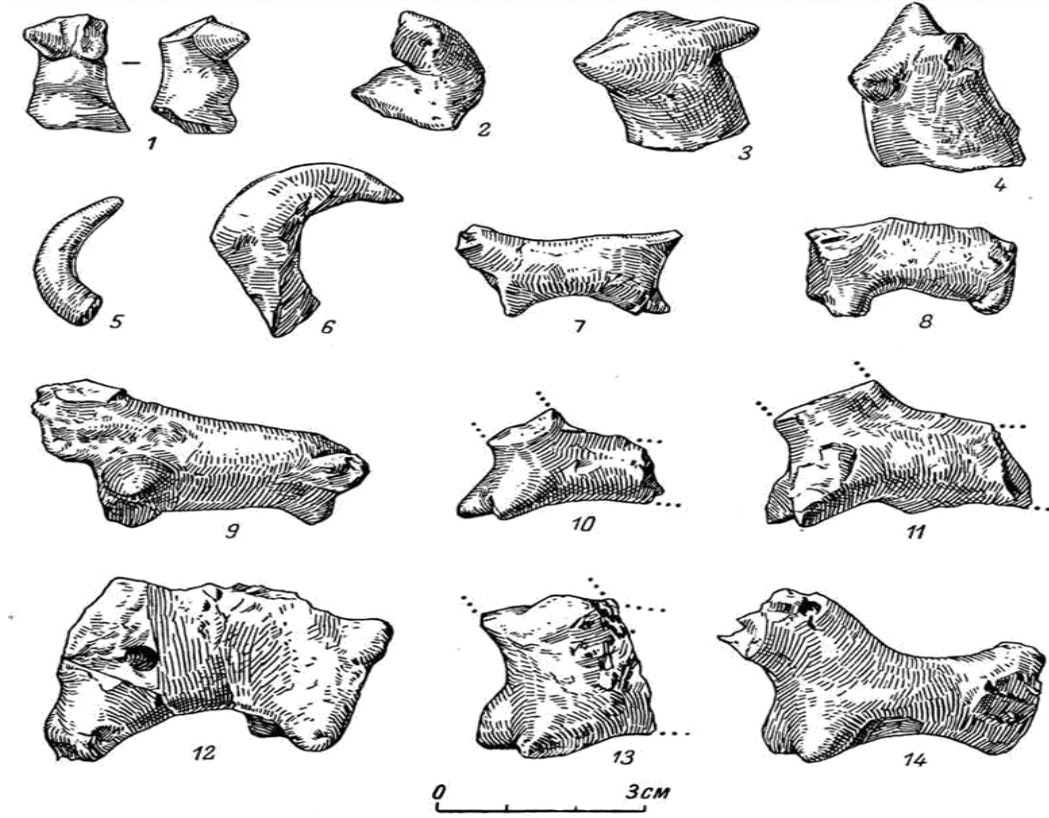
Ceytun'da hayvan şekilli heykeller daha çok çeşitli ve daha yaygındır. Burada bulunmuş olan hayvan figürleri hem pişmiş hem de pişmemiş topraktan yapılmıştır. Bunların yapımında şematik özellikleri ve özensizliği görmek mümkündür, yalnız bazı heykelcikler belirli bir ustalıkla yapılmıştır. Örneğin heykellerin biri görünüşe göre kendine özgü sakalıyla bir keçiyi ifade etmektedir (Bkz. Şekil 2.39., 4). Hayvanların boynuzları da büyük bir ustalıkla yapılmıştır (Bkz. Şekil 2.39., 5, 6). Ceytun'da bulunmuş heykellerin arasında net yorumlanabilen heykellerin arasında keçi heykellerinin oluşu dikkate değer. Daha sonraki devirlere ait yerleşimlerde aynı

²²¹ Masson, *Drevneishaia Zemledelcheskaia Kultura Srednei Azii*, s.27.

²²² Shetenko, *Terrakotovaia Golofka s Poselenia Djeitun*, s.82-83.

²²³ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.100.

zamanda büyükbaş hayvanların ve diğer evcil hayvanların heykelticikleri de bulunmaktadır.²²⁴

Şekil 2.39. Toprak ve Kilden Yapılmış Figürler (Masson 1917).

Topraktan yapılmış hayvan figürlerinin çoğunda uçlu çubuk ya da kemik ile yapılmış deliklerin olması oldukça ilginçtir (Bkz. Şekil 2.39., 12, 14). Bu durumaun sebebi olarak, avcılarının şans için çömlek figürleri yapmış ve figürler daha kurumadan sihir işlemlerini yapmış olduğu düşünülmektedir. Son Ceytun dönemine ait Çağılı-Depe yerleşiminde üzerine keskin bir kemik parçası batırılmış çömlek figür bulunmuştur²²⁵. Hayvancılığın artmasıyla bereketin sembolü olarak sihirli ayinler evcil hayvanların kullanımıyla da gerçekleştirilmiştir.²²⁶

²²⁴ Berdiev, *Çağılı-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoj Djeitunskoi Kulturi*, s.26.

²²⁵ Berdiev, s.28.

²²⁶ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.100-101.

2.4.4. Süs Eşyaları

Öncelikle Ceytun'da ölülerin son yolculuklarına zengin kıyafetlerle uğurlandıkları mezarların, Ceytunlular tarafından değer verilen özel eşyaların yerleşim alanı içerisinde bulunmamış olduğunu bildirelim. Bulunmuş olan süs eşyaları ya kaybolmuş ya da daha o zamanlarda kırılmış olması nedeniyle atılmış eşyaların arasındadır. Bu durumda bile bunlar neolitik kuyumcuların yapmış oldukları ürünlerin çok çeşitli olduğunu göstermektedir.²²⁷

Buluntuların içinde sayıca en fazla olanı gerdanlıklardır. Görünüşe göre gerdanlıklar yerel kabilelerde en yaygın süs eşyası konumundadır. Daha Mezolitik Çağ'da Ortadoğu'daki defin işlerinde görülebileceği gibi düğmeli gerdanlıklar oldukça yaygındır ve bunlar elbisenin üzerine ya da başlıklara takılmaktadır. Krasnovodski yarımadasındaki Kaylü mezarlığında Rus arkeolog Okladikov tarafından yapılmış olan kazı çalışmalarının da gösterdiği gibi bu adetler Neolitik Çağ'da Güney Türkmenistan'da da başarıyla yayılmıştır. Buradaki küçük gerdanlıklar gömülmüş insanların kafataslarında bulunmuştur; herhalde küçük gerdanlıkların başlıkların süslenmesinde kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.²²⁸

Elbette erken dönem yerleşik tarım devrindeki toplumu oluşturanların hepsi görkemli süs eşyalarına sahip değillerdi. Örneğin M.Ö. 6-7 bin yıllarındaki İran'ın güneybatısında yer alan Tepe-Guran köyünde süs eşyaları sadece iki mezarlıkta bulunmuştur. Burada üzeri delinmiş hayvan dişinden yapılan birkaç bileklik ve deniz kabuğundan yapılmış gerdanlık bulunmuştur.²²⁹

Denizden uzak olan Ceytun'da taştan ve kemikten yapılmış olan gerdanlıklar oldukça yaygındır. Bunların haricinde küçük boru tipi kemiklerin kesilmesiyle yapılmış olan gerdanlıklar sıkça bulunmaktadır. Kesme izleri bulunan bu tür kemiklerin kalıntıları da buna bir işarettir (Bkz. Şekil 2.40, 17). Gerdanlıklar farklı şekillerdedir, yalnız üstün olanları küçük uzun ilikli türleridir (Bkz. Şekil 2.40., 1-7). Bazen gerdanlık yüzük şeklinde de olabilmektedir.²³⁰

²²⁷ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.93-94.

²²⁸ Okladikov, *İzuchenie Pomiatnikov Kamennovo Veka v Turkmenii*, s.31-32.

²²⁹ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.94.

²³⁰ Masson, s.94-95.

Özellikle yatay oluk kertiklerin bulunduğu gerdanlıklar gösterişlidir (Bkz. Şekil 2.40., 9). Beyaz taştan boncuk ebadında ve küçük yüzükler şeklinde gerdanlıklar yapılmıştır (Bkz. Şekil 2.41., 5). Bunlar küçük olması nedeniyle Ceytunlular tarafından sıkça kaybedildiği anlaşılmıştır. Bu şekildeki daha büyük türde gerdanlıklar da mevcuttur (Bkz. Şekil 2.41., 21). Aynı malzemeden silindir şeklinde biraz daha iri gerdanlıklar da bulunmuştur (Bkz. Şekil 2.41., 3).

Ceytun'da deniz kabuğundan yapılmış gerdanlıklar da bulunmuştur. Bunlar Hazar denizindeki yumuşakça kabuklarından yapılmış büyük gerdanlıklardır (Bkz. Şekil 2.42., 8). Bu ürünlerin yapıldığı atölye Kuba-Tengir burnunda bulunmuştur.²³¹ Bu gerdanlıkların Orta Asya'daki yaygınlığı konusunda özel bir araştırma bile yapılmıştır.²³² Gerdanlıkların yapımında sırasında sırtı küçük testereyle kesilmiş olan kauri deniz kabukları kullanılmıştır (Bkz. Şekil 2.42., 6, 7). Korobkova'nın tanımlamış olduğu gibi Ceytun'da bulunmuş olan kauri deniz kabukları büyük bir ihtimalle Hint okyanusundan getirilmiştir. Klark'ın da bildirdiği gibi, deniz kabuğundan yapılmış olan ve ilkel insanları zarif görünüşü ile cezbeden süs eşyaları değişme yoluyla oldukça uzak yerlerden getirtilirdi.²³³ Ceytun'da kauri deniz kabuklarının süs eşyaları olarak kullanılmasından ziyade muska olarak kullanılmış olabileceği de düşünülmektedir. Görünüşe göre köyde bulunmuş taştan süs eşyalarının kullanımını da aynen böyledir. Şekil itibarıyla yırtıcı hayvan dişine benzeyen siyah damarlı beyaz taşlardan yapılmış olan süs eşyaları buna bir örnektir²³⁴ (Bkz. Şekil 2.41., 4).

Koruyucu muska olarak kullanılmış olabileceği düşünülen süs eşyaları, taştan yapılmış hayvan figürlerini andırmaktadır. Zımparalanmış taştan yapılmış olan süs eşyasının biri, oturmakta olan insana benzemektedir (Bkz. Şekil 2.42., 10). En azından Güney Türkmenistan'da daha sonraki yerleşimlerde bulunmuş olan topraktan yapılmış insan figürlerinin görüntüsü böyledir²³⁵. Yalnız daha gerçekçi yontu uygulamalı süs eşyaları da bulunmaktadır. Bunlara, iki delikli koyun (Bkz. Şekil 2.42., 11) başı, örnek olarak verilebilir. Heykelciğin yan kısmının kırılmış olmasının, ikinci deliğin yapılmasına neden olduğu tahmin edilmektedir. Buna benzer kırılmaların sıkça

²³¹ A. P. Okladikov, "İzuchenie Drevneysih Arheologicheskikh Pomiatnikov Turkmenii", *KSİİMK*, 38, Aşgabat 1949, s.69-70.

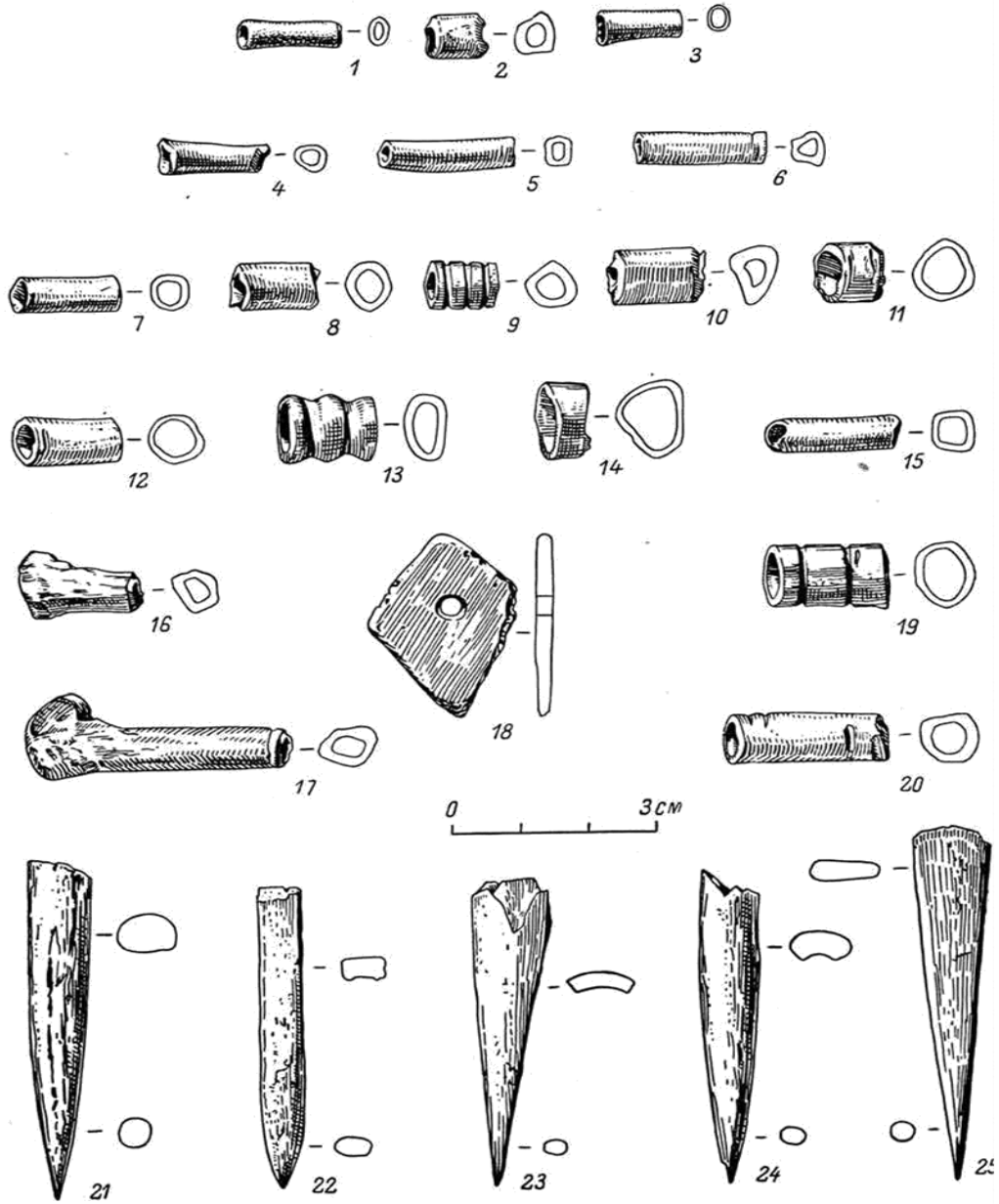
²³² A. V. Vinogradov, "Neoleticheskie Ukreshenia", *KSİİMK*, 59, Moskova 1955, s.34-35.

²³³ D. G. Klark, *Doistoricheskaya Evropa*, Moskova, 1953, s.242-243.

²³⁴ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.98.

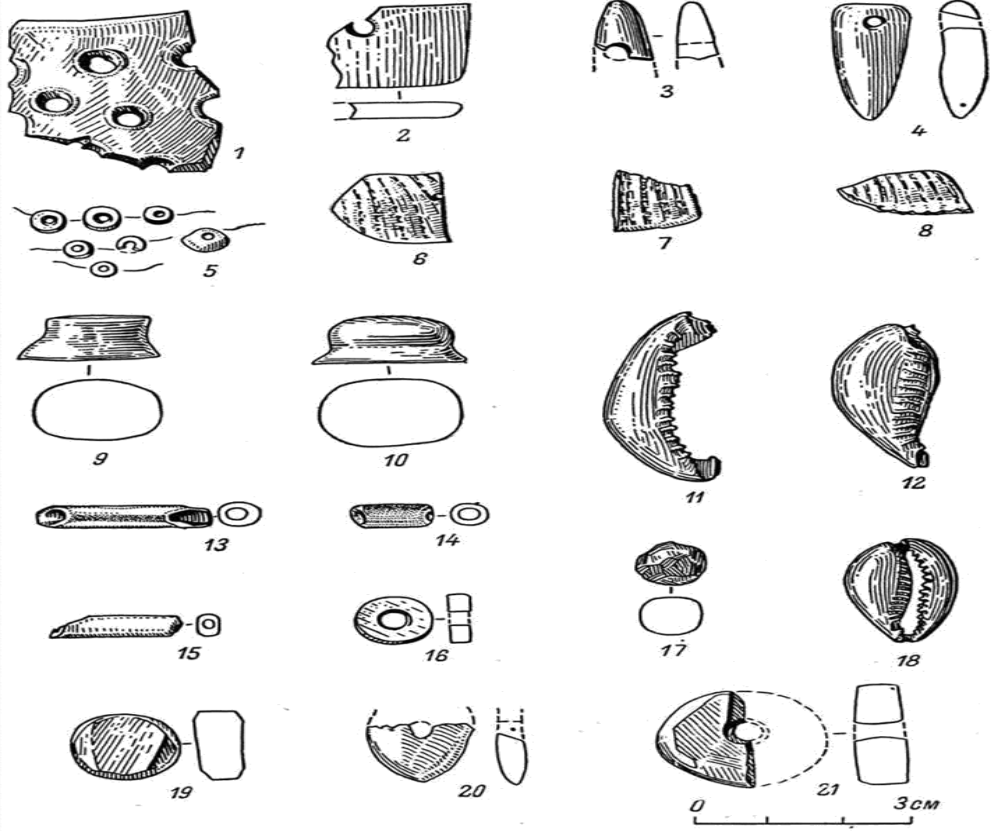
²³⁵ Masson, *Drevneishaia Zemledelcheskaia Kultura Srednei Azii*, s.29.

olduğunu, iki adet küçük heykelcikte de göstermektedir (Bkz. Şekil 2.42., 14, 15). Her ikisinin de başları daha o zamanlarda kırılmış olup, atılmış oldukları düşünülmektedir. Ceytunlular mükemmel olmayan aletleriyle bu tür küçük süs eşyaları üzerinde büyük delikler açmaya çalışılmış ve bu nedenle süs eşyalarının daha yapım aşamasında kırılmış olduğu anlaşılmaktadır²³⁶

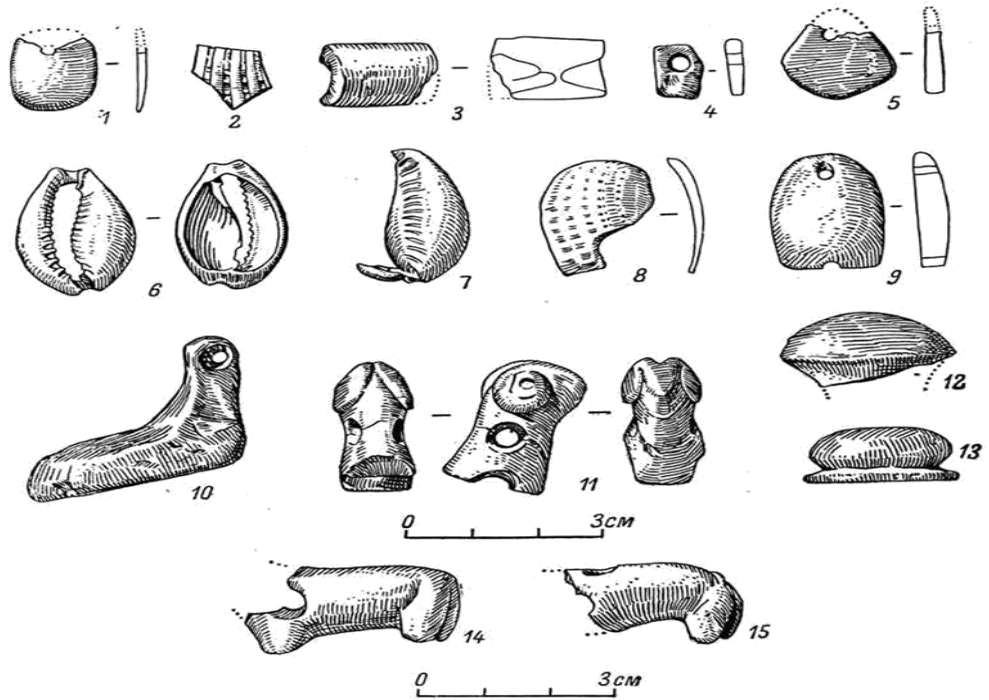

Şekil 2.40. Kemikten Yapılmış Süs Eşyaları (Ceytun) (Masson 1971).

²³⁶ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.94-95.

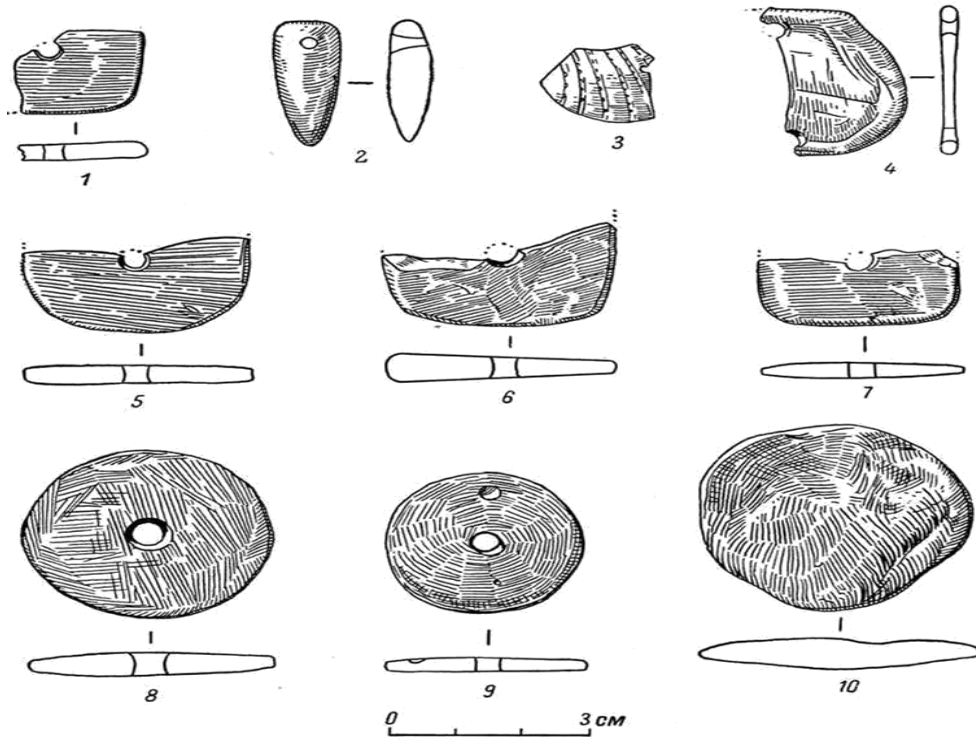
Şekil 2.41. Ceytun Kültürüne Ait Farklı Türde Süs Eşyaları (Masson 1971).

Şekil 2.42. Toprak ve Deniz Kabuğundan Yapılmış Ürünler (Ceytun) (Masson 1917)

Bu süs eşyalarını yaparken Ceytunlular'ın dört ayaklı hayvanlardan hangisinin figürünü yapmaya çalıştıklarını belirlemek zordur. Heykelciklerin birisinde, hayvanın sırtına doğru kıvrılmış kuyruğu bile ifade edilmiştir (Bkz. Şekil 2.42., 15).

Bu eşyalardan farklı olarak diğer taştan yapılmış süs eşyalarının kullanım alanları hakkında her zaman doğru fikirler yürütmek mümkün olmamaktadır. Taştan yapılmış yassı dikdörtgenlerin ve tekerlerin yorumlanmasında çeşitli fikirler ortaya atılmıştır (Bkz. Şekil 2.43., 5-9). Ceytun'da bulunmuş malzemelerin ilk yayınlanmasında bunlar küçük ebatlı ve bol olması nedeniyle süs eşyaları arasında gösterilmiştir.²³⁷ Korobkova tekercikleri örme sırasında kullanılan ilkel yardımcı alet olarak görmektedir.²³⁸ Berdiyev de aynı fikri paylaşmaktadır. Böylesi bir yorum yalnız dikdörtgen ve kare şekilli taşların kullanım amacını açıklayamaz. Elbette bu disklerin süs eşyası olarak kullanımı Ceytun kültüründe dokumacılığın oluşmuş olma ihtimalini doğurabilir. Ön Asya'daki neolitik yerleşim alanlarında ve Güney Amerika'da yapılmış kazıların arkeolojik malzemeleri insan tarihinin bu devrinde dokumacılığın mevcut olduğunu göstermektedir.²³⁹

Şekil 2.43. Taş ve Deniz Kabuğu Ürünler (Masson 1917).

²³⁷ Masson, *Djeitunskaja Kultura*, s.56.

²³⁸ Korobkova, *Arudia Truda i Hozeistvo Neoliticheskiy Plemen Srednei Azii*, s.78.

²³⁹ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.95-96.

Bu anlamda, çift delikli beyaz taştan yapılmış yassı el işi ufak ürün, ayrı bir önem taşımaktadır (Bkz. Şekil 2.42., 9). Şekil olarak buna benzer deniz kabuğundan yapılmış ürünler Luke-Vrublevetz ve Mariupol mezarlıklarında da bulunmuştur. Araştırmacılara göre bunlar elbiselere dikili süs eşyaları olarak kullanılmıştır. Ceytun'da bulunuş olan bu ürünün de bu amaçla kullanılmış olabileceği düşünülmektedir.²⁴⁰

Böylelikle Ceytun'da bulunan eşyaların oldukça geniş bir koleksiyon oluşturduğunu görmekteyiz. Bu koleksiyon, Ceytun sakinlerinin üretim, yaşam ve inanç özellikleri hakkında bir dizi bilgi vermektedir. Ceytun'da kazılmış olan yerleşim yerleriyle beraber, buluntuların da bu önemli yerleşim üzerindeki tarihi yorum sorularının çözülmesi açısından güvenilir bir temel oluşturmaktadır.

2.5. CEYTUN KÜLTÜRÜ'NÜN EKONOMİK YAPISI

Ceytun kültürünün ekonomisi detaylı araştırma açısından büyük bir ilgi uyandırmaktadır. Erken dönem yerleşik tarım ekonomilerinin, çoğunlukla arkeolojik raporların son kısmına eklenen, anlamsız ifadelerden uzak bir şekilde incelenmesi, zamanla ilkel yaşam tarihi sorunlarının derinlemesine çözümü için oldukça güvenilir gerçeklere dayalı veritabanının oluşturulmasına imkan sağlamaktadır.

Ceytun ekonomisinin bazı yönleri, ilk önce Ceytun'un tamamen kazılmış olması ve ilgili aletlerin detaylı bir şekilde incelenmiş olması sayesinde oldukça detaylı biçimde nitelendirilebilir.

Neolitik Çağ Ceytun ekonomisinin temelinde ilk önce tarım, hayvancılık ve avcılığa dayalı erzak edinme bulunmaktadır. Ceytun kabilelerinin ekonomisinde tarım en önemli, belki de en önceliklidir. Buna bir taraftan uzun süreli yerleşmiş köyler, diğer taraftan ise Ceytun sakinlerinin yaşamında büyük rol oynayan tarım ve buna bağlı ürünler tanıklık etmektedir. Örneğin köylerin tümünde yapıların inşası ve onarımında ve yine çömlek kapların yapımında kullanılan toprağa cömertçe eklenmiş çok sayıda doğranmış samanın bulunması bu durumun ispatıdır. Ceytun'daki sadece yapıların inşası için bol miktarda saman gereklidir. Bununla birlikte toprak-saman karışımı harç, zeminin, çatının kaplamasında ve birçok depo alanının inşasında da kullanılmıştır.

²⁴⁰ Bibikov, *Rannetripolskoe Poselenie*, s.200.

Saman muhtemelen çakmak taşından yapılmış bıçaklarla ya da oraklarla doğranmıştır.²⁴¹

Yukarıda da belirtilmiş olduğumuz gibi Ceytun'daki malzemelerin arasında toplam 1097 adet orak ucu bulunmaktadır. Çopan-Depe'deki malzemelerden de belli olacağı gibi orak başına 1-3 ucun kullanılmış olduğu hesap edilirse en az 500-600 orağa denk gelmektedir. Yalnız bir yapı katı seviyesinin var olduğu süre (50-60 yıl) boyunca bu iş aleti türünün değiştirilmesi bu kadar önemli rakamlar ile açıklanabiliyor ise o zaman Ceytun'luların yaşamında bu aletin ne kadar önemli olduğu açıktır.

Ceytun'luların ekmiş olduğu tahılların içeriğini bir dizi bulgular sonucu sayabiliriz. Ceytun'un kendisinde muhtemelen buğday ve tartışmasız arpa tahıllarının izleri görülmektedir. Ceytun köyü ile aynı zamana denk gelen Çopan-Depe'nin alt tabakalarında buğday ve arpa samanı ve tahıllarının izleri kalmıştır.²⁴² Tahılların bu iki türü Bami'deki kömürleşmiş tahılların kalıntılarında da görülebileceği gibi Ceytun kültürünün orta safhasında da tüketilmiş olduğu belirlenmektedir.²⁴³ Ceytun kültürünün son safhasında olan Çagıllı-Depe'de çift sıralı arpa (*Hordeum Disticum*), yumuşak buğday (*Triticum Vulgare*) ve kısa boylu buğdaya (*Triticum Compactum*) ait izler bulunmuştur.²⁴⁴ Kalkolitik ve bronz çağlarında Güney Türkmenistan'daki çiftçiler de aynı tahılları tüketmişlerdir.²⁴⁵

Görüldüğü gibi buğdayın bu iki türü Güney Türkmenistan'daki erken dönem çiftçilerce yaygın olarak ekilmiştir. Kısa boylu buğday M.Ö. III bin yılların başına ait Güney Afganistan'daki tabakalarda (Mundigak II) ve İnd vadisindeki Harappa kültürüne ait yerleşim alanlarında da kullanılmıştır.²⁴⁶

Yukarıda sayılan tahıl türlerinin yetiştirilmesi şartları geniş çaplı paleocoğrafik araştırmalar sonucu belirlenebilmektedir. Yalnız kimi durumlarda doğal koşulları kimi durumlarda ise bu gözlemler sadece ön inceleme ile yapılabilmiş olması nedeniyle yetersizdir.

²⁴¹ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.140.

²⁴² Ershov, *Holm Chopan-Depe*, s.19.

²⁴³ Berdiev, *Stratigrafia Bamiskogo Poselenia*, s.4.

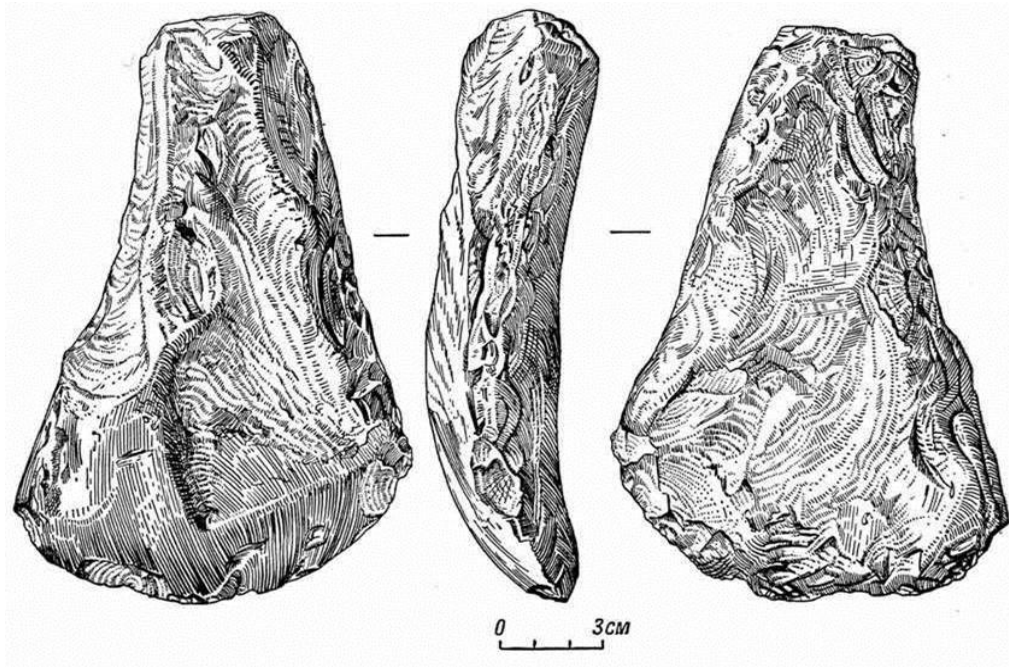
²⁴⁴ Berdiev, *Chagıllı-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s.41.

²⁴⁵ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.140-141.

²⁴⁶ Masson, s.141

Bölgede gerçekleştirilen jeolojik araştırmalar neticesinde, sık sık su taşkınlarnn meydana geldiği anlaşılmaktadır. Bu durumda Ceytun halkının taşkın sular altında kalan alanlardaki tarlalarını nasıl işledikleri tam olarak açıklanamamaktadır. Ceytun'un kendisinde ve diğer yerleşimlerde toprağı işlemek için kullanılan çapa türü aletler, buluntular arasında yer almamaktadır.

Uzun yıllardır süren sistematik kazılara konu olan Güney Türkmenistan'daki diğer Kalkolitik yerleşimlerde de çapa türü aletler yine bulunmamaktadır. Sadece, apanın taştan yapılmış başlığı 1965 yılında Berdiev ve Ganyalin tarafından Meana-aai, bölgesindeki akmaklı-Depe'de, Anav IA dönemine ait tabakalarda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında bulunmuřtur²⁴⁷ (Bkz. Şekil 2.44.).

Şekil 2.44. akmaklı-Depe'de Bulunmuş Taş apa (Masson 1971).

Bu aletlerin sadece Anav IA tipi yerleşimlerde var oluşu muhtemelen o dönemde Güney Türkmenistan'a kadar ulaşmış olan batı kültürünün etkilerinin yansımaları olsa gerek. Ceytun döneminden itibaren çiftçilerin kullanmış oldukları temel aletler ise kazma sopalardan, belki de buna ek olarak ağaçtan yapılmış kreklerden ibarettir²⁴⁸

²⁴⁷ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.142.

²⁴⁸ Masson, *Djeitunskaya Kultura*, s.62.

Karıkların oluşturulması için muhtemelen dalı çok olan sopalara kullanıldığı anlaşılmaktadır.²⁴⁹ Ceytun kültürünün son safhalarına doğru kazma sopalara ucuna takılan ağırlaştırıcı yüzükler görülmektedir.²⁵⁰ Bu durum tarlanın işlenmesinde kullanılan aletlerin farklılaştırıldığına işaret etmektedir. Örneğin ilkel Peru yerleşimlerindeki malzemeler arasında erkeklerin kullandığı bazen bronz uçlu ve çiftçinin ayağına denk gelecek yerde yatay çıkıntılı kazıklar mevcuttur ve kadınlar ise kazılmış toprağın yumuşatılması için taş diskli kalın kolyeleri kullanmışlardır.²⁵¹

Ağırlaştırıcı yüzüklerin icadına kadar tarlaların hiç işlenmemiş olduğunu düşünmek zordur. Ceytun'lular tarlaların ekilmesinde ve sulanmasında tamamen tabiata güvenmiş olsalar bile toprak yapılarının inşasını kazma aletleri olmadan yapamazlardı; bu durumda, bu aletlerin yardımıyla onlar gerekli inşaat malzemelerini elde etmiş oldukları sonucuna varmaktayız.

Ceytun'luların tarladan mahsullerini toplamak için kullandıkları aletler, ekilmesinde kullanılan aletlere göre daha iyi bilinmektedir. Bunlar ağaç ya da kemik temelin üzerine çakmak taşından yapılmış uçlar yardımıyla takılan oraklardır.

Bununla birlikte bu zamanda Jarmo, Hassuna ve Hacılar da elde edilmiş olan malzemelerin de gösterdiği gibi Ortadoğu'da orakların daha eğilmiş ve geliştirilmiş şekli yaygındır. Korobkova Ceytun kültürünün var olduğu sürece orak uçlarının geliştirilmiş olduğunu belirtmektedir.²⁵² Ceytun Kültürü'nün erken safhalarında düz şekilli ve ucu rötüşlanmış uçlar kullanılmış, orta safhaya doğru iri ve kaba mikrolit ağızlar daha yaygındır ve bunların sayısı son safhaya doğru artmaktadır.

Ortadoğu'daki erken dönem yerleşik tarım kültürü alanlarında her yerde hemen önünde yanık tahılların olduğu ocaklar bulunmuştur. Ceytun kültürüne ait yerleşimlerde ise yanık buğday ve arpa tahılları Bami ve Çağılı-Depe'de bulunmuştur.²⁵³

Ceytun'luların her evde, özellikle küçük ebatlı evlerde evin önemli bir kısmını işgal etmiş olan iri ocakları buldurmaya çalışmış olmaları bu durumdan kaynaklanmaktadır.

²⁴⁹ Sarianidi, *Pomiatniki Poznevo Eneolita Yuga Vostochnoy Turkmenii*, s.7.

²⁵⁰ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboti*, s.120.

²⁵¹ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.142.

²⁵² Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboti*, s.128.

²⁵³ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.145.

Ceytun'luların ikinci tür meşguliyetin hayvancılık ya da avcılık olduğunu net olarak belirlemek zordur. Ama Ceytun kültürünün erken safhalarında avcılığın önemi çok büyüktür, 1957-1958 yıllarında gerçekleştirilmiş kazı çalışmaları sonucunda elde edilmiş olan osteolojik malzemeleri inceleyen Rus araştırmacı Shevchenko toynaklı hayvanların dört ana grubunu belirlemiştir: sakallı keçi, yaban koyunu (*Ovis Orientalis*), keçi ya da koyun ve ceylan.²⁵⁴

Koyunların evcilleştirilmesi hakkında yargıya varmak güç, ama muhtemelen ilgili sürecin Ceytun kültürünün var olduğu dönemde, hatta mezolitik çağda bile görüldüğünü söylemek mümkündür. 1962 – 1963 yıllarında Ceytun'da yapılmış olan kazı çalışmaları sonucu elde edilmiş olan malzemelerden yola çıkılarak, 9 baş ceylan ve 28 küçükbaş hayvanların (koyun ya da keçi) mevcut olduğunu, bunların arasında evcilleştirilmiş olanlarının da mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Ceytun kültürünün sonuna doğru büyükbaş hayvanlar da evcilleştirilmiştir²⁵⁵. Örneğin Çağılı-Depe'de gerçekleştirilmiş olan kazı çalışmaları sonucunda elde edilmiş olan kemik kalıntıları evcilleştirilmiş boğaya ait olduğu anlaşılmıştır.²⁵⁶

Bu oran hayvancılığın avcılıktan daha üstün olduğunu göstermektedir ve kalıntılar içerik olarak sonraki kalkolitik yerleşimlerde bulunmuş hayvanlara ait kalıntılara daha yakındır.²⁵⁷

Ceytun'daki hayvancılığın özelliği tam olarak açıklığa kavuşmuş değildir. Güney Türkmenistan'daki kalkolitik yerleşimlerde de olduğu gibi Ceytun'un kendisinde ağıl ya da ahır olarak kullanılmış olabilecek yapılar bulunamamıştır. Kısmen bu amaçla evler arasında sıkışık kalan depo alanları da kullanılmış olabilir. Ceytun'daki avlularda bulunmuş olan kahverengi tabakalar burada hayvanların tutulmuş olmasına bağlanmaktadır. Bir başka varsayım ise, hayvancılığın çobanların küçükbaş hayvanları dışarıda otlatılması şeklinde gerçekleştirilmiş olabileceği yönündedir.²⁵⁸

XIX. asırda Ceytun kültürünün yaygın olduğu Aşkabat bölgesi yıl boyu hayvanları meradaki otlarla tutmaya yarayan otlaklarıyla en iyi bölgelerden biri olarak bilinmektedir. Aynı zamanda hayvanlar ilkbahar ve yaz dönemlerinde dağ eteklerindeki

²⁵⁴ Shevchenko, *K İstorii Domashnih Jivotnih Yujnogo Turkmenistana*, s.465.

²⁵⁵ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.147.

²⁵⁶ Berdiev, *Chagılı-Depe-Noviy Pomiatic Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s.42.

²⁵⁷ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.147-148.

²⁵⁸ Masson, s.147.

düzlüklerde bulunan mera otlaklarında tutulmuş, sonbaharda ise demiryolu ötesindeki kumluk alana gönderilmektedirler. En azından Ceytun yerleşimlerinde herhangi bir ağıl ya da ahır olarak kullanılabilecek yapıların olmaması²⁵⁹ böylesi hayvancılık tekniğinin daha M.Ö. VI bin yıllarında kullanılmış olduğunu göstermektedir.

Büyükbaş hayvanların daha geç evcilleştirilmiş olması ve sürüde fazla olmayışı doğal şartlar ile açıklanmaktadır: Bölgede hakim olan, kurak iklim, ova ve çöl ortamı koyun ve keçilerin yetiştirilmesi için daha elverişlidir.

Osteolojik malzemeler Ceytun ekonomisinde erzak edinmenin üçüncü türü olan avcılık hakkında farklı bilgiler vermektedir. Sakallı keçilerin evcilleştirilmiş olması hesaba katılınca yine Ceytunluların tüketmiş olduğu etin %25'ini avcılıktan elde edilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Yine hayvan türleri arasında birinci sırada ceylanlar (36 numune), sonra yaban koyunu (18 numune) ve domuz (2 numune) bulunmaktadır. Birkaç adet kürk hayvanı da bulunmuştur: tilki (9 numune) ve kedi (2 numune). Üç numune halinde kurt da bulunmaktadır.²⁶⁰ Araştırmacı Shevchenko avlanılmış kürk hayvanlarının gövdeleri hemen o yerde parçalanmış olabileceği yönünde düşüncesi bulunmaktadır.²⁶¹ Çağılı-Depe'de etinin tüketilmesi amacıyla avlanılan hayvanların sayısı bakımından ceylan (7 numune) ve kulan (7 numune) eşit miktarda bulunmaktadır. Kürk amaçlı avlanılan hayvanlardan ise tilki (5 numune) bulunmaktadır; tilki kürkü halen Çağılı-Depe yakınlarında dahil olmak üzere Güney Türkmenistan'ın birçok bölgelerinde oldukça yaygındır.²⁶² Kuzey Anav tepesi ve Geoksür vahasında elde edilmiş malzemelere göre kalkolitik çağda ceylan ve kulan avcılığı önceliklidir.²⁶³

Büyük bir ihtimalle eski Ceytunlular sulanma yerlerinde hem ceylanları hem de kulanları avlanmışlardır. Hem Ceytun'da hem de Gari-Kamarband'da kollektif özelliği taşıyan, büyük sürülere ve köpeklerin de yardımıyla yapılan baskın şeklindeki avcılığın mevcut olduğu yönünde çeşitli varsayımlar bulunmaktadır.²⁶⁴

Hem Ceytun dönemi, hem de bundan önce gelen mezolitik çağda kullanılmış olan ilkel avcılarının kullandığı silahlar hakkında şuana kadar elde edilmiş hiçbir bilgi yoktur.

²⁵⁹ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.148-149.

²⁶⁰ Masson, s.150.

²⁶¹ Shevchenko, *K İstorii Domashnih Jivotnih Yujnogo Turkmenistana*, s.465.

²⁶² Berdiev, *Chagilli-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s.44.

²⁶³ Hlopin, *Geoksurkaia Gruppy Poseleniy Epohi Eneolita*, s.47.

²⁶⁴ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.150-151.

Oldukça gelişmiş ve çok çeşitli çakmak taşı endüstrisinin var olmasına rağmen arkeologlar için alışılmış aletlerden ok ya da mızrak uçları, Ceytun yerleşiminin kendisinde bulunamamıştır.²⁶⁵ Bu durumda, mızrak, yay ve okların kullanılmadığı, sulanma yerlerinde ya da kollektif biçimde gerçekleştirilen her türlü avcılık faaliyetlerinin nasıl ve ne şekilde olduğu yönünde çelişkiler ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkili durum mezolitik yerleşimler örneğinde daha net belirlemektedir. Bu döneme ait yerleşimlerde de, temel gıda malzemelerinin avcılıkla edinilmiş olmasına rağmen cirit ve ok uçları hiç bulunmamıştır.²⁶⁶ Böylesi bir durumda, Güney Türkmenistan'ın, geometrik şekilli mikrolitlerin yaygın kullanımı ile çeşitli silahlar yapılan bölgeler arasında olduğu sonucuna varılabilir.

Bununla birlikte, Ceytun kültürüne ait olan, Çopan-Depe ve Çağılı-Depe'nin üst tabakalarındaki mızraklar için kullanılmış olan, konik ve yumurta şekilli, taş ve toprak uçlar bulunmuştur.²⁶⁷ Bu şekilde olan mızrakların uçları demir çağının başlangıcına kadar Güney Türkmenistan'da kullanılmıştır²⁶⁸. Araştırmacı Korobkova bu tür çekirdeklerin halen Tacikistan'da kullanılmakta olan yaylarda da bulunduğunu belirtmektedir.²⁶⁹

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, gıda maddelerinin üretilmesi ve elde edilmesi neolitik Ceytun ekonomisinin temellerini oluşturmuştur. Bununla birlikte bu ekonomik alanların desteklenmesi için ve özellikle elde edilmiş ürünlerin işlenmesi için bir dizi ev aletlerinin çalışır halde olması gereklidir. İlkel ekonominin bu alanı ise maddi ve manevi kültürel olmak üzere o dönemdeki toplumun bir dizi ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla işlemektedir. Profesyonel ustalığın yüksek seviyede oluşu ilkel zanaatların oluşumunun önünü açmıştır. Bu açıdan baktığımızda Ceytun çakmaktaşı endüstrisinin önemi daha da anlaşılmaktadır.

Neolitik yerleşimde kullanılan çakmak taşı endüstrisi tekniği tamamen mezolitik gelenek ve teknikler üzerine kuruludur. Çakmak taşı endüstrisinin temelinde ise daha sonra farklı aletlerin yapımında kullanılan ince ve keskin kenarlı mikrolitlerin çekirdekten ayrılması işlemi bulunur. Mikrolitler ucunun bir tarafının rötuşlanmış

²⁶⁵ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.150-151.

²⁶⁶ Masson, s.152.

²⁶⁷ Masson, s.152-153.

²⁶⁸ Hlopin, *Geoksurskaia Gruppya Poseleniy Epohı Eneolita*, s.49-50.

²⁶⁹ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djejtun Po Sdelam Raboti*, s.126.

olması haricinde ek olarak işlenmemiştir. Rötüşlama tekniği yamuk, daire dilimi ve farklı türden kazıyıcıların yapımında yaygın olarak kullanılmıştır. Çekirdekler, dilgiler ve rötüş aletleri gibi nesnelere Ceytun'daki 30 yapının içinden, 20'sinde bulunmuştur²⁷⁰ (Bkz. Şekil 2.45.).

Mezolitik çağ ile kıyasla Ceytun'da yeni taleplere uygun olarak çekirdeklerden ayrılmış mikrolitlerin kullanımı farklıdır. Yapılan aletlerin arasında orak uçları en çok sayıdadır.²⁷¹ Genel itibariyle Ceytun'un çakmak taşı endüstrisi seleflerin teknik başarıları üzerine kurulmuştur. Ceytun kültürünün gelişmesi sırasında ev aleti türünün gerilediğini ve azaldığını gözlemlemek mümkündür. Hatta orta safhalarda kırma yoluyla elde edilmiş kabaca mikrolitler, son safhalara doğru ise tamamen kaba mikrolitler görülür. Daha sonraki dönemlerde ise mikrolitik aletlerin hızla azalmakta olduğunu fark etmek mümkündür.²⁷² Namazga I gibi erken kalkolitik çağda bu süreç tamamlanır. Neolitik devrimin teknolojik temellerini oluşturan iş aletleri yok olmaktadır ve erken dönem çiftçi kabilelerinin kullanımında olmaktan çıkmaktadır.²⁷³

Ceytun'daki iş aletlerinin üretimi elbette çakmak taşı endüstrisi ile sınırlı değildir. Çok güzel biçimde zımparalanmış taş baltalar daha mezolitik çağa ait yerleşimlerde görülen zımparalama tekniğinin tamamen öğrenilmiş olduğunu göstermektedir. Ceytun'daki zımparalanmış aletlerin arasında boya ezici ve okları düzleştirmeye yarayan delikli ve karo şekilli taşlarda bulunmaktadır. Taştan ve çakmak taşından yapılmış aletler diğer ürünlerin yapımında kullanılan alet rolünü oynamıştır. Bunların yardımıyla özellikle kemik iğneler ve delici aletler yapılmıştır. Bunların nihai işlenmesi ve bilenmesi bileği taşının yardımıyla yapılmıştır.²⁷⁴ Bu tür bileyici taşlar Çağılı-Depe'de bulunmuştur.²⁷⁵ Teknolojinin basitliği ve delici aletlerin her yerde yaygın oluşu bunların her komplekste yapılmış olduğuna işaret etmektedir.

Farklı üretim alanlarında kullanılmış olan, taştan, çakmak taşından ve kemikten yapılmış olan iş aletleri oldukça geniş koleksiyonu oluşturur. Üretim alanlarının içinden derinin işlenmesi önemli yere sahiptir. Bu anlamda, avcılık ve hayvancılık Ceytunlulara yeterli ölçüde hammadde temin etmiştir. Ekonominin bu gelişmiş alanı oldukça zengin

²⁷⁰ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.153

²⁷¹ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboti*, s.127.

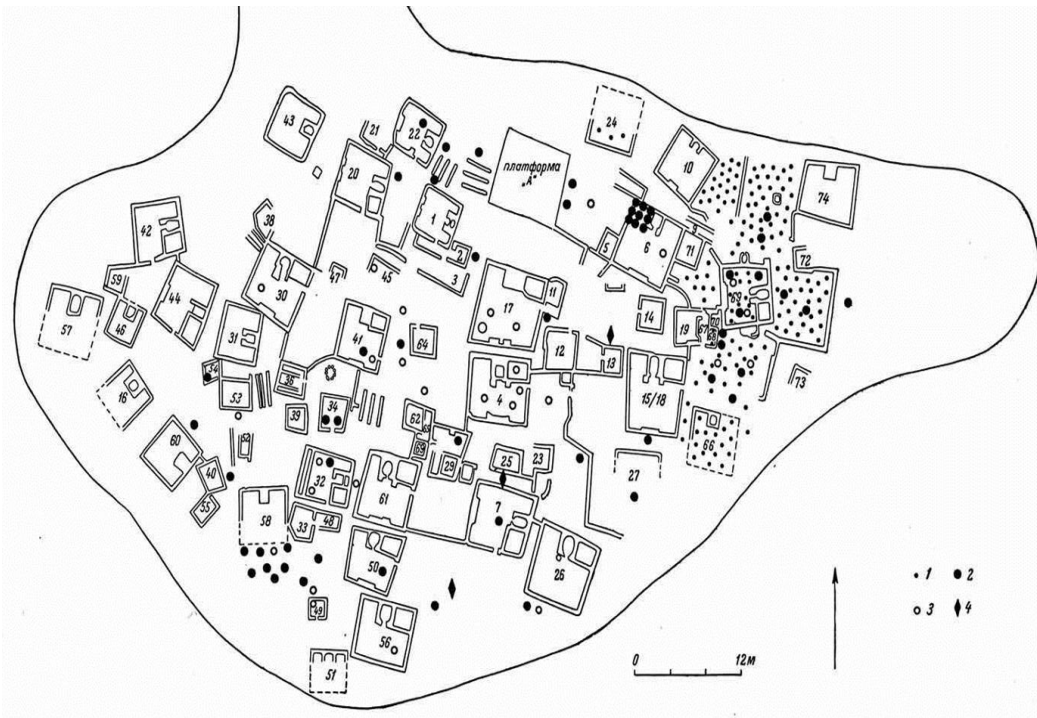
²⁷² Korobkova, *Primenie Metoda Mikroanaliza k İzucheniu Funktsiy Kamennih i Kostiannah Orudiy*, s.194.

²⁷³ Hlopin, *Dashlidji-Depe*, s.196.

²⁷⁴ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboti*, s.127.

²⁷⁵ Berdiev, *Chagılı-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoj Djeitunskoi Kulturi*, s.41.

alet takımına sahiptir ve aletler üretim sürecinin farklı safhalarında kullanılmıştır. Yeni yüzülmüş derinin iç yağlarından ve kaslardan temizlenmesinde Korobkova'nın yan kazıyıcı olarak adlandırdığı çakmak taşından yapılmış mikrolitler kullanılmıştır.²⁷⁶ Yine bu safhada hayvanların kürek kemiklerinden yapılmış olan kaba kemik kazıyıcılar da kullanılmıştır. Eğer temiz deri ihtiyacı varsa elde olan ham maddenin işlenmesindeki bir diğer süreç ise derinin yünden temizlenmesidir. Güney Afrika'daki çoban kabileler bu amaçla derinin üzerine toprak serpmişler ve güneşin altında kurumaya bırakmışlardır. Sonra deriyi sırasıyla yağ ve kum ile ovalamışlardır.²⁷⁷ Buna yakın teknik Ceytun'da da kullanılmış olabilir. Derinin sonraki işlenmesinde bir sonraki süreç ise yünlü tarafının kabartılmasıdır. Bu süreçte uçlu kazıyıcılar ve bu gruptaki benzer mikrolitik aletler kullanılmıştır. Derinin düzleştirilmesi için ise kemikten yapılmış parlaticılar kullanılmıştır.²⁷⁸

Şekil 2.45. Çakmaktaşı Kalıntılarının Ceytun Yerleşimi İçerisindeki Dağılımı (Masson 1971).

²⁷⁶ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Rabotti*, s.128.

²⁷⁷ G. Kunov, "Vseobshaya İstoriya Hozaitstva", Moskova 1929, s.467

²⁷⁸ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.156

Başlangıcı daha paleolitik çağa denk gelen derinin işlenmesi ve üretimi neolitik Ceytun'da en tepe noktasına ulaşmıştır. Muhtemelen deri sadece elbise üretiminde kullanılmış olmakla sınırlı kalmamış olup aynı zamanda deriden çeşitli çuvallar, çantalar, kutular ve benzer ürünler kirişlerle dikilerek yapılmıştır. Dokumacılık ise var olmuşsa bile bu dönemde daha başlangıç etabında olduğu anlaşılmaktadır. Etnoğrafik paralellerin de gösterdiği gibi deriden çeşitli ürünlerin yapımı sırasında iğne ya da delici alet yardımıyla kenarlarda delikler yapılmış ve kiriş bu delikten geçirilerek bir nevi dikim işi yapılmıştır.²⁷⁹ Görünüşe göre Ceytunlular da deriyi bu şekilde işlemişlerdi, çünkü delici aletler ve iğneler tüm bölgede bol miktarda bulunmuştur.

Bir dizi diğer bilgiler çakmak taşından yapılmış olan aletlerde de olduğu gibi derinin işlendiği yer olarak avluları işaret etmektedir. Ceytunluların bu pis işlemi evlerinin içinde yapmak istememeleri oldukça doğaldır, hem çoğu yapıların alanları bu tür faaliyetlerin yürütülebilmesi için çok dardır.²⁸⁰

Evlerde bulunmuş ilgili malzemelerin sayısı sadece 56 iken avlularda bulunmuş malzemelerin sayısı 121'dir. Derilerin ön işlenmesinde kullanılmış olan malzemelerin dağılımı dikkate değer. Mesela çakmak taşından yapılmış 70 adet ve kemikten yapılmış 12 yan kazıyıcılar avlulardan çıkartılmış, evlerden çıkartılan yan kazıyıcıların sayıları ise 30 ve 3 adetten ibarettir.²⁸¹ Korobkova iş aletleri üzerindeki kullanım izlerini derinin işlenmesi kapalı değil açık mekanlarda gerçekleştirilmiş olduğuna işaret olarak nitelendirmektedir.²⁸² Derinin kapalı mekanda işlenmiş olduğu varsayılırsa yumuşak malzeme kural olarak delici ya da kazıyıcıların üzerinde çizgi türünde iz bırakmaz ve aletlerin yüzeyleri genel olarak parlak olur. Ceytun'da bulunmuş olan aletlerin yüzeylerinde tam tersine çizgi türünde izler bulunmaktadır ve bu izler aletlerin yüzeyinin kum ya da toprak parçaları ile temas etmesi sonucu oluşmuştur.²⁸³ Böylesi izlerin alet yüzeyinde oluşması için ortam oldukça müsaittir, çünkü Ceytun'daki üstü açık avlularda kum gereğinden fazla miktarda bulunmaktadır.

Deri üretimi Ceytun toplumunda yaygın olmakla kalmamış, neredeyse her bir aile bu alanda uğraşmıştır. İlgili aletler sadece üç yaşam kompleksinde bulunamamıştır ve

²⁷⁹ Masson, s.156-157.

²⁸⁰ Masson, s.157.

²⁸¹ Masson, s.157-158.

²⁸² Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Rabotti*, s.125.

²⁸³ Masson, *Posilenie Djeitun*, s.157-158.

aynı anda bu kompleksler köyün kenarında olup buluntuların çok seyrek olması ile bilinmektedir.²⁸⁴

Deri ürünlerinin çakmak taşından yapılmış aletler yardımıyla üretilmesi neolitik çağda zamanla önemini yitirmeye başlamış ekonomik faaliyetler arasındadır. Bununla birlikte ekonominin bazı alanları neolitik devirde olmasa bile adım adım gelişmeye doğru yön almıştır. Bu mesele ağacın işlenmesi ile ilgilidir ki bununla Ceytun'daki birçok alet, özellikle zımparalanmış baltalar yakından ilgilidir. Araştırmacılar bu aletlerin Avrupa ve tropikal kuşaklardaki ormanlık alanların tarım alanlarına dönüştürülmesindeki en büyük etken olduğunun altını çizmektedirler.²⁸⁵ Ceytun kültürüne ait yerleşimlerin yer aldığı yarı çöl kuşağındaki tarım alanlarında arazilerin tarla olarak kullanılması için temizleme işleri çok büyük aletleri gerektirmemiştir. Yalnız marangozluk yerleşik yaşam biçimine geçilmiş olması nedeniyle ve bunun sonucu olarak yapıların inşasında gerekli malzemelerin temini nedeniyle büyük bir önem taşımaktadır. Bununla birlikte doğramacılık ve marangozluk aletlerin sap kısımlarının hazırlanmasından başlayarak her türlü kapların ve kutuların yapımına kadar farklı işlerde kullanılmıştır.²⁸⁶ Bu eşyaların neolitik çağda var olduğunu Çatalhöyük'te elde edilmiş malzemeler haber vermektedir. Ceytun'da yapılmış olan kazı çalışmaları bu tür üretimin var olduğunu ilgili iş aletleri vasıtasıyla ortaya çıkarmıştır. Bunların köy içindeki dağılımı yine çalışmaların avlu alanlarıyla olan ilgilerini göstermektedir.²⁸⁷

Önceki gelen üretimin iki türünde de olduğu gibi Ceytun'un neredeyse her yerinde ağaç işlenmiştir. 30 adet yaşam komplekslerinden sadece 5'inde ilgili iş aletleri bulunmamıştır; bunlara köyün kenarında olan ve kötü korunmuş yapılar da dahildir. Ceytun kültürünün var olduğu sürece ağaç işleme endüstrisinde herhangi bir gerileme belirtileri görülmemiştir²⁸⁸

Ceytun kültürünün son safhasına ait olan Çağılı-Depe'de 4 adet taş balta, yarı mamuller ve çakmak taşından yapılmış çeşitli çift saplı bıçaklar bulunmuştur.²⁸⁹ Çift

²⁸⁴ Masson, s.159.

²⁸⁵ Klark, *Doistoricheskaya Evropa*, s.243.

²⁸⁶ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.159-160.

²⁸⁷ Masson, s.160.

²⁸⁸ Masson, s.160.

²⁸⁹ Berdiev, *Çağılı-Depe-Noviy Pomiatic Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s.42.

saplı bıçakların yerini kalkolitik çağda görünüşe göre metalden yapılmış aletler almaktadır. Buna ek olarak bu dönemde yine küçük taş baltalar da görülmektedir.²⁹⁰

Erken kalkolitik çağda taş baltaların kaybolması bu aletlerin yapımında metalin kullanılmış olduğuna işaret etmektedir. Güney Türkmenistan'daki bilinen en eski bakır baltanın tarihi orta kalkolitik çağa denk gelmektedir²⁹¹

Neolitik devirde ortaya çıkan ve o dönemde önemli ölçüde gelişen üretim alanlarından bir diğeri de çömlek kapların üretimidir. Bu buluşun ilk etapta neolitik köylerde yaşayanlara kolaylık getirip getirmediği net olarak bilinmemektedir. Yukarıda da belirtilmiş olmak üzere Ceytun kültüründeki çömlek kaplar oldukça eski bir kompleksi temsil eder ve çömlekçiliğin birinci etaplarına tamamen uyar.²⁹²

Rus Araştırmacı Berdiev'in gözlemlemiş olduğu kadarıyla kalın duvarlı ve iri cüsseli kapların yapımında kullanılmış olan çamur bantların eni 4-6 cm'ye kadar ulaşmaktadır.²⁹³

Ceytun'daki çömlek kaplar sade motifler ile süslenmiştir. Boya olarak büyük bir ihtimalle toprak boyası kullanılmıştır. Toprak boyasının ezme yoluyla elde edildiğini köyde bulunmuş olan bir dizi taş karo ve havanlar da göstermektedir. Kapların üzerindeki çizim stiline bakılırsa boyanın sürülmesi için fırçalar kullanılmıştır. Bu fırçalara sap olarak ise boru tipli kemikler kullanılmıştır. Kemiklerin kalıntıları da Güney Türkmenistan'daki kalkolitik köylerin birinde bulunmuştur. Bazı kapların yüzeyleri desen çizilmeden önce taş ile zımparalanmıştır.²⁹⁴

Ceytun'daki diğer üretim türlerinde de olduğu gibi çömlek kap üretiminin belirli yerlerde yoğunlaşmış olduğunu düşünmek doğaldır. Bu düşüncüyü destekleyecek bulgulara henüz rastlanmamıştır. Bu meselenin çözümü kısmen Ceytun'daki kapların fırınlanması ile ilgilidir.²⁹⁵

²⁹⁰ Hlopin, *Dashlidji-Depe*, s.196.

²⁹¹ Hlopin, *Geoksurskaia Gruppya Poseleniy Epohi Eneolita*, s.50.

²⁹² Masson, *Posilenie Djeytun*, s.160-161.

²⁹³ Berdiev, *Chagıllı-Depe-Noviy Pomiatic Neoliticheskoj Djeitunskoi Kulturi*, s.43.

²⁹⁴ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.162.

²⁹⁵ Masson, s.162.

Araştırmacı Hlopin Namazga II dönemine kadarki Güney Türkmenistan'da seramiğin özel ocaklarda değil herhangi bir tertibat bulunmayan açık hava altında ya da çukurlarda fırınlanmış olduğunu öne sürmektedir.²⁹⁶

Rus arkeolog Sarianidi ise çömlek kapların her evde bulunan iri ocaklarda fırınlanmış olduğuna ihtimal vermiştir.²⁹⁷ Yalnız köydeki çömlek kapları fırınlamanın atıkları "A platformunun" doğu tarafında bulunmuştur ve bu nedenle yapı olarak ilkel ocağa benzer bu yeri çömlek kapların fırımlandığı asıl ve tek merkez olarak kabul etmemizi gerektirmektedir. Bu durumda bu ocağı ihtiyaç doğrultusunda köyde yaşayan her aile kullanabiliyordu. Halen Kopetdag'daki bazı köylerde tandır fırınlar ekmeği pişirilmesi amacıyla birkaç aile tarafından ortak kullanılabilmektedir.²⁹⁸

İlkel insanlar çömlek kapları fırınlamaya başlamakla günümüze kadar başarıyla geliştirmekte olan yeni üretim alanının başlangıcına temel atmışlardır. Ceytun'da çömlek kapların fırınlanmasıyla sınırlı kalmamıştır. İlkel çömlekçiler toprak figürleri ve oyun amaçlı fişleri üretmişlerdir. Daha sonrasında da görüleceği gibi kalkolitik çağda çömlekçilik deri ve çakmak taşlarını işlemede olduğundan farklı olarak gelişmeye devam etmektedir.²⁹⁹

Neolitik çağda çeşitli süs eşyalarının ve gerdanlıkların yapımı aynı anda hem geliştirmekte olan ve gelenek haline gelen bir iş olmuştur. Kökenleri yukarı paleolitik çağa kadar uzanan bu üretim türü zımparalama tekniğinin gelişmesiyle olanaklarını genişletmiştir. Diğer taraftan hakikaten de gelişmeye başladığı dönem metal işleme çağına denk gelmektedir. Ceytun'da gerdanlık ve süs eşyalarının yapımında delme, kesme ve zımparalama teknikleri kullanılmıştır.³⁰⁰

Korobkova'nın gözlemlemiş olduğu kadarıyla gerdanlıkların yapımında birincil malzeme olan küçük boru şeklindeki kemikler halka şeklinde kesilmiş, sonra kırılmış ve daha sonra kırık izleri bıçak ile zımparalanmıştır.³⁰¹

Diğer durumlarda ise delikler çakmak taşından yapılmış burgular ile yapılmıştır. Delme işlemi iki taraftan yapılmış ve oluşan delik çakmak taşından yapılmış

²⁹⁶ Hlopin, *Geoksurskaia Gruppya Poseleniy Epohi Eneolita*, s.50-51.

²⁹⁷ Sarianidi, *Keramichiskie Gornı Vostochnoanouskih Poseleniy*, s.84.

²⁹⁸ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.163-164.

²⁹⁹ Masson, s.164.

³⁰⁰ Masson, s.165.

³⁰¹ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboti*, s.130.

genişleticinin yardımıyla daha da geniřletilmiřtir³⁰². Ceytun'da bulunmuş olan akmak taşından yapılmış burguların çoğu sapsızdır. Seyrek durumlarda burguların avuçların arasında dönen çubuklara takılmıştır.³⁰³

akmak taşından yapılmış küçük testereler, burgular ve genişleticiler Ceytun'da oldukça yaygındır: bunlar 19 kompleksin içinde bulunmuştur. Özellikle 18 kompleksin içinden bulunmuş olan burgular çok yaygındır. Böylesi bir durum hiç de şaşırtıcı değildir çünkü burgular sadece ss eşyaların yapımında değil, kırılmış kapların onarılmasında da kullanılmıştır: kırık kabın duvarlarında burguların yardımıyla delikler açılmış ve sonrasında bu deliklerden kirişler ya da ipler geçirilerek onarılmıştır. Asma amaçlı delikler taştan yapılmış sıkıştırıcılarda ve yine taştan yapılmış ss eşyalarında bulunmakaktadır.³⁰⁴

Ceytun kültürünün var olduğu sürece ss eşyalarının üretimi gelişmiştir. Daha orta safhalarında tezgahda kullanılmış olan burgular mevcuttur. Ceytun kültürünün son safhasına denk gelen ağıllı-Depe'de tezgahda kullanılmış olan burguların bu tür aletlere oranı %54'tür.³⁰⁵ Yine burada bazen kırmızı boya ile boyanmış topraktan gerdanlık yapma çabaları da grlmektedir³⁰⁶. Yalnız bu tür ss eşyalar son kalkolitik çağa ait komplekslerde yaygın değildir.³⁰⁷ Her halukarda kalkolitik çiftçiler atalarından gelişmekte olan farklı süs eşyaları üretimini miras edinmişlerdir.

Ceytun kültürünün o kadar yakın olduğu Ortadoğu neolitiği, toprağı esnek oluşunun ve çok yönlü kullanılabilir olduğunun anlaşıldığı dönemdir. Seramik üretiminin haricinde toprağın bu özelliğiyle, öncelikle yaşam alanı yakından ilgilidir. Neolitik ağda oluşan ham toprak mimarisi yerine göre günümüze kadar devam etmiştir. Ceytun'daki iki yapı katı seviyesinde yapılmış kazı çalışmaları toprak kerpiçlerden inşa edilmiş yapı tarihinin ilk safhaları olduğunu göstermektedir. İlk önce uzun ve oval olan, içine iri doğranmış saman eklenen inşaat malzemelerinin hazırlanmış olduğu anlaşılmaktadır. Eğer samanların doğranması akmak taşından yapılmış bıçaklarla gerçekleştirilmiş ise toprağın elde edilmesi ve harcın hazırlanacağı çukurların

³⁰² Masson, *Posilenie Djeytun*, s.165-166.

³⁰³ Masson, s.166.

³⁰⁴ Masson, s.166-167.

³⁰⁵ Korobkova, *Opredelenie Funktsiy Kostiannih i Kamennih Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Rabott*, s.130.

³⁰⁶ Berdiev, *Chagıllı-Depe-Noviy Pomiatmik Neoliticheskoj Djeitunskoi Kulturi*, s.43-44.

³⁰⁷ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.168-169.

kazılması için kazma aletlerine ihtiyaç vardır. Bu da Ceytunluların kazma çubuklara ya da ağaçtan yapılmış kaba küreklere sahip olduklarını bir kez daha göstermektedir.

Evlerin altında sağlam olmayan kumların olması Ceytunluları evlerin altına sağlam temelleri yapmaya itmiştir. İlk gelenleri kum yüzeyin üzerini toprak sıvalarla kapatmışlardır. Sonradan evler hemen hemen aynı yerde yapılmış ve eski evin kalıntıları yeni evlerin yapımında sağlam birer temel olmuştur. Duvarların ince olması, belki de kerpiçlerin oval şekilli olması nedeniyle duvarlar bir yana eğilmeye yüz tutmuştur. Başlangıçta bu duvarları sağlamlaştırma çabaları görülmüş olsa da sonradan yıpranan duvarlar ve dolayısıyla evler yıkılmıştır.³⁰⁸

Yeni evlerin inşası sırasında eski yapılara ait duvarlar yerden 50-60 cm yüksekliğine kadar yıkılmıştır. Oluşan yapı malzemesi atıkları terk edilmiş evin doldurulmasında kullanılmıştır. Oluşmuş olan sağlam temel yeni yapı için oldukça sağlam bir alt yapı oluşturmuştur. Dikdörtgen şeklindeki ocak ve karşı duvarda yer alan duvar gözlü çıkıntı inşaatçıların iç mimari çözümlerine olan itinasını göstermektedir. Yalnız dikdörtgen şeklinde olan evlerin farklı ebatlarda oluşu inşaatçılar tarafından belirli ölçme aletlerinin kullanılmamış olduğunu, ölçmenin göz bakışıyla, kolların ve adımların yardımıyla yapılmış olduğunu tasdik etmektedir. Burada cadde ya da merkezde bir açık meydana işaret eden hiçbir kalıntı bulunmamıştır. İnşaatçıların temel amacı evleri yaparken kapısının önünde küçük bir depo alanını ve avlundan çıkış için kapı boşluğunu belirlemektir.³⁰⁹ Doğal olarak çarpık yapılaşma bazen Ceytunluların önüne çözümlenemeyen sorunlar getirmiştir.

Ceytun neolitiğinde görülen diğer olgular gibi yapay hanelerin yapımı geleneği köken olarak paleolitik çağa kadar uzanır. Çiftçiliğin oluşmasına kadar tam yerleşik hayatın olmayışı çöl ve yarı çöl astropikal iklim: tüm bunlar ilkesel bakımdan yeni bir olgunun, yani toprak yapıların oluşmasına neden olmuştur. Bu da neolitik devrimin sonuç ve başarılarından biridir. Ceytun'un güzel mimarisi altında, sonradan mabetlerin ve sarayların inşasında görülecek muazzam bir potansiyel saklıdır. İmar zanaatındaki gelişme daha Ceytun kültürünün orta safhalarında görülmektedir: Çağılı-Depe'de oval

³⁰⁸ Masson, s.169-170.

³⁰⁹ Masson, s.171.

şekilli kullanımsız blokların yanında dikdörtgen şeklinde toprak kerpiçler de görülmektedir.³¹⁰ Bu tekniği günümüzdeki inşaatçılar halen kullanmaktadırlar.

Bu bölümün sonunda ev işi türlerinden bir diğeri olan ve sıkça arkeologların dikkat etmediği yemek yapımı konusuna da değinelim. Bu arada tarım, hayvancılık ve avcılık Ceytun ekonomisinin üç temel taşlarıdır ve bunlar ev üretiminin en önemli amaçlarından olan erzak işleme ve yemek yapmaya yöneliktir. Bu anlamda çömlek kapların ve kapalı mekanlardaki iri ocaklar büyük olanaklar sunmuştur. Ocakların sadece üçü açık hava altında kurulmuştur,³¹¹ bu durum, bu ocakların özel kullanım amacıyla yapıldığını göstermektedir.

Avlanılan hayvan etinin parçalanmasında yine çakmak taşından yapılmış bıçaklar kullanılmıştır. Ceytun kültürüne ait yerleşimlerde benzer aletlerin sayısı 106 olup neredeyse her bir ailede bu tür alet mevcuttur.³¹²

Evlerdeki ocakların önünde yanık izlerinin bulunması ise, burada etin pişirilmiş olabileceğine işaret eder. Yukarıda haşlama tekniği olarak ısıtılmış taş kapların içine yemek pişirilmesi gibi eski tekniklerden bahsetmiştik. Bununla beraber suyun ateş üstündeki kaplara konularak kaynatılmış olması da oldukça mümkün görünmektedir. Tahılların haşlanarak pişirilmiş olması açısından bu mesele daha da büyük bir önem arz etmektedir.

Ekonomik faaliyetlerin farklı bakış açısından incelemesi ve arkeolojik malzemelerin birer birer incelenmesi parçalanmaz bir bütün olan Ceytun ekonomisinin tamamını oluşturduğu için birleştirilmelidir. Aynı zamanda incelemede ve yorumlamada bir dizi yeni tekniklerinin kullanılması kaçınılmaz olduğundan bunları da nitelendirmemiz gerekmektedir.

2.6. CEYTUN KÜLTÜRÜ'NÜN TOPLUMSAL YAPISI VE NÜFUSU

Arkeolojik literatürde hem alan çalışması aşamasında hem de elde edilmiş malzemelerin işlenmesi sırasında erken dönem tarım kültürlerini incelemeye yönelik çeşitli metotlar detaylıca işlenmiştir. Bununla birlikte yeni bir metodun işlenmesi yönünde çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. SSCB'de benzer bir çalışmanın denemesi

³¹⁰ Berdiev, *Chagıllı-Depe-Noviy Pomiatmik Neoliticheskoj Djeitunskoi Kulturi*, s.44.

³¹¹ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.172.

³¹² Masson, s.172.

Dnestr nehrinin sağ kıyısında yaşamış olan erken dđnem tarım kabileleri grubunu inceleyen araştırmacı Bibikov tarafından başarıyla gerçekleştirilmiştir.³¹³ Bu alışmada Bibikov “ekonomik komplekslerin” incelenebilir olduğunu sđylemiřtir ve terminolojik olarak “Paleoekonomik Toplum” teriminin biraz daha kullanışlı ve doğru bir terim olacağını belirtmiştir. Yukarı paleolitik obaların ekonomik yapılarının analizinde yeni bir teknik teklif etmiş olan Bibikov bu terimin kullanılmasını daha uygun bulmuştur.³¹⁴ Paleoekonomi terim olarak ilkel toplumların ulusal ekonomilerini ve bunların farklı alanlarını inceleyen ekonomi biliminin bir dalıdır.

Erken dđnem tarım ekonomileri açısından sıradan olan Ceytun toplumunun özelliklerine baktığımızda ikinci yapı katı seviyesinde kazı çalışmaları tamamlanmış olan Ceytun’un kendisi dayanak noktasıdır. Bu kazı çalışmalarının sonucu kđyün, 5, 6 üyeden oluşan 30 adet tek odalı evden oluştuğunu gđstermiřtir.³¹⁵ Bu durumda Ceytun kđyünün nüfusunun 150-160 kişiden oluştuğu sđylenebilir. Bu rakam daha sonraki hesaplamalar için de dayanak noktasını oluşurmaktadır.

Yukarıda da belirtilmiş olduğu gibi Ceytun ekonomisinde tarım neredeyse birinci sırada gelmektedir. Ceytunlular’ın tahıl ihtiyaçlarının toplamı hesaplanmaya çalışılırken; Lisitsina Kalkolitik Geoksür yerleşiminden bahsederken kişi başi günlük³¹⁶ 250-300 gram tahıl ihtiyacından yola çıkmıştır ve bu da günlük azami tüketim miktarına tekabül etmektedir. XVI-XVII asırlarındaki Doğu Avrupa bilgilerine dayanarak Bibikov kişi başi asgari tüketim miktarını aylık 16 kg olarak varsaymaktadır.³¹⁷ M.Ö. III binli yıllarının sonlarına doğru Sümerlerde kurallara göre erkeklere aylık 36 kg ve kadınlara ise 18 kg tahıl verildiği hesaplanmıştır.³¹⁸

Ceytun halkında kadın ve çocukların da var olduğu hesaba katılırsa kđy sakinlerinin günlük tüketimi için 100 kg ve yıllık tüketimi için 36,5 ton tahıl gerektiği kabul edilebilir. Ayrıca baharda tarlaların ekimi ve kısmen hayvanlara yem olarak verilmek üzere, belirli bir tahıl fonunun mevcut olması gereklidi. Bu bilgilerden yola

³¹³S. N. Bibikov, “Hozaystvenno-Ekonomicheskiy Kompleks Razvitovo Tripolya”, SA, Moskova 1965, s.27-33

³¹⁴Bibikov, s.28.

³¹⁵Masson, *Posilenie Djeytun*, s.174-175.

³¹⁶Lisitsiana, *Oroshaemoe Zemelidie Epohu Eneolita na Yuge Turkmenii*, s.152.

³¹⁷Bibikov, *Hozaystvenno-Ekonomicheskiy Kompleks Razvitovo Tripolya*, s.28-29.

³¹⁸Masson, *Posilenie Djeytun*, s.175.

çıkarak Ceytunlular'ın yıllık tahıl ihtiyaçlarını 44 ton olarak belirlemenin doğru olacağı düşünülmektedir³¹⁹

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Ortadoğu'daki erken dönem kabilelerinin tarım kültürleri genel itibariyle arpadan ibaretti ve Güney Türkmenistan da bu anlamda bir istisna değildir. Eğer hektar başı 2000-2500 kg mahsul alınabilir olduğu düşünülürse 44 ton tahılın elde edilmesi için yaklaşık olarak 20 hektar ekim sahası gereklidir.

Günümüzdeki Irak'ta bulunan geri kalmış çiftliklerde 6 hektarın işlenmesi 250 insan-gün talep eder.³²⁰ Bu bilgilerden yola çıkarsak 20 hektar tarlanın işlenmesi yaklaşık olarak 830 insan-gün talep etmelidir. Emek aletlerinde olan farklılıkları da hesaba katarsak bu rakam üçe katlar ve 2500 insan-gün talep eder. Bu durumda Ceytun'daki tarım iki ay boyunca her bir aileden iki bireyin katılımını talep etmiş olmalıdır. Burada çiftçiliğin muhteşem bir şekilde verimli olduğu açıkça söylenebilir. Bütün toplumun çabalarını belirli zaman aralıklarında bu yönde yoğunlaştırmakla Ceytunlular yaşam için gerekli tahılları toplayabilmiş olacakları düşünülmektedir.

Kemik kalıntıları Ceytunlular'ın yaşamında etin önemli olduğuna işaret etmektedir. Maalesef kemik kalıntıları tam olarak korunmamış olup³²¹ tüketilen toplam et miktarını ya da diğer hayvan etinin ağırlığını belirlemede yardımcı olamamaktadır, bu durumda tüketilen toplam et miktarının belirlenmesi mümkün görünmemektedir

Ceytunlular'ın toprak yapıların inşası hakkında da birçok çalışma mevcuttur. Köydeki 30 yapının toplam hacmi yüksekliği 2,5 metre olarak alınırsa buda 720 m³'tür. Hacmin küçük oluşu 30 cm'yi aşmayan ince duvarların olması ile açıklanabilir. Sümerlerin normlarına göre (günlük 1 m³ yapı inşası) Ceytun'daki tüm yapıların inşası için 480 insan-gün talep edilir. Toprak kerpiçlerin hazırlanması ve taşınması için gerekli olan zaman hesaba katılırsa bu rakam üç kat kadar arttırılabilir (Sümer'de 360 metre uzaklığa günlük taşınan kerpiç miktarı 1 m³'tür).³²²

Genel itibariyle bu yaklaşık hesaplar Ceytun tipi toplumun yaşamı için gerekli asgari emek sarfiyatı hakkında bilgi vermektedir. Toplamı 30 aileden oluşan köy, on üç

³¹⁹ Masson, s.175-176.

³²⁰ Masson, s.177.

³²¹ Masson, s.177.

³²² Masson, s.179-180.

ile on dokuz yaş arası sakinleri de hesaba katılırsa 90 işgünü potansiyeline sahiptir.³²³ Bu da yıllık 33 000 işgünü demektir. Tabi ki burada ev işleri, yemek hazırlanması, çocuk bakımı ve benzer işleri de kapsayan kadınların emeği düşülmelidir. Bu emeğin değerlendirilmesinde günümüz iktisatçıları bile zorluk çekmektedirler. Tüm bu işlerin hacmi, aile başı 1 işgünü olarak alınırsa bu alan yıllık 11 000 işgünü talep eder. Geriye kalan işgünleri aşağıdaki hesaplamalara göre dağıtılabilir.

Tarım.....	2500 işgünü
Hayvancılık.....	2200 işgünü
İnşaat.....	1500 işgünü
Alet yapımı.....	1000 işgünü
Toplam.....	7200 işgünü

Her ne kadar avcılığa düşkün olmuş iseler bile avcılık geriye kalan zamanı doldurmuş olamaz, çünkü avcılıkta uzmanlık ve bireylerin zenginliği mutlak etkisini gösterir. Eğer salgın hastalıkların ortaya çıkması hesaba katılmazsa geriye kalan zaman Neolitik devrimin getirmiş olduğu yenilikler adına değerlendirilmiş olabilir.

Böylece neolitik devrimin başarılarıyla yakından ilgili olan yeni ekonomi hem işgücü dengesine hem de boş zamanı değerlendirme bakımından köklü değişiklikler getirmiştir. Tabi ki yukarıda verilmiş hesaplamaların mutlaklaştırılması gerekmez çünkü onlar tahmini olarak yapılmıştır. İleride gerçekleştirilecek çalışmalar, etnografik malzemelerin de katılmasıyla bu tür sonuçların netleştirilmesinde yardımcı olabilecektir.

Ceytun neolitiğinin var olduğu süre içindeki toplumsal davranışların yorumlanmasındaki muhtemel yönler ise şu şekilde olmuştur: Ceytun köyünün planlamasında bile önemli rol oynayan, çiftlerden oluşan aileler etkisini hemen göstermektedir. Ceytun'daki evlerin büyük çoğunluğunun alanı 16 dan 30 m²'ye kadardır.³²⁴

Bu standarttan her iki yöne sapmalar genel itibariyle cüzidir (asgari alan 9,6 m² ve azami alan 39,7 m²). Demek ki M.Ö. VI bin yıllarına ait bu eski yerleşimi, ilkel kolektivizmin prensiplerini ifade eden çok odalı iri evler değil, sınırlı sayıdaki

³²³ Masson, s.180.

³²⁴ Masson, s.181.

insanların yaşaması için yapılmış bu tek odalı evler oluşturmaktadır.³²⁵ Aynı zamanda Ceytun bu anlamda sıradışı bir istisna da değildir. Benzer ebattaki ve planlamaya sahip tek odalı evler Ceytun kültürüne ait geniş çaplı kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş yerleşimlerin tümünde görülmektedir.

Ceytun toplumundaki ailelerin önemini bit tek köydeki evlerin ebat ve planlamaları değil, başka unsurlar da tasdik etmektedir. Bu durum hakkında aletlerin ev içindeki dağılımı, merkezi üretimin olduğuna işaret etmektedir. Yukarıda da bahsedildiği gibi 25 komplekste ağaç işleme, 27 komplekste deri işleme ve 20 komplekste çakmak taşından alet yapımı gerçekleştirilmiştir.³²⁶ Eğer yerleşimin kenarındaki kötü korunmuş ve içinde sınırlı sayıda aletlerin bulunmuş olduğu evler de hesaba katılırsa, Ceytun'da neredeyse her çiftin kendine ait evi olduğunu ve bir anlamda kendine yeterli üretim ve tüketim birimi olduğunu söylemek mümkündür. Bu bakımdan her evde yemek yapılması ve tüketilmesi ile yakından ilgili olan iri ocakların mevcut olması bunu kanıtlar niteliktedir. Bunlarla birlikte, Ceytun'daki seramik eşyaların arasında, köylülerin tümünün ya da belirli yaş-cinsiyet gruplarının katıldığı büyük çaplı davetlerde kullanılması muhtemel olan çok büyük ebattaki kapların olmayışı³²⁷ da dikkate değerdir.

Ailelerin ilkel toplumdaki önemi sıra dışı ya da beklenmedik bir durum olarak nitelendirilmemelidir. Bibikov tarafından gerçekleştirilmiş olan karşılaştırmalı analiz Doğu Avrupa'daki Yukarı Paleolitik Çağ toplumlarında 5-7 üyeden oluşan bir ailenin göreceli olarak kapalı bir üretim birimini oluşturduğunu tasdik etmiştir.³²⁸ Natufi Eynan'daki plan itibarıyla daire şeklinde olan yapıların ebatları³²⁹ bu ailelerin sanki Mezolitik Çağ'daki önemini korumuş olduğunu göstermektedir. Bu da bize Ceytun köyünün iç yapısının toplumsal ilişkiler bakımından aslında Paleolitik geleneklere sıkı bir şekilde bağlı olduğunu göstermektedir.

Ailelerin bu denli önemli olmasıyla beraber, Ceytun kültürüne ait yerleşimlerde karı-koca ve çocuklarından oluşan ailelerden daha da büyük cemaatlerin de yaşamış

³²⁵ Masson, s.181.

³²⁶ Masson, s.181-182.

³²⁷ Masson, s.182.

³²⁸ Bibikov, *Hozaystvenno-Ekonomicheskiy Kompleks Razvitovo Tripolya*, s.129.

³²⁹ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.182-183.

olduğu tespit edilmiştir. Örneğin Ceytun yerleşiminin kendisinde yaklaşık olarak 150 ile 180 arasında kişinin yaşamış olduğu belirtilmektedir.³³⁰

Ceytun kültürünü temsil eden diğer bir yerleşim yeri olan Bami'deki yapıların alanlarına göre buranın nüfusunun da yaklaşık olarak o kadar olduğu bildirilmektedir.

Ceytun ve Bami yerleşimlerine bakarak daha geniş bir alanda kurulmuş olan Çopan-Depe'nin nüfusunun ise daha fazla olduğu düşünülmektedir. Ceytun kültürü için ortak olan hesaplamalar uygulanacak olursa buranın nüfusunun 600-800 civarında kişiden oluştuğu düşünülmektedir. Ceytun kültürünü temsil eden diğer bir yerleşim yeri olan Çağılı-Depe ise diğer yerleşimlere bakarak nispeten daha küçük bir alana kurulmuş küçük bir köy görünümündedir. Bu yerleşimin 2/3'lük kısmında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiş olan üçüncü yapı katı seviyesinde 9 adet eve ait kalıntılar bulunmuştur³³¹ ki, bu da 60-70 kişilik bir nüfusun olduğuna işaret etmektedir. Bu da, çiftlerden oluşan ailelerin daha büyük cemaatler olarak birleşme eğiliminde olduklarını göstermektedir.

Bu tür birleşmelere ise doğal olarak güvenlik önlemleri neden olmuş olabilir. Yalnız Ceytun kültürüne ait yerleşimlerde gerçekleştirilmiş olan kazı çalışmaları Ortadoğu'daki bir dizi yerleşimlerde görülen köy kenarındaki güvenlik amaçlı setlerden farklı olarak burada bu tür yapıların sınırlı olduğunu göstermiştir.³³² Bu da ailelerin daha büyük cemaatler halinde birleşmelerine asıl neden olarak ekonomik ihtiyaçların daha etkili olduğu göstermektedir.

Ceytunluların uygulamış olduğu sulama tekniği, ailelerin bu işler için gönderilebilecek elemanlara sahip olmamasından dolayı toplumu belirli zaman aralıklarında güç birliği yapmaya zorlamıştır. Ceytun köylerinin güç birliği yansıması olarak Pessencik-Depe ve Çağılı-Depe'deki bulunmuş ve toplantıların yapıldığı yer olarak kullanılan toplumsal evler örnek olarak gösterilebilir. Bunun haricinde yine toplumsal işbirliğine işaret eden Geok-Depe yakınlarındaki küçük bir neolitik vahada, birkaç kilometre karelik alanda bu döneme ait üç anıt (Çopan-Depe, Pessencik-Depe ve Togolok-Depe) bulunmaktadır.³³³ Bunlar erken Ceytun safhasının sonuna ve orta

³³⁰ Masson, s.183.

³³¹ Masson, s.183.

³³² Masson, s.183.

³³³ Masson, s.184.

Ceytun safhasının başına denk gelmektedir. Bu yerleşimlerinde toplu yaşama arzusundan dolayı Güney Türkmenistan'daki erken dönem yerleşik tarım guruplarından oluşan küçük bir kabileye ait olabileceği sonucuna varılabilir.

Ceytun yerleşimlerinde ailelerden daha çok, birleşmiş cemaatlerin yaşamış olduğunu izleyebilmek adına, bu konuda yerleşimlerin planlaması daha net bilgiler vermektedir. Ceytun'daki evlerin tasvirinde de bahsedildiği gibi evlerin içindeki ocaklar kuzey ya da doğu duvarlarının dibinde yer almaktadır. Birincil gözlemlere göre ocağı kuzey duvarının dibinde olan evlerde kırmızı boya izleri ve ocağı doğu duvarının dibinde olan evlerde ise siyah boya izlerine rastlanmıştır.³³⁴ Bu tür farklılıklar köyde iki kabilenin yaşamış olduğunu göstermektedir; yalnız yine evlerin karışık yerleşmesi buna ters düşmektedir. Hlopin bu ikilemeyi şöyle açıklamaktadır: köyde iki kabile vardı ve kabileler içinde evlilik söz konusu değildi; ³³⁵ bu durumda iki kabileden oluşan soyun var olduğu söylenebilir.

Ceytun'un ikinci yapı katı seviyesinin tamamen kazılmış olması ve elde edilmiş olan malzemelerin birleştirilmesi ile bu mesele yeniden analiz edilebilir. Evlerin içindeki enteriyör ve ocağın bulunduğu yer hakkındaki fikirler elde edilen yeni bilgiler ile desteklenmemektedir. Günümüz itibariyle Ceytun'da içinde boya izleri bulunmuş 14 adet ev bulunmakta olup bunların dokuzunda kırmızı boya ve 5'inde ise siyah boya izleri bulunmuştur. Aynı zamanda ocağı doğu duvarının dibinde olan evlerin ikisinde zemin siyah boya ve birinde kırmızı boya ile boyanmıştır.³³⁶

Ocağı kuzey duvarının dibinde olan evlerin arasından 8 evde kırmızı ile boyalı zemin ve 3 ünde siyah ile boyalı zemin bulunmuştur.³³⁷ Böylece bu tür uyumluluk içinde herhangi bir özel kuralın olmadığı açıkça söylenebilir. Dahası, Çağılı-Depe'deki evlerin birinde tadilat sırasında ocağın yeri değişmediği halde duvar ve zemin kırmızı renge boyalı iken sonrasında siyah boya ile boyanmıştır. Bu da ev içindeki yerleşim ile temel yapı yerleşimi arasındaki sıkı bağlantının olmadığını bir kez daha ortaya koymaktadır.

³³⁴ N. A. Butinov, "Razdelenie Truda v Pervobitnom Obshestve", *TİE*, Moskova 1960, s.137.

³³⁵ Hlopin, *Geoksurskaia Gruppya Poseleniy Epohı Eneolita*, s.47.

³³⁶ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.185.

³³⁷ Masson, s.185.

Soylara bölünme genel olarak farklı soylardan olan insanlara ait evlerin net olarak başka yerlerde olmasıyla belirlenir. Ceytun'daki kazı çalışmalarının tamamlanması ve Ceytun kültürüne ait diğer yerleşimlerinde bulunması buralarda bu tür bölünmenin olmadığını göstermektedir.

Evlerin yönleri ve yapıların inşası ile ilgili şartlar bağlantısı Ceytun kültürüne ait diğer yerleşimlerde de açıkça gözlemlenebilir. Örneğin orta Ceytun safhasına ait Çopan-Depe'de sınırlı alanda 4 adet eve ait kalıntılar bulunmuştur ve burada ocakların üç farklı yönde; kuzey, güney ve doğu duvarlarının dibinde olduğu görülmüştür. Çağıllı-Depe'de kazılmış olan 9 adet evlerin içinde yine ocakların bu üç yönde olduğu tespit edilmiştir. Yine buradaki yapıların planlanması analizi doğu duvarının dibinde ocağın, evin çıkışının küçük bir avluya denk gelecek şekilde olması amacı ile yerleştirilmiş olduğunu göstermiştir.³³⁸

Bu bilgileri de hesaba katarak, farklı yönlerde bakan evler ile Ceytun toplumu içindeki bölünme olayının arasında herhangi bir ilişkinin olup olmadığı hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Ceytun'daki boyalı seramik kapların üzerindeki desenler genellikle akıntı ve üzengi tipi olduğundan 17 kompleksin içinden çıkartılmış bu tür bulguların çeşitlere göre ayrımı yapılmıştır. Burada yine altı yapının içerisinde her iki tür desenli kaplardan eşit miktarda bulunmuştur.³³⁹

Beş tane yapının içinden bulunmuş olan kaplarda akıntı türü desen ve mekanların geriye kalan altısının içinden bulunmuş olan kaplarda ise üzengi tipi desenler daha çok bulunmuştur.³⁴⁰

Ocakları kuzey duvarının dibinde olan evlerden çıkartılmış kapların üzerinde akıntı tipi desen üstün iken altı adet yapının içerisinde bulunmuş kapların üzerinde üzengi tipi üstündür. Ocakları doğu duvarlarının dibinde olan evlerde üç durumda akıntı tipi, birinde ise üzengi tipi desen üstündür.³⁴¹ Doğal olarak bu tür bilgiler herhangi bir net sonuca varmak için yeterli değildir.

Bununla birlikte Ceytun köyünün içinde yaşamış oldukları evlerin yönleri ile ilgisi olmayan belirli aile gruplarının da olduğunu düşünmek için dayanak bulunmaktadır. Bu

³³⁸ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.186.

³³⁹ Masson, s.186-187.

³⁴⁰ Masson, s.187.

³⁴¹ Masson, s.187.

anlamda köyün merkez kısmının güneyinde bulunan dört ev dikkate değer. Bunların tamamında siyah boya üstündür ve diğerler yapılardan bu özellikleriyle ayrılmaktadırlar.³⁴² Böylesi bir durum çiftlerden oluşan birkaç ailenin kapalı bir grup oluşturduğu sonucuna varmamıza neden olmaktadır. Ortak kullanılmış avlular dikkate alınırca Ceytun'da buna benzer birkaç grubu belirtebiliriz.

Ceytun'daki gördüğümüz birkaç aileden oluşan gruplaşmanın nedenini belirlemek zor. Belki de belirli bir üretimin ortak gerçekleştirilmesi ve aynı zamanda akrabalık ilişkileri buna neden olmuş olabilir.

Yine bu anlamda iki durum ilginçtir. Yukarıda da bahsedildiği gibi Ceytun'da tahıl deposunun temeli olarak inşa edilmiş olan paralel duvar kesitleri bulunmaktadır. Yalnız bunların sayısı her bir ailenin evi yakınlarında benzer yapıya sahip olduğunu söylememiz için yetersizdir. Bu tahıl depolarının ortak kullanılmış olabileceği yönünde fikirler beyan edilmiştir.³⁴³ Bu yapıların köy içinde dağıtılmış olması bu tür tahıl depolarının çiftlerden oluşan gruplar tarafından kullanılmış olduğu yönündeki sonuçları desteklemektedir. Bunun haricinde köyün içinde bulunmuş olan iş aletlerinin dağılımı süs eşyalarının yapımında kullanılmış olan burgu ve küçük testerelerin her evde bulunmadığını göstermektedir. Aynı zamanda grup evlerin birisinde bu tür aletlerin bulunmuş olması grup içindeki ailelerin birisinin süs eşyası yapımı ile uğraşmış oldukları yönünde sonuçlar elde edilmesinde yardımcı olmaktadır.³⁴⁴

Neolitik Ceytun planlamasının analizi sırasındaki gözlemler ve düşünceler bunlardır. Kuşkusuz geniş çaplı kazı çalışmaları ve benzer yerleşimlerde gerçekleştirilecek olan araştırmalar bu yaklaşımın inandırıcı olup olmadığını ortaya çıkaracaktır. Yalnız elde edilmiş olan malzemeler ve sonuçlar, Ceytun kültürünün oluşmasında rol oynayan süreçlerin ortak yanlarını belirlemede bizlere yardımcı olabilir.

2.7. CEYTUN KÜLTÜRÜ'NÜN ÇEVRE YERLEŞİMLER VE ORTA DOĞU NEOLİTİK YERLEŞİMLERİ İLE OLAN İLİŞKİSİ

Orta Asya yerleşimlerine düşen benzerlikler oldukça önemlidir. Bu durum sadece ilgili devrin yetersiz incelenmiş olmasıyla değil, aynı zamanda o dönemdeki Orta

³⁴² Masson, *Posilenie Djeytun*, s.199.

³⁴³ Masson, *Srednaya Aziya i Derevniy Bostok*, s.79.

³⁴⁴ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.199-200.

Asya'nın tümü için Ceytun'un en ileri ve gelişmiş kültür olması ile de açıklanabilir. Burada en önemli benzeşme Hazar yakınlarındaki Mezolitik yerleşimlerde görülmektedir.³⁴⁵ Bu da Ceytun kültürünün temelinde derin Mezolitiğin var olduğuna işaret etmektedir.

Rus arkeolog Okladikov Hazar yakınlarındaki Mezolitik Krasnovodski yarımadasında yapmış olduğu araştırmalardan bilinmektedir. Burada araştırmacı birinci sınıf birkaç anıtlar bulmuştur: örneğin Damdamçeşme ve Cebel.³⁴⁶ Cebel'in tamamında kazı çalışmaları yapılmış olup monografi şeklinde yayınlanmıştır.³⁴⁷ 1963-1964 yıllarında Markov Damdamçeşme mağarasında kazı çalışmalarını gerçekleştirmiştir.³⁴⁸ Bu kültür dairesine Güney Hazar'daki Gari-Kamarband ve Hotu gibi yerleşimler de dahildir.³⁴⁹

Özellikle Ceytun ve Cebel mağarasındaki çakmak taşından yapılmış malzemeler birbirine çok benzemektedir. Burada, Krasnovodsk yarımadasında kültür gelişimini gösteren stratigrafik kolon da oluşturulmuştur. Ceytun'da genel olarak ufak ve simetrik mikrolitler Cebel'deki 5-6, 5a ve 5. tabakalarda bulunmuş olan aletlere oldukça bezer durumdadır; özellikle yan kenarlarıyla birlikte yukarı kısımları da rötuşlanmıştır.³⁵⁰ Okladnikov'un yazmış olduğu Ceytun ile Cebel'in³⁵¹ beşinci tabakasının benzerlikleri konusunda benzer görüşte olduğu belirtilmiş ve ek olarak buraya 5a tabakası da katılmıştır. Cebel'de diğer benzer tarafları da görebiliriz: oyuklu dilgiler, burguyla yapılmış delikler, kazı aletleri ve deniz kabuğu gerdanlıklar. Aslında Ceytun'daki çakmak taşı endüstrisi Cebel ile kıyasla daha çok "Mikrolitik" görünümündedir. Zarif ve küçük aletlerin yapımında Ceytunlular daha keskin bir başarı sergilemektedirler. Genel itibariyle Ceytun ve Cebel'deki çakmak taşları ortak bir kökene ait iki dal izlenimini bırakmaktadır. Her iki yerin sakinlerinin yaşam stilindeki farklılıklar çakmak taşından yapılmış bazı aletlerde de farklılıklara neden olmuştur.³⁵²

³⁴⁵ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.120-121.

³⁴⁶ Okladikov, *İzuchenie Drevneysih Arheologicheskikh Pomiatnikov Turkmenii*, s.70.

³⁴⁷ A. P. Okladikov, "Peshera Djebel; Pamiatnik Drevney Kulturi Prikaspiyskih Plemen Turkmeni", *TYUTAKE*, 7, Aşkabat 1956, s.13-19.

³⁴⁸ G. E. Markov, "Grot Dam-Dam-Chesme", *SA*, 2, 1966, s.106.

³⁴⁹ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.121.

³⁵⁰ Okladikov, *Djebel; Pamiatnik Drevney Kulturi Prikaspiyskih Plemen Turkmeni*, s.13-15.

³⁵¹ Okladikov, s.15.

³⁵² Masson, *Posilenie Djeytun*, s.121-122.

Rus arkeolog Markov Damdamçeşme II mağarasında oldukça ilginç malzemeler elde etmiştir. Burada mağaranın ikinci seviyesinden (seviye sayımı yukarıdan aşağıya doğru yapılmaktadır) başlayan geometrik şekilli mikrolitler dikkat çekmektedir. Markov Damdamçeşme IV üst tabakasındaki malzemeleri Ceytun'daki malzemeler ile karşılaştırmaktadır ve mikrolitlerde, delici aletlerde ve eğimli kenarı ve oyukları olan dilgilerde ve son olarak mikro kazıyıcılarda benzerliklerin olduğunu tespit etmiştir.³⁵³ Markov'un yayınlamış olduğu makaleye³⁵⁴ konu olan ve Damdamçeşme IV'ün üst tabakasından çıkartılmış malzemelerin muhteşem koleksiyonu Ceytun'daki malzemelere kıyasla daha eski olduğu görüşünde birleşilmektedir. Tüm bu komplekse özgü özellikleri taşıyan uzatılmış daire dilimleri, üçgenler, asimetrik üçgenler, ya Ceytun'da hiç yoktur³⁵⁵ ya da buradaki geometrik mikrolitlerin büyük bir kısmını oluşturan düzgün simetrik mikrolitlerin arasında ayırt edilememektedir. Bu anlamda Ceytun malzemeleri ile Damdamçeşme'nin üçüncü tabakasındaki görülen malzemeleri karşılaştırmak daha doğru olur. Burada benzer mikrolitler bulunsa bile aslında herhangi bir üstünlüğü ifade etmezler. Üçüncü tabakada, üstü zımparalanmış, elde ya da döngüde yapılmış olduğunu belirlemek zor olan ama belki de yerleşik çiftçilik kültüründen ithal edilen gri renkteki çömlek kapların bulunması araştırmacının şaşırmasına neden olmuştur.³⁵⁶

Yalnız siyah ve gri renkteki seramiklerin, tarihi M.Ö. V. belki de kısmen VI. bin yıllara denk gelen İran'daki Sialk I yerleşiminde de bulunmuş olmasının altını çizmek gerekir. Üçüncü tabakada Ceytun'da bulunmuş aletlere benzer deniz kabuğu gerdanlığın bulunmuş olduğunu da hatırlatalım. Dördüncü tabakada bulunmuş olan "yapıştırılarak yapılmış kaplara ait 11 parçanın" yer değiştirildiğini düşünürsek³⁵⁷, o zaman sıkı mezolitik geleneklerine sahip olan bu neolitiğin erken döneme ait olduğu konusunda şüphelenmeye gerek yoktur.

Behşahra şehri civarlarında yer alan Gari-Kamarband mağarasında bulunmuş olan malzemelerin incelenmesi sonucu Ceytunlular ile Hazar civarı Mezolitik kültürün bağlantılı olduğunu görmek mümkündür. En çok ilgi çeken mağaranın üst tabakalarından elde edilmiş malzemeler olmuş, fakat bu mağarada yapılan çalışmaları

³⁵³ Markov, *Grot Dam-Dam-Chesme*, s.106-109.

³⁵⁴ Markov, s.110.

³⁵⁵ Markov, s.112-114.

³⁵⁶ Markov, s.114.

³⁵⁷ Markov, s.117-123.

kapsayan raporun ekleri olan resimler yetersiz kalmıştır. Erken Mezolitik Çağ'a dahil edilen mağaranın yirmi sekiz ve yirmi üçüncü tabakalarında kenarları eğik güzide asimetrik mikrolitlere rastlanmıştır. Sonrasında bu buluntuların bulunmasında bir ara meydana gelir ve bunlara tekrar onuncu ve on birinci tabakalarda rastlanmakta olup bunların özellikleri Erken Mezolitik geleneklerinden farklıdır. Gari-Kamarband mağarasının on dokuzuncu ve onuncu tabakalarında bulunmuş olan zımparalanmış taştan iki tarafı delinmiş takılar Ceytun'daki taş el işlerine oldukça benzemektedir.³⁵⁸

Bu mağaranın on birinci ve on ikinci tabakalarında fırınlanmamış çömlekten yapılan konilerin bulunması Ceytun'da gelişmiş olan konilerin yapım geleneği açısından çok önemlidir. Gari-Kamarband'da Ceytun'dakilere benzer deniz kabuğu gerdanlıklar da yaygındır.³⁵⁹ Son olarak mağaranın üst tabakalarında Ceytun baltalarından çok az farklı on adet zımparalanmış baltanın bulunduğunu belirtelim.

Böylece birçok durum Ceytun kültürü ile Hazar civarındaki Mezolitik kültürü arasında bağlantının olduğunu göstermektedir. Yukarıda bahsedilen benzetmelerin arasından en önemlisi geometrik şekilli aletlerin özellikleridir.

Bu karşılaştırmalar ışığında erken Ceytun'daki geometrik şekilli aletler tipolojisinin oldukça somut olduğunu söyleyebiliriz. Bunlar hemen sonrasında Neolitik Çağ'a geçen Mezolitik Çağ'ın geç kısımları ile uyumludur. Hazar civarlarında bu aşama Cebela'nın 6-5 tabakalarında ve Gari-Kamarband'ın 10. ve 11.tabakalarında yansımaktadır.³⁶⁰ Ceytun kültürü ve özellikle en erken safhaları bu aletlerin gelişmesindeki son dönemler olmuştur.

Ceytun'da bulunmuş malzemeler hakkındaki detaylı raporun daha ilk yayınlanmasında malzemelerin karşılaştırılması İran'daki yerleşimlerden sadece Sialk³⁶¹ tabakalarıyla yapılabilmiş ise de şimdi durum değişmiştir. Batı İran'da gerçekleştirilmiş yoğun araştırmalar, aşama olarak Ceytun kültürüne yakın ve tartışmasız daha eski kültürlerin açılması ile sonuçlanmıştır. Yayınlanmış olan ön raporlarda bile bunlar ve Güney Türkmenistan'daki Neolitik yerleşik çiftçi kültürü arasındaki benzerliklerin gözlemlendiği belirtilmiştir. Örneğin Kermansah'tan 7 kilometre uzaklıkta olan, dönem

³⁵⁸ Masson, *Posilenie Djejtun*, s.202-203.

³⁵⁹ Masson, s.123-124.

³⁶⁰ Masson, s.124

³⁶¹ Masson, *Djeitunskaja Kultura*, s.98.

ve kronoloji açısından Jarmo ile uyumlu Ceytun'un Kuzey Irak'taki analogu olan Sarab yerleşim birimini tespit edilmiştir.³⁶² Gerçi Jarmo'dan farklı olarak herhalde burada yerel çevre şartları nedeniyle olsa gerek ham malzemelerden yapılmış mimari kalıntıları bulunamamıştır.

Burada dönem ile alakalı 7 metre kalınlığındaki kültür tabakalarında 19 yapı katı seviyesi bulunmuştur. Duvarların örülmesinde "fırınlanmamış toprak kerpiçler" kullanılmıştır yani görünüşe göre inşaat malzemesi Ceytun'dakilerin benzeridir. Dağların yanında olması Ceytun köylerinden biri olan Bami'de olduğu gibi duvarların altına taş temellerin döşenmesine olanak sağlamıştır. Ceytun'daki inşaat geleneklerine olan yakınlık iç kısımların yapımında da görülmektedir.³⁶³

Seramik ürünlerde de ilginç benzerlikler görülebilir. Boyalı olanları da dahil olmak üzere Tepe-Guran'daki erken seramik kapların Ceytun'daki malzemeler ile yakın bir benzerliği yoktur. Yalnız belirli bir tabakadan itibaren bulunabilen "standart boyalı kaplar" hem şekil olarak hem de desen olarak benzerdir. Desenler ise Ceytun'da seyrek görülen ve benzeri Jarmo'da da görülen eğik çizgi türündedir. Şekil açısından benzerlikler daha alt tabakalardan itibaren bulunabilen ve kırmızı ve zımparalanmış ürünlerde görülebilir. Yalnız Ceytun'dan farklı olarak Tepe-Guran'da kapların dibi yaygın değildir, ama üst tabakalarda tam tersine; Sialk I seramik kompleksinden daha fazla miktarda eğik dipli kaplar görülür.³⁶⁴

Genetik bağlantılar açısından Saraba stilindeki desenli standart seramik grubu oldukça ilgi çekicidir. Burada eğik çizgilerin arasında kalın bir nokta çizilmiştir. Muhtemelen bu stilin ileriki gelişimi olarak Tali-Cari ve Tali-Muşki komplekslerindeki boyalı eski seramikler³⁶⁵ gösterilebilir. Tali-Cari ve Tali-Muşki'deki ilgili desen sanki Bami gibi Geç Ceytun dönemine ait yerleşimde yumurta tipi desenlerin ortaya çıkmasında etkili olmuş gibi bir durum ile karşılaşmaktayız. Bami tam olarak coğrafik konumu itibarıyla Tunç Çağında İran etkilerinin gözlemlendiği batı bölgesinde yer almaktadır.

³⁶² Masson, *Posilenie Djeytun*, s.124-125.

³⁶³ Masson, s.125.

³⁶⁴ Masson, s.125-126.

³⁶⁵ Masson, s.126.

Tepe-Guran kazı çalışmalarının ön raporunu içeren yayınlanmış makalede maalesef çakmak taşlarından yapılan aletlere yer verilmemiştir. Yapılan tasvirlerle göre burada Ceytun'da olduğu gibi rötuşlanmamış dilgiler bulunmuştur, sayı bakımından en çok orak uçları bulunmuştur. Ayrıca burgular, uç kazıyıcılar da bulunmuştur, yalnız geometrik şekilli mikrolitler çok azdır. Son söylenenlerin silah yapımında kullanılmış olduğunu düşünürsek bunların azlığı dilgilerin çokluğuyla tamamlanmaktadır. Tepe-Guran'da bulunmuş olan süs eşyalarının arasında Ceytun'daki süs eşyalarına benzeyen taştan yapılmış yüzük ve kemikten yapılmış³⁶⁶ uzun gerdanlıklarda bulunmuştur.

Tepe-Guran ve Ceytun kültürleri arasındaki direk benzerlikler orta tabakalardan itibaren başlayarak üst tabakalarda erken Ceytun seramik kaplarına benzer kaplar bulunmaktadır. Persepol bölgesi ve Bami kompleksleri arasındaki dolaylı benzerlikler geç Ceytun malzemelerinin Sialk I'e daha yakın olduğunu göstermiştir. Bununla birlikte seramik malzemelerdeki benzerlikler sadece malzemenin belirli kısımlarıyla sınırlı olup, üzengi tipi desen gibi Ceytun'daki boyalı seramik kapların benzerleri Tepe-Guran'da bulunmamaktadır.³⁶⁷

Güney İran'ın dağlık bölgelerinden ve dağ eteklerinden uzakta olan Ali-Koş yerleşim alanında yapılmış olan kazı çalışmaları üretimin oluşması durumunun incelenmesinde önemli bir yere sahiptir. Burada seramik kaplar bulunmamış, yalnız kazı çalışmalarını yürütenlere göre çakmak taşı endüstrisi Mezolitik Çağ'a ait Kuzey Irak'taki Karim-Şahir yerleşimindekine benzemektedir. Birinci dönemde yayınlanmış çalışmaların detaylı raporuna göre burada geometrik şekilli mikrolitler bulunmamaktadır, fakat bazı yönleriyle Ceytun'dakilere benzer uç kazıyıcılar yaygındır. Bu tür benzerlikler konik ve prizma şeklindeki çekirdeklerde görülmektedir.³⁶⁸

Orakların yapımında kullanılan uçlar ve rötuşlanmamış oyuklu çift saplı bıçaklar Ceytun çakmak taşı endüstrisine paralel olarak gösterilebilir, yalnız bu benzerlikler sadece genel özellikleri taşımaktadır. Konik ve kurşun kalem şekilli muhteşem çekirdekler Ceytun'daki ilgili eşyalardan farkı belirgindir. Ceytun'da olduğu gibi Ali-Koş'ta da toprak boyaların ufaltılması ve ezilmesinde kullanılan aletler bulunmuştur.³⁶⁹

³⁶⁶ Masson, s.126

³⁶⁷ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.126

³⁶⁸ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.126-127

³⁶⁹ Masson, *Djeitunskaja Kultura*, s.98-99

Üçüncü safhada (Muhammed-Cafar, M.Ö. VI bin yılların birinci yarısı) duvarları boyanmış evler görülür ve bu durum ilgili Ceytun geleneklerini hatırlatmaktadır. Geometrik şekilli mikrolitler de görülmektedir, yalnız Ceytun'da olduğu gibi yamuklar değil, daha çok daire dilimleri bulunmuştur. Daire şekilli dilimlere, az miktarda da olsa Ceytun komplekslerinde de rastlanmıştır. Boyalı seramik ürünlerde de bazı benzerlikler görülür, yalnız genel olarak buradaki desenler oldukça gelişmiştir.³⁷⁰

Ceytun kültürünü Ali-Koş'taki üst tabakalar ile yaklaşık olarak karşılaştırabilmiş olsak bile genel olarak bu yerleşimin farklı bir kültür olduğunu görmekteyiz. Doğal olarak Ceytun'dakilerle akraba ya da diğer türlü ilişkileri olan kabileler coğrafik anlamda bunlara daha yakın mesafede yaşamışlardır. Bu durumu önemli ölçüde Sialk'ın alt tabakalarındaki malzemeler doğrulamaktadır. Yukarıda adları geçen Tepe-Guran ve Sialk I arasındaki benzetmeler Sialk I kompleksinin tarihinin yaklaşık olarak M.Ö. VI bin yıllarına denk geldiğini tasdik etmektedir. Böylesi bir durum yine Sialk I ve Hassuna'daki boyalı seramik eşyaların arasındaki benzerlik ile de tasdik edilebilir.³⁷¹

Geç Ceytun safhasına ait yerleşimlerin bulunmuş olması ilk önce boyalı çömlek kaplar dairesinde benzerliklerin artmasına neden olmuştur. Sialk I kompleksindeki seramik kapların şekilleri Ceytun'daki kaplarla kıyasla biraz daha gelişmiştir, yalnız üzerindeki desenler açısından belli başlı benzerliklerin olduğu kesindir (Bkz. Şekil 2.46.).

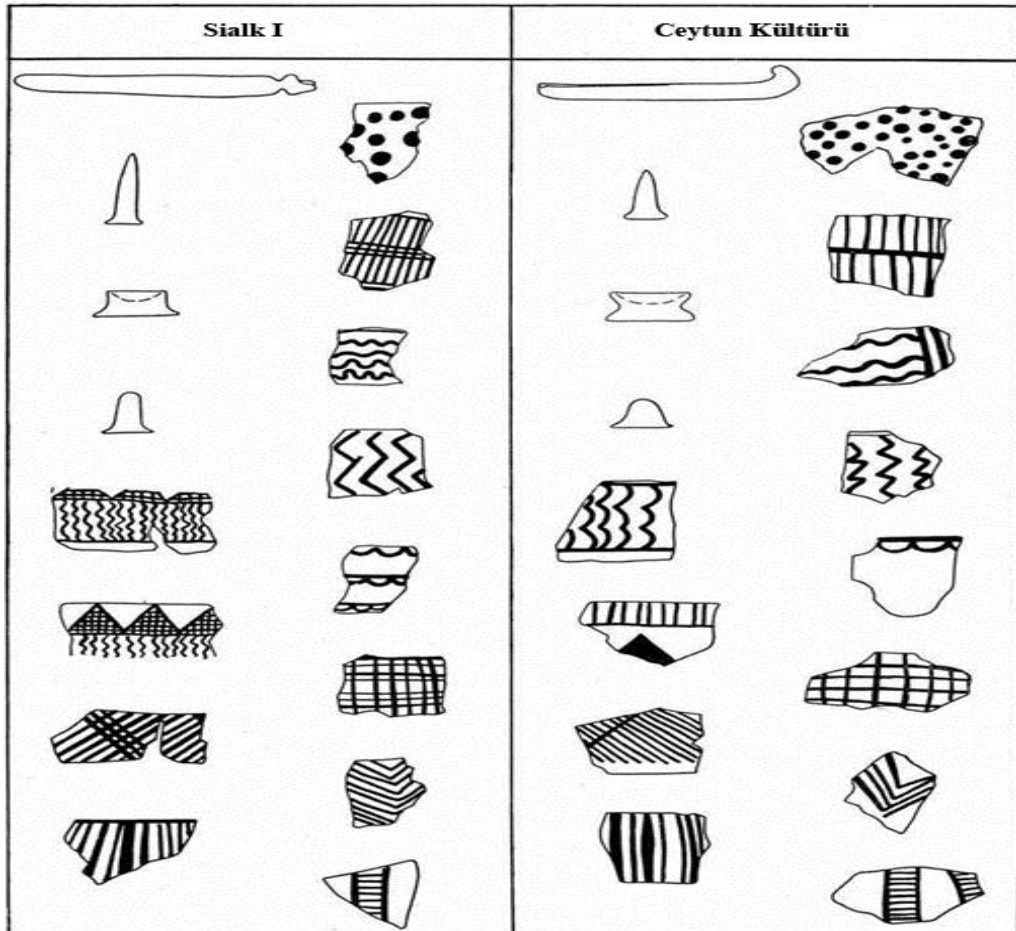
Aslında erken dönemdeki Ceytun desenleri Sialk I kompleksine göre daha eskidir, yalnız dikey ve eğik çizgili desenlerde benzerlikler mevcuttur. Ceytun kültürünün orta ve geç safhalarındaki seramik ürünlerdeki benzerlik daha çoktur. Sıra üçgen ve düz ya da eğri şeritlerden oluşan kompozisyon her iki Sialk I, II ve Çopan-Depe komplekslerinde de görülmektedir. Sialk I, III'te Ceytun kültürünün orta ve geç safhalarında görülebilen sıkı ağsı desen de mevcuttur. Geç Ceytun dönemlerine ait ve Çağılı-Depe'de yapılan kazı çalışmaları sonucunda elde edilmiş olan motiflerin arasında Sialk'ta (Sialk I, V) bulunan yatay dalgalı ve dikey zikzak şeklindeki motifler de bulunmaktadır (Sialk I, I). Sialk I, IV ve I, V'te, altında ark serileri olan yatay şeritler de dikkate değer. Bu tür desen Çağılı-Depe'de yaygındır.³⁷²

³⁷⁰ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.128.

³⁷¹ Masson, s.128.

³⁷² Masson, s.128-129.

Kültürlere ait diğer malzemelerde de benzerlikler gözlemlenmektedir. Örneğin Sialk I'de taş ve seramikten yapılmış ucu kesik koni şeklindeki elde yapılmış ürünler oldukça ilginçtir. Çopan-Depe'deki orakların benzerleri Sialk I'de, 1, 2 ve 1, 4. tabakalarında bulunmuş olan saplı oraklardır. Orakların saplarının üzerinde hayvan ve insan resimleri bulunmaktadır. Aynı yapım türü, ama sapının heykelcik türünde olmayanı Sialk I, ikinci tabakasındaki benzer orağın taş temelinde bulunmaktadır. Çopan-Depe'de bulunmuş olan orağın sapındaki çıkıntı her iki kültürdeki orakların benzer olduğunu göstermektedir. Sialk'ın çakmak taşı endüstrisinde genel olarak rötuşlanmamış ince uzun dilgiler daha çoktur. Yalnız burada ne geometrik şekilli mikrolitler ne de kazıma aletlerin geniş koleksiyonu bulunmamaktadır.³⁷³ Bu durum muhtemelen metal işlemenin gelişmesiyle direkt bağlantılıdır.

Tüm bu karşılaştırmalar Ceytun kültürünün son ve kısmen orta safhasının Sialk I kültürü ile senkronize edilmesini oldukça mümkün kılmaktadır ve ek olarak Ceytun kültürünün oluşması konusunda, meselenin incelenmesi için önemlidir.

Erken dönem yerleşik tarım kültürünün ikinci büyük merkezi olan Irak'a baktığımızda; Irak'taki erken dönem yerleşik tarım kültürünün en önemli yerleşim alanı tartışmasız Jarmo'dur. 1948 yılında açılmış olan Jarmo'da, 1950 yılında yine kazı çalışmaları yapılmış olup bu yerleşim hakkında farklı yayınlarda yer verilmiştir. Yerleşim alanında 1954-1955 yıllarında geniş çaplı kazı çalışmaları yürütülmüştür. Bunlarla birlikte yerleşim ve içinde bulunmuş olan malzemelerin detaylı tasviri ön çalışma niteliğinde olup oldukça sınırlı miktarda resimlerle desteklenmiştir.³⁷⁴ Yine de daha bu bilgiler ışığında Ceytun ve Jarmo'daki ürünler arasındaki benzerlikler hakkında fikir yürütmek mümkün olmuştur.

Ebat olarak Jarmo yerleşimi, Güney Türkmenistan'daki Çopan-Depe'ye yakındır; alanı 1,3 hektar ve kültür tabakalarının kalınlığı 7 metredir. Zemin seviyeleri bakımından burada 16 yapı katı seviyesi belirlenmiştir. Hem de üst 5 tabakada (2,25 metre derinliğe kadar) seramik ürünler bulunmaktadır. Jarmo mimarisi sanki Ceytun'dakinden farklıdır. Evler topraktan ve bazen taş temel üzerinde yapılmıştır. Bu durum dağlık bölgede bulunması nedeniyle şaşırtıcı değildir. Evlerin zeminleri, dallardan yapılmış döşemenin altında sıkı kum tabakasından oluşmaktadır. Bilindiği gibi Ceytun mimarisinde evlerin zemini genellikle kireç kaplamadır. Bunun haricinde yine Ceytun mimarisinde olduğu gibi ev olarak kullanılan yapıların içerisinde ocaklar bulunmaktadır. Fakat tasvir edilen ocaklar Ceytun'daki iri ocaklara göre farklıdır.³⁷⁵

Jarmo'daki bazı çömlek kaplar Ceytun seramik kaplarıyla benzerlik göstermektedir. Buna bir örnek olarak bazen tümsek yanları olan kaplar gösterilebilir. Bazı Ceytun seramik şekillerinde çelengin alt tarafında olan küçük oluk silmeler Jarmo kompleksinde daha net görülür, bu da taştan yapılmış kapların etkisinden kaynaklanmış olmalıdır. Jarmo seramiğindeki desen farklılıkları Ceytun'daki desenlerin neredeyse aynısıdır. Yalnız buradaki en çok bulunan motif her biri tuş ve lekelerden oluşan, düzgün olmayan çizgilerden oluşan eğik desen, Güney Türkmenistan'daki yerleşimlerde görülmemektedir. Jarmo'daki malzemelerin yayınlanmış makalesinde üzerinde dikey

³⁷⁴ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.129-130.

³⁷⁵ Masson, s.130.

çizgili desen bulunan bir parçadan ve diğer bir parçanın üzerinde ise Ceytun'daki üzengi tipi desenin 90 dereceye döndürülmüş şeklinden söz edilmektedir.³⁷⁶

Jarmo ve Ceytun'un çakmak taşı endüstrileri özellikle çok yakındır; her ikisi de yüksek seviyedeki mikrolitleri ile ayırt edilmektedir. Ceytun'da olduğu gibi Jarmo'da da ince ve rötuşlanmamış mikrolitlerin kullanımı yaygındır ve bunların üzerinde orağa yapıştırıldığına işaret eden zift kalıntıları görülmektedir. Her iki komplekste de oyuklu dilgiler, burgular, etrafı rötuşlanmış minyatür kazı aletleri ve prizma şeklindeki çekirdekler benzer niteliktedir. Ceytun'da bulunmayan iri kazıyıcılar ve yongaların üzerindeki delme aletleri³⁷⁷ Jarmo endüstrisine biraz daha eski görüntü vermektedir.

Sunulmuş olan malzemelere göre, simetrik ve daha seyrek olan daire şekilli dilimler Ceytun'daki malzemelerin şekilleri ile tıpa tıp aynıdır. Yamuk şekilli mikrolitlerin Jarmo'nun sadece üst tabakalarında olduğunu ve alt tabakalarda ise sadece üçgen şekilli mikrolitlerin olduğu bildirilmektedir. Ceytun'da olduğu gibi Jarmo'da da toprak koniler, taş baltalar ve delikli taş diskler bulunmaktadır.³⁷⁸ En azından seramik ve geometrik şekilli mikrolitlere göre Jarmo'nun üst tabakaları Ceytun ile, daha doğrusu Ceytun kültürünün erken safhası ile senkronize edilebilir.

Mezopotamya'da bulunan Hassuna kompleksinin kendisi Ceytun'a göre bir hayli gelişmiştir. Hassuna'daki çakmak taşı endüstrisi mikrolitik özelliklerini korumuş olsa bile geometrik şekilli mikrolitler hiç bulunmamaktadır. Hassuna'daki ev inşası teknik bakımından Ceytun mimarisi ile çok az noktalarda benzeşmektedir. Burada ön plana çıkan tek odalı evler yoktur. Hassuna'daki iri ve yarımküre şeklindeki ocaklar Ceytun ocaklarından çok farklı bir görünüm arz etmektedir. Hassuna seramiği Ceytun kaplarına, iri kapların dibine doğru daralması tekniği ve kupa şeklindeki kaplar ile benzemektedir.³⁷⁹

Ceytun ve Filistin yerleşimleri arasındaki paralellik ise ilk önce mimari yapılarda gözlemlenir. Çanak-çömlekli neolitik çağ öncesi Erihon'da ham topraktan yapılmış bloklar net bir şekle sahip değildir ve uzatılmış oval konturları Ceytun'daki toprak bloklara yakındır. B kültürü döneminde Erihon'daki evlerin zeminleri kalker harç ile

³⁷⁶ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.130-131.

³⁷⁷ Masson, s.131.

³⁷⁸ Masson, s.131.

³⁷⁹ Masson, *Srednaya Aziya i Drevniy Vastok*, s.77.

sıvalı olup kırmızı ve krem renklere boyanmıştır. Beyda 'da erken safhalarda (VI-IV. tabakaları) az miktarda kırmızı ve kahverengi kalker karışmış siva üstündür. Çanak-çömlekli neolitik çağ öncesi Erihon B'ye benzer çakmak taşı endüstrisi kalıntıları bulunmuş olan III-I tabakalarda ise artık kalker siva üstün durumdadır.³⁸⁰

Kültürlerin diğer alanlarında benzerlikler azdır. Örneğin Erihon Neolitiğinde zımparalanmış taştan yapılan zarif baltalar yaygındır, bunlara yakın baltalar Ceytun'da da bulunmaktadır ve minyatür oluşu dikkate değer. Büyük bir ihtimalle üretimin ihtisaslaşmış alanına ait bir alet ile karşılaşmaktayız. Beyda'daki kemikten yapılmış gerdanlıklar Ceytun'dakilere göre ebat olarak iridir. Bazen taştan yapılmış gerdanlıklar benzer türden olabilmektedir. Burada yine deniz kabuğundan yapılan gerdanlıklar da bulunmaktadır. Beyda'dan elde edilmiş malzemelerin raporunda doğal olarak Erihon ve Ceytun kültürlerinin çakmak taşı endüstrilerindeki farklılıkları görmek mümkündür. Aslında simetrik uçlu burgular haricinde kayda değer benzerlikler yoktur. Filistin komplekslerinde ok uçlarının fazlalığı ve geometrik şekilli mikrolitlerin yokluğu bu farkı daha da net göstermektedir.³⁸¹

Son yıllarda Ortadoğu arkeolojisindeki en önemli açılımlar Ön Asya'da gerçekleştirilmiştir. Daha önce sadece küçük neolitik yerleşimlerden yola çıkılarak tahmin edilen bu bölgenin erken dönem yerleşik tarım kültürü, şimdi Hacılar ve Çatalhöyük³⁸² gibi parlak yerleşimlerde anlatılmaktadır. Özellikle anlamlı ve hatta beklenmedik şekilli bu yerleşimler neolitik devrim başarılarını göstermektedir.

Güney Türkmenistan'dan oldukça uzak olan bu bölgede doğal olarak Ceytun yerleşimlerinin benzerleri oldukça seyrek, yine de bazen tarihi ortak gelenekler veya kuralları fark etmek mümkündür. İlk önce gene benzerlikler yapı alanında görülebilir. Çanak-çömlekli neolitik çağ öncesi Hacılar'da ki ve Çatalhöyük'ün bir dizi tabakalarında bulunan uzun kerpiçler³⁸³ ebat olarak Ceytun'dakilere yakındır.

Ortak gelenek veya kurallara bağlı olan olguların bir diğeri de Çatalhöyük'te bulunan toprak boyalı kemikler bulunan mezarlıktır. Ön Asya yerleşimlerinin seramik kompleksi Ceytun'dakilere göre tamamen farklı özelliklere sahiptir. Örneğin burada

³⁸⁰ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.134.

³⁸¹ Masson, s.133.

³⁸² Masson, s.134-135.

³⁸³ Masson, s.135.

çömlek harçlara saman değil kum karıştırılmıştır, oldukça farklı şekillerde sapları bulunan kaplar da bulunmaktadır. Bu farklılıklar seramiklerin üzerindeki motifler için de geçerlidir. Bu desen grubu her bakımdan erken Ceytun desenlerine benzemektedir. Bu desen türü Hacılar'da da bulunmaktadır. Aynı zamanda burada hem yatay hem dikey zikzak çizgilerden oluşan desen türü yaygındır, hatta kapların birisi şekil olarak Ceytun kaplarına yakındır. Coğrafik konumu itibariyle orta aralıkta bulunan Hassuna'nın Nineve tabakalarında³⁸⁴ da bu tür desenlerin bulunmuş olması bu benzerliklerin kronoloji açısından bir anlam taşıdığına işaret edebilir.

Neolitik Mersin'de Ceytun'dakilere benzer minyatür baltalar bulunmuştur. Buna karşılık çakmak taşı endüstriler tamamen farklıdır. Bu farklılıklar sadece ok ve cirit uçlarında değil, neredeyse tüm aletlerde de görülmektedir. Uzunlaştırılmış konik çekirdekler ve minyatür delici aletlerde de hissedilir farklar bulunmaktadır.³⁸⁵ Çatalhöyük'teki bir nevi mikrolit hazinesinde geometrik şekilli hiçbir eşya bulunmamıştır.

Tarihi açıdan Ceytun kültürünün oluşması sorunu her ne kadar çözümlenmiş olsa bile Ceytun ve Ortadoğu'daki erken dönem yerleşik tarım kültürlerinin arasındaki sıkı bağlar tartışmasızdır. Bu bağlantı ilk önce zeminlerin kalker ile kaplanması ve üzerinin daha çok toprak boyası ile boyanması gibi mimari yapıların özelliklerinde görülmektedir. Seramik öncesi Erihon sakinleri tarafından yaygın olarak kullanılmış olan bu teknik mağarada yaşayanlar tarafından değil açık ovalardaki Natufi Eynan gibi köylerde yaşayanlar tarafından geliştirilmiştir. Erihon neolitiğinde kökenleri mezolitik çağa kadar uzanan bir aile için uyarlanmış tek odalı evleri inşa etmenin geleneğini görmekteyiz. İşlenmesinde bir dizi alet kullanılan toprak boyası, taştan ve fırınlanmış topraktan yapılan oyun amaçlı fişler Ortadoğu'daki erken dönem yerleşik tarım kültürlerinin olduğu bu bölgenin özelliklerinden biridir.³⁸⁶ Elde bulunan malzemelerin de gösterdiği gibi her bir bölge belirli bir kültür toplumuna aittir; bunların arasından günümüzde Hazar ötesi kültürü iyi incelenmiştir. Sialk ve Ceytun'un arasındaki benzerlikler oldukça önemlidir. Bizim bakış açımızdan bu benzerlikler Sialk türü kültürün oluşması bir anlamda Ceytun kültürüne benzeyen neolitik tabakaların temelinde gelişmiş olduğunun tespitinde yardımcı olabilirler.

³⁸⁴ Masson, s.135-136

³⁸⁵ Masson, s.136

³⁸⁶ Masson, s.136

Muhtemelen bu tabakalar Hazar ötesi kabilelerden etkilenmiş olan Kuzey İran – Güney Türkmenistan toplumunu oluşturmuştur. Taş bilezikler ve çapaların bulunmuş olduğu Sialk'ta³⁸⁷ bu etkiler daha güçlü ve gözle hissedilir derecededir. Bu etkiler o dönemdeki kültür dünyasının sınırları olan Güney Türkmenistan'da son dönemlere doğru biraz daha zayıflamaktadır. Elde edilen yeni bilgiler oldukça geniş bir Ceytun toplumunun var olduğuna işaret etmektedir, çünkü Gürgen vadisinde yer alan Yarım-Tepe'de tipik Ceytun malzemeleri bulunmuştur.³⁸⁸ Hazar ötesindekiler ile birlikte bu toplum Ortadoğu bölgesinde erken dönem yerleşik tarım kültürünün oluşması sürecindeki göstergelerin birisidir.

³⁸⁷ Berdiev, *Chagıllı-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi*, s.42-43.

³⁸⁸ Masson, *Posilenie Djeytun*, s.139-140.

SONUÇ

Orta Asya Neolitiği için çok önemli bir yere sahip olan Ceytun Kültürü, Güney Türkmenistan Bölgesi ve diğer çevre bölgelerde uzun süre etkili olmuş ve bu coğrafyada önemli değişimlerin yaşanmasına sebep olmuştur.

Yeni bir kültürel sürecin başlamasını sağlayan Ceytun Kültürünün bu coğrafyada nasıl ve ne şekilde ortaya çıktığı konusunda kısmen belirsizlikler bulunmaktadır. Elde edilen verilerin yetersiz olması, bizlere bu sorunun cevabını net olarak verememektedir.

Ceytun Kültürünün asıl önemi ise bölgede yerleşik tarım kültürünü ilk olarak başlatmış olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca araştırıldığında hem Ön Asya hem de Ortadoğu Prehistoryasının bilinmeyenlerini çözme noktasında bizlere yardımcı olacağı kesindir. Ne kadar da bu coğrafyanın bize uzak olduğu düşünülse de, kültürler arası etkileşimin, doğal yaşamın kaçınılmaz bir sonucu olduğu varsayımına dayanarak, bu kültürün Ön Asya ve diğer Neolitik Çağ kültürleri ile ilişkili olabileceği kanaatine varmaktayız. Bizde bu varsayımdan yola çıkarak, çalışmamızda hem Ceytun Kültürünü, hem de kültürel bakımdan bu kültürün diğer Neolitik Çağ kültürleri ile ilişkisini çeşitli yollardan ortaya koymaya çalıştık.

İncelenmiş olan Ceytun malzemeleri ve diğer yerleşim yerlerini nitelendiren bilgiler insan tarihinde yeni bir devrin geldiğini açıkça göstermektedir. Ekonomik alandaki değişimler ile başlamış olan bu devir kendisiyle beraber yaşamda, ideolojide ve toplum yapısında köklü değişiklikler de meydana getirmiştir. Bu değişiklikler daha erken safhalarında belirlenmektedir ve elde ettiğimiz malzemelerden de görülmektedir.

Yapılan kazı çalışmalarının sonucu olarak: Ceytun kültürünü genel olarak nitelendiren temel nicel arkeolojik malzemeler elde edilmiş ve de bu malzemelerin parlaklığı ve ifade dolu oluşu Ceytun'u örnek yerleşim alanı haline getirmiştir. Aynı zamanda bu tür çalışmalardan elde edilen arkeolojik bilgilere dayalı olarak, olası tarihi yorum sorunlarının çözümünü de su yüzüne çıkarmada yeterli olacağı anlaşılmaktadır.

Neolitik yerleşim alanının tamamen kazılması ve bu sırada elde edilen toplu malzemeler, arkeolojik usul ile incelenen eski çağ kabilelerdeki toplumsal düzenin yeniden yapılandırılması sorununun çözümü için de bilinen imkanları ortaya çıkarmıştır.

Zamanın ilerlemesiyle üretimin ve onun evrimindeki erken aşamaların oluşması sorunlarının incelenmesinde, Ceytun malzemelerinin hayati önemi artmaktadır. Oldukça kendine özgü ve bağımsız kültür özelliklerinin toplamı olan Ceytun kültürü aynı zamanda neolitik devrim olarak adlandırdığımız köklü değişiklikler sonucu meydana gelen daha geniş bir sistemin parçası olduğu, yapılan çalışmalardan da anlaşılmaktadır.

İlgili malzeme Ortadoğu'da geometrik dizi halinde artmaktadır; Ön Asya'nın güneyinde bulunan Hacılar ve Çatalhöyük yerleşim yerlerinin parlak kültürleri bu anlamda özel bir önem arz etmektedir.

Bu, sürekli olarak genişleyen kaynak bilgi merkezi, ortak tarihi yargı ve sonuçların oluşturulması için daha da güvenilir temel haline gelmektedir. Bu döneme ait çeşitli bölgelerde gerçekleştirilen arkeolojik incelemeler sonucu bulunan, kültürel ve yaşamsal evrimi betimleyen birçok yerleşim yeri bu meselenin çözümüne küresel bir önem kazandırmaktadır. Eski ve Yeni Dünyaya ait ilgili malzemelerin karşılaştırmalı incelenmesi insanlığın ilkel çağ düzenindeki gelişimi ile ilgili genel kuralların tespit edilmesinde çözümleyici etmen olacağı konusunda umut etmek için temel bulunmaktadır.

Bu tür sorunların temeli olarak bir yerleşimden birkaç malzemeye dayanarak ya da bir yerdeki yerleşim yerleri grubunu ileri sürerek çözülebileceğini sanmak biraz zor olsa gerek. En azından birçok sayıda ve türde malzemelerin incelenmesi doğru yolu belirlemeye yardımcı olabileceği kanaatindeyiz. Tarihi kaynak temeli olarak alınabilecek bu yerleşim yerlerinden Jarmo, Erihon ve Çatalhöyük'ün yanına Orta Asya'daki Ceytun yerleşimini de koymalıyız ki, bunun için birçok sebep bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Bader, N. O., *O Sootnoshenii Kulturi*, Moskova 1968, 15.
- Berdiev, O. K., “Stratigrafia Bamiskogo Poselenia”, *SA*, 4, Moskova 1963, 3-4.
- Berdiev, O. K., “Yujnaia Turkmenia v Epohu Neolita”, *Aftoref. Diss.*, Aşkabat 1965, 4-88.
- Berdiev, O. K., “Chagıllı-Depe-Noviy Pomiatnik Neoliticheskoi Djeitunskoi Kulturi”, *İAN TSSR*, 1, Aşkabat; 1965, 26-43.
- Berdiev, O. K., *Novie Raskopki na Pessedjik-Depe i Chakmaklı-Depe*, Aşkabat, 1968, 10-14.
- Berdiev, O. K., *Stratigrafiya Togolok-Depe*, Aşkabat 1968, 272-274.
- Bibikov, S. N., “Rannetripolskoe Poselenie”, *MİA*, 38, Moskova 1953, 200.
- Bibikov, S. N., “Hozaystvenno-Ekonomicheskiy Kompleks Razvitovo Tripolya”, *SA*, 1965, 27-33.
- Butinov, N. A., “Razdelenie Truda v Pervobitnom Obshestve”, *TİE*, Moskova 1960, 137.
- Durdiev, D., “İtogi Polevih Rabot Sektora Arheologii 1954-1957 g.g.”, *TİİAE*, 5, 1959, 7-8.
- Ershov, S. A., “Holm Chopan-Depe”, *TİİAE*, 2, Aşkabat 1956, 13-22.
- Formozov, A. A., *Kamenniy Vek i Eneolit Prikubanya*, Moskova 1965, 54-58.
- Grave, M. K., *Severnaya Podgornaya Ravina Kopetdaga*, Moskova 1957, 118-119.
- Gryaznov, M. P., *İsledovania po Arheologii SSSR*, Leningrad 1961, 139-144.
- Hlopin, İ. N., “Dashlıdji-Depe”, *TYUTAKE*, 10, Aşkabat 1960, 196.
- Hlopin, İ. N., “Geoksurskaia Gruppa Poseleniy Epohı Eneolita”, *MİA*, 180, Moskova 1964, 43-55
- Klark, D. G., *Doistoricheskaya Evropa*, Moskova 1953, 242-243
- Korobkova, G. F., “Primenie Metoda Mikroanaliza k İzucheniu Funksiy Kamennih i Kostiannah Orudiy”, *MİA*, 129, Aşkabat 1965, 193-194.

- Korobkova, G. F., “Arudia Truda i Hozeistvo Neoliticheskoy Plemen Srednei Azii”, *MIA*, 158, Moskova, Leningrad 1969, 76-78.
- Korobkovo, G. F., “*Opreğenje Funktsiy Kostiannykh i Kamennykh Orudiy s Poselenia Djeitun Po Sdelam Raboty*”, *TYUTAKE*, 10, Aşkabat 1960, 110-133.
- Koşak, Fatih, *Türkmenistan Ahal Bölgesi Coğrafi Etüdü*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2007, 3-38.
- Kuftin, B. A., “Po İzucheniu Kultur Anau”, *IAN TSSR*, 1, Aşkabat 1954, 27-37.
- Kuftin, B. A., “Po İzucheniu Kulturi Pervobidno-Obshinniyh Osedlozemledelcheskiykh Poseleniy Epohu Medi i Bronzy”, *TYUTAKE*, 7, Aşkabat 1956, 284-286.
- Kunov, G., *Vseobshaya İstoriya Hozaystva*, Moskova 1929, 467.
- Lisitsina, G. N., “Rastitelnost Yujnoi Turkmeni v Epohu Eneolita, Po Paleobotanicheskim Dannim”, *KSIA*, 98, Moskova 1964, 53-54.
- Lisitsina, G. N., *Oroshaemoe Zemledelie Epohu Eneolita na Yuge Turkmenii*, Moskova 1965, 152.
- Lubin, V. P., “K Vaprosu o Metodike İzucheniya Nijnepaleoliticheskikh Kamennykh Orudiy”, *MIA*, 131, Moskova 1965, 7-18.
- Markov, G. E., “Grot Dam-Dam-Chesme”, *SA*, 2, Moskova 1966, 104-123.
- Maruschenko, A. A., *Anau. İstoricheskaya Spravka; Arhitekturnie Pomiatniki*, Aşkabat 1939, 101.
- Maruschenko, A. A., “Kratkiy Otchet o Rabote Kabineta Arheologii Turkmenskogo Gosudersvenogo İnstituta”, *MYUTAKE*, 1, Aşkabat 1949, 182-196.
- Masson, V. M., “Djeitun i Kara-Depe”, *SA*, 1, Moskova 1957, 144-146.
- Masson, V. M., “Drevne Zemledelcheskie Plemena Yujnogo Turkmenistana i İh Svязi s İranom i İndiei”, *VDI*, 1, Moskova 1957, 35-36
- Masson, V. M., “Drevneishaia Zemledelcheskaia Kultura Srednei Azii”, *IAN TSSR*, 1, Aşkabat 1960, 25-42.
- Masson, V. M., “Kara-Depe u Artıka”, *TYUTAKE*, 10, Aşkabat 1960, 345.

- Masson, V. M., "Djeitunskaya Kultura", *TYUTAKE*, 10, Aşkabat 1960, 45-95.
- Masson, V. M., "Dokeramicheskiy Neolit İerihona", *SA*, 3, Moskova 1962, 250-252.
- Masson, V. M., "Novie Raskopki na Djeitune: Kara-Depe", *SA*, 3, Moskova; 1962: 157-161.
- Masson, V. M., "Pomiatniki Eneolita Yuga-Zapadnoy Turkmenii", *SAİ*, 8, Aşakabat 1962, 8-9.
- Masson, V. M., *Srednaya Aziya i Drevniy Vastok*, Moskova 1965, 77-79.
- Masson, V. M., "K Evalutsii Oboronitelnih Sten Osedlih Poselennyi", *KSİA*, 108, Moskova 1966, 40-42.
- Masson, V. M., "*Pasilenie Djeytun*", İzdatelstvo Nauka, Leningrad 1971, 5-205.
- Okladikov, A. P., "İzuchenie Drevneysih Arheologicheskikh Pomiatnikov Turkmenii", *KSİMK*, 38, 1949, 69-70.
- Okladikov, A. P., "İzuchenie Pomiatnikov Kamennovo Veka v Turkmenii", *İAN TSSR*, 2, 1953, 31-32.
- Okladikov, A. P., "Peshera Djebel; Pamiatnik Drevney Kulturi Prikaspiyskikh Plemen Turkmeni", *TYUTAKE*, 7, Moskova 1956, 13-19
- Okladikov, A. P., *Srednaia Azia v Epohu Kamnia i Bronzi*, Moskova 1966, 5-9
- Sarianidi, V. İ., "Keramichiskie Gorni Vostochnoanaukskih Poseleniy", *KSİA*, 83, 1963, 84
- Sarianidi, V. İ., "Pomiatniki Poznevo Eneolita Yuga Vostochnoy Turkmenii", *SAİ*, 1965, 6-7.
- Shetenko, A. Y., "Terrakotovaia Golofka s Poselenia Djeitun", *İAN TSSR*, 4, Aşkabat 1960, 82-83.
- Shevchenko, A. İ., "K İstorii Domasnih Jivotnih Yujnogo Turkmenistana", *TYUTAKE*, 10, Aşkabat 1960, 464-477.
- Vinogradov, A. V., "Neoleticheskie Ukreshenia", *KSİMK*, 59, Moskova 1955, 34-35.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı:	Ahmet KOCAİSPİR
Doğum Yeri ve Tarihi:	Kadirli -10.08.1979
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi:	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi:	Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eskiçağ Bilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller:	Rusça
İletişim	
E-Posta Adresi:	ahmetkocaispir@gmail.com
Tarih:	